

Υποβαθμίζοντας τα δικαιώματα: Το κόστος της λιτότητας στην Ελλάδα

Άρθρο 1: Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση, και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης. **Άρθρο 2:** Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση. Δεν θα μπορεί ακόμα να γίνεται καμία διάκριση εξαιτίας του πολιτικού, νομικού ή διεθνούς καθεστώτος της χώρας από την οποία προέρχεται κανείς, είτε πρόκειται για χώρα ή εδαφική περιοχή ανεξάρτητη, υπό κηδεμονία ή υπεξουσία, ή που βρίσκεται υπό οποιονδήποτε άλλον περιορισμό κυριαρχίας. **Άρθρο 3:** Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική του

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ένα άγαλμα στην είσοδο του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων αναπαριστά μια γυναικεία μορφή να αποστρέφει το βλέμμα της. Από το 2009 που η οικονομική κρίση χτύπησε την Ελλάδα και υιοθετήθηκαν τα μέτρα λιτότητας τα οποία θα έσωζαν τη χώρα από την οικονομική κατάρρευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα τέθηκαν υπό αμφισβήτηση και παραβιάστηκαν και η δημοκρατία έχει γίνει πιο φτωχή.
Copyright: Παναγιώτης Γρηγορίου

I. Εισαγωγή	4
II. Το Γενικό Πλαίσιο	11
III. Τα ανθρώπινα δικαιώματα σε κρίση: μια χώρα υπό καθεστώς λιτότητας	19
IV. Υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε συνθήκες κρίσης: η περίπτωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων	71
V. Ποιος είναι υπεύθυνος;	77
VI. Συμπεράσματα	90
VII. Συστάσεις	93

I. Εισαγωγή

Η Ευρώπη, τα τελευταία χρόνια, διανύει τη βαθύτερη οικονομική ύφεση από την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η αμφισβήτηση των σοβαρών συνεπειών της κρίσης, συνεπειών που εκδηλώνονται όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στα πεδία της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη. Επιπλέον, οι αρνητικές συνέπειες που είχαν στα θεμελιώδη δικαιώματα και συνολικά στην κοινωνία ορισμένες πολιτικές και μέτρα που λήφθηκαν ως απάντηση στην κρίση έχουν υποτιμηθεί ή θεωρηθεί αναπόφευκτη –και κατά συνέπεια αποδεκτή– παράπλευρη απώλεια. Οι ειδικοί έχουν προειδοποιήσει από καιρό για το ενδεχόμενο η κρίση να επιφέρει δυσμενείς συνέπειες στον κοινωνικό ιστό της Ευρώπης. Σήμερα, το μέγεθος των επιπτώσεων αυτών είναι εμφανές σε όλη την Ευρώπη, και ιδιαίτερα σε χώρες οι οποίες υπέστησαν την κρίση με σφοδρότητα, όπως η Ελλάδα. Η απάντηση σε ερωτήματα όπως ποιοι είναι υπεύθυνοι και ποιοι πρέπει να λογοδοτήσουν, τι θα μπορούσε και τι πρέπει να γίνει ώστε να περιοριστούν τέτοιες επιπτώσεις, δεν μπορεί πλέον να αποφεύγεται ή να αναβάλλεται διαρκώς.

α) Αντιμετωπίζοντας την κρίση: μια (μη) λογική προσέγγιση;

Προτού αναλυθούν οι συνέπειες της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ευθύνες που συνδέονται με αυτές, πρέπει να αναφερθούμε στην προσέγγιση που ακολούθησαν κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμοί, στην προσπάθεια αντιμετώπισής της.

Αρχικά, οι κυβερνήσεις απάντησαν στην κρίση θεσπίζοντας αντικυκλική νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, με στόχο τη διασφάλιση της κοινωνικής προστασίας και παράλληλα την αποκατάσταση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και την τόνωση της οικονομικής ζήτησης.¹ Ωστόσο, το 2010 ξεκίνησε μια δεύτερη φάση ενεργειών. Εδώ, η διάσωση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος απέκτησε προτεραιότητα έναντι της επεξεργασίας λύσεων ώστε να αντιμετωπιστούν οι υποβόσκουσες αιτίες της κρίσης.² Αντί να μεταρρυθμιστεί ο χρηματοπιστωτικός τομέας με στόχο την πρόληψη της περαιτέρω κατάρρευσης και τη διασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου κοινωνικής προστασίας για όλους, ώστε να βοηθηθούν οι κοινωνίες να αντεπεξέλθουν στις καταστροφικές συνέπειες της κρίσης, προωθήθηκαν συσταλτικές δημοσιονομικές πολιτικές, περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, μεταρρυθμίσεις των συντάξεων και η ολοκληρωτική απογύμνωση από τα εργασιακά δικαιώματα, σε μια προσπάθεια να μειωθεί το δημόσιο έλλειμμα και να κερδηθεί η εμπιστοσύνη των αγορών.³

Εν τω μεταξύ, κυβερνήσεις και διεθνή –χρηματοπιστωτικά και μη– ιδρύματα κατέβαλαν ελάχιστη προσπάθεια για να συμμορφωθούν και να ενσωματώσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα στις στρατηγικές, τα προγράμματα και, γενικότερα, στον δημόσιο διάλογο και στις προτεινόμενες λύσεις για την κρίση. Συνεπώς, ο λόγος και οι προβληματισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα συνέχισαν να απουσιάζουν από τις διαγνώσεις και τις συνταγές που προτάθηκαν από τις κυβερνήσεις και τη διεθνή κοινότητα.⁴ Στην

1. European Commission, *European Economic Recovery Plan*, November 2008. World Bank, *Household and Government Responses to the Great Recession in Eastern Europe and Central Asia*, 2011.

2. Awid, Centre of Concern, Centre for Economic and Social Rights, Centre for Women's Global Leadership, Rutgers, ESCR-Net, *Bringing Human Rights to Bear in Times of Crisis: a Human Rights Analysis of Government Responses to the Economic Crisis, Submission to the High-level Segment of 13th Session of the United Nations Human Rights Council on the global economic and financial crises*, March 2010. Ανάμεσα στα βαθύτερα αίτια της κρίσης, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις δεκαετίες κατά τις οποίες εφαρμόστηκαν ανεύθυνες οικονομικές και χρηματοπιστωτικές πολιτικές, με την ψευδαίσθηση ότι οι αγορές θα μπορούσαν να αυτορρυθμιστούν χωρίς εξωτερικό έλεγχο και επιτήρηση.

3. Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, *Safeguarding Human Rights in Times of Economic Crisis*, Issue Paper, November 2013

4. Στο ίδιο.

πραγματικότητα, η περιστολή δικαιωμάτων, ειδικά των οικονομικών και κοινωνικών, φαίνεται να γίνεται αντιληπτή ως αναπόφευκτο και, ως εκ τούτου, ανεκτό επακόλουθο. Παρά ταύτα, η πραγματικότητα έχει δείξει ότι τα μέτρα λιτότητας τα οποία εφαρμόστηκαν σε όλη την Ευρώπη δεν αποτελούν ούτε τη μοναδική εφικτή απάντηση στην κρίση αλλά ούτε, τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις, την πιο αποτελεσματική.⁵

Εκτός από τα ευρύτερα ερωτήματα σχετικά με το εάν η στρατηγική που επελέγη ως απάντηση στην κρίση είναι ρεαλιστική με οικονομικούς όρους, η εξέταση χωρών όπου εφαρμόστηκαν συστηματικά προγράμματα λιτότητας δημιουργεί σοβαρούς προβληματισμούς σχετικά με το εάν η λιτότητα μπορεί να σταθεροποιήσει τους κρατικούς προϋπολογισμούς και να αποκαταστήσει τις εθνικές οικονομίες.⁶ Η κατάσταση σε χώρες όπως η Ελλάδα φαίνεται να αποδεικνύει το αντίθετο, δηλαδή ότι μια τέτοια προσέγγιση δημιουργεί τον κίνδυνο περαιτέρω εμβάθυνσης της κρίσης, ενώ υπονομεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα.⁷

β) Η Κρίση: μια αποτυχία για την οικονομία και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Η κρίση είχε σοβαρές και μακροχρόνιες επιπτώσεις στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Μεταξύ άλλων: καλπάζουσα ανεργία, η οποία σε χώρες όπως η Ελλάδα έφτασε σε πρωτοφανή επίπεδα, ειδικά στις νεότερες γενιές· υποβάθμιση της προστασίας του εργατικού δυναμικού, της ασφάλειας και της υγείας στις συνθήκες εργασίας, καθώς και της συλλογικής διαπραγμάτευσης· σοβαρές περικοπές στις δημόσιες υπηρεσίες, την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική προστασία· φορολογικές μεταρρυθμίσεις που εντείνουν τη φτώχεια και τον αποκλεισμό· πτώση του βιοτικού επιπέδου, συνθήκες κάτω από το επίπεδο που θεωρείται επαρκές σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο· αύξηση του αριθμού των αστέγων· περιορισμοί στο δικαίωμα στην εκπαίδευση, λόγω των περικοπών στον

5. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), στο World Economic Outlook, τον Οκτώβριο του 2012, παραδέχθηκε ότι οι οικονομικές ζημιές που προκλήθηκαν από τα μέτρα λιτότητας στις χώρες που τα εφάρμοσαν έχουν επανειλημμένα υπερβεί σε μεγάλο βαθμό τις προβλέψεις των εμπειρογνομόνων του Ταμείου, καθώς και ότι οι χώρες που εφάρμοσαν πολιτικές τόνωσης της οικονομίας, όπως η Γερμανία και η Αυστρία, σημείωσαν πολύ καλύτερες επιδόσεις από τις αναμενόμενες· διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/c1.pdf>. Στο βιβλίο τους *The Body Economic: Why Austerity Kills* (<http://thebodyeconomic.com/>), οι David Stuckler και Sanjay Basu (Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και του Στάφορντ αντίστοιχα), υποστηρίζουν ότι η αύξηση στις κρατικές δαπάνες, που σημειώθηκε στη Σουηδία, την Ιαπωνία, τη Γερμανία και τη Φινλανδία, οδήγησε σε γρηγορότερη οικονομική ανάκαμψη και ότι, αντιστρόφως, οι περικοπές των δαπανών παρέτειναν την ύφεση [βλ. και ελληνική έκδοση: Ντέιβιντ Στάκλερ, Σάντζεϊ Μπάσου, *Πολιτικές ζωής και θανάτου. Πώς η κρίση επηρεάζει την ανθρώπινη υγεία*, μτφρ.: Μαρία Μυρώνη, Ψυχογιός, Αθήνα 2014]. Εμπειρογνώμονες έχουν υποστηρίξει ότι η μείωση του δημόσιου χρέους δεν οδηγεί σε επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης, θέτοντας με τον τρόπο αυτό υπό αμφισβήτηση τη θεωρία που υποστηρίζει τα μέτρα λιτότητας: Thomas Herndon, Michael Ash and Robert Pollin, *Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff*, PERI Working Paper Series, April 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_301-350/WP322.pdf

6. Το γεγονός ότι υπήρχαν αστοχίες στα προγράμματα τα οποία διαπραγματεύθηκαν με την Ελλάδα έχει αναγνωριστεί από το ΔΝΤ στις τελευταίες εκθέσεις του για τη χώρα. «Σημειώθηκαν αξιόλογες επιτυχίες κατά την εφαρμογή του προγράμματος υποστήριξης του Διακανονισμού Χρηματοδότησης Αμέσου Ετοιμότητας (Stand-by Agreement, SBA), από τον Μάιο του 2010 έως τον Μάρτιο του 2012). [...] Ωστόσο, υπήρχαν και σημαντικές αποτυχίες. Η εμπιστοσύνη των αγορών δεν αποκαταστάθηκε, το τραπεζικό σύστημα έχασε το 30% των καταθέσεων και η οικονομία αντιμετώπισε μια πολύ βαθύτερη από το αναμενόμενο ύφεση, με εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας. Το δημόσιο χρέος παρέμεινε πολύ υψηλό και τελικά έπρεπε να αναδιαρθρωθεί, με παράπλευρες απώλειες στους προϋπολογισμούς, οι οποίοι επίσης αποδυναμώθηκαν από την ύφεση. Η ανταγωνιστικότητα βελτιώθηκε σε κάποιο βαθμό λόγω της μείωσης των μισθών, αλλά οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις κατέληξαν σε αδιέξοδο και η αύξηση της παραγωγικότητας αποδείχθηκε παραπλανητική»: Βλ. *Greece: Ex-post evaluation of Exceptional Access under the 2010 Stand-by-Arrangement*, IMF, Country Report N. 13/156 on Greece, June 2013, Executive Summary. Κριτική του προγράμματος υπάρχει και σε άλλα σημεία της έκθεσης. Στη σελ. 32, παρ. 68: «[...] Υπάρχουν διδάγματα που μπορούν να αντληθούν. Το πρόγραμμα υποστήριξης του SBA απέτρεψε μια ανεξέλεγκτη χρεοκοπία και περιόρισε τη διάχυση της κρίσης στο επίπεδο της ευρωζώνης. Η Ελλάδα κατόρθωσε να παραμείνει στο ευρύ, αλλά η ύφεση ήταν βαθιά και συνοδεύτηκε από εξαιρετικά υψηλή ανεργία. Το πρόγραμμα δεν κατάφερε να υλοποιήσει τους στόχους που τέθηκαν, την επαναφορά της ανάπτυξης και την ανάκτηση της πρόσβασης στις αγορές».

7. Επιπλέον, ακόμα και σε χώρες όπου η πολιτική της λιτότητας σημείωσε κάποιο βαθμό επιτυχίας στο να προωθήσει την ανάκαμψη της οικονομίας, (τουλάχιστον σε μικροοικονομικό επίπεδο), η σταθεροποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα επέβαλε ένα υπερβολικά υψηλό τίμημα στα δικαιώματα και την ευημερία των ανθρώπων, τα οποία υπονομεύθηκαν σημαντικά και σε ορισμένες περιπτώσεις θυσιάστηκαν.

προϋπολογισμό για την παιδεία και το διδακτικό προσωπικό· περικοπές στις δαπάνες για την υγεία.

Ωστόσο, ο αντίκτυπος της κρίσης δεν περιορίστηκε στα ΟΚΠ δικαιώματα. Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα επηρεάστηκαν με παρόμοιο τρόπο. Η κοινωνική αναταραχή και η ματαίωση για τα μέτρα λιτότητας προκάλεσαν ευρεία δυσaréσκεια και μεγάλης κλίμακας διαδηλώσεις, οι οποίες όλο και πιο συχνά αντιμετωπίζονται με βίαιη καταστολή από τις αρχές. Οι περιορισμοί στα άλλα δικαιώματα (στα δικαιώματα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης, της ελεύθερης πληροφόρησης και το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, πολλαπλασιάζονται συνεχώς, ενώ το δικαίωμα του λαού να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων περιορίζεται συνεχώς.

Η περιστολή αυτού του είδους, σε συνδυασμό με την περιορισμένη πρόσβαση σε στοιχειώδεις παροχές και την πρόδηλη αδυναμία του κράτους να αντεπεξέλθει στην κατάσταση, τροφοδοτούν τη δυσπιστία στην κυβέρνηση. Καθώς οι αρχές λειτουργούν χωρίς διαβούλευση ή δημοκρατικό έλεγχο και αποτυγχάνουν να ανταποκριθούν στις βασικές ανάγκες των ανθρώπων, η νομιμοποίησή τους σταδιακά κλονίζεται. Το γεγονός αυτό, με τη σειρά του, ωθεί τους ανθρώπους να αναζητούν καταφύγιο σε εξτρεμιστικές ιδεολογίες, οι οποίες διατείνονται ότι προσφέρουν εναλλακτικές επιλογές σε σχέση με το παρόν σύστημα. Τα κράτη φαίνονται όλο και λιγότερο ικανά να αναχαιτίσουν τέτοιες ιδεολογίες, ενώ πολλές φορές τις ανέχονται ως μέσα διοχέτευσης του αισθήματος ματαίωσης προς παραδοσιακούς αποδιοπομπαίους τράγους, όπως οι μετανάστες.

γ) Μια ατέρμονη κατάσταση έκτακτης ανάγκης

Επιπλέον, οι πολιτικές και τα μέτρα που σχεδιάστηκαν για την αντιμετώπιση αυτού που αρχικά είχε εκληφθεί ως μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης παγιώθηκαν. Εδώ, η διατήρηση της κατάστασης εξαίρεσης επέτρεψε τον παραγκωνισμό του καθιερωμένου δημοκρατικού ελέγχου των εξουσιών και των καθιερωμένων τρόπων συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων.⁸

Τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, η «εξαίρεση» –πρβλ. στα ελληνικά και τον όρο *εκτροπή* (ανωμαλία, απόκλιση από τη συνήθη τάξη πραγμάτων)– έχει σταδιακά, και σχεδόν ακούσια, καταστεί ο «κανόνας» σε μια γενική μετατόπιση η οποία ενέχει τον κίνδυνο να μεταμορφώσει αυτές τις αξίες, τις αρχές και τα δικαιώματα που εγγυώνται τη λειτουργία και την ίδια την ύπαρξη μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Χώρες όπως η Ελλάδα έχουν πληγεί ιδιαίτερα. Εδώ, ο αντίκτυπος της κρίσης ήταν τόσο μεγάλος στην εύρυθμη λειτουργία του κράτους και της κοινωνίας, ώστε είναι δύσκολο να προσδιοριστεί εάν και πότε τα πράγματα θα επιστρέψουν στο «κανονικό»⁹ – μια κατάσταση καθίσταται δυνητικά μη αναστρέψιμη στον βαθμό που προοιωνίζεται μια νέα «ομαλότητα», στην οποία πράγματα που θεωρούνταν αδιανόητα λίγα μόνο χρόνια πριν γίνονται τώρα αποδεκτά με προθυμία.

Ως εκ τούτου, η συζήτηση για την «κρίση» στην Ευρώπη, και ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα, γίνεται ολοένα και πιο παρωχημένη: η κατάσταση με την οποία είμαστε αντιμέτωποι σήμερα δεν

8. Αυτό επιβεβαιώνεται από μια πρόσφατη έρευνα που δημοσιεύθηκε στην *Huffington Post* η οποία, με βάση τη μελέτη της Gallup Global States of Mind 2014, δείχνει ότι η Ελλάδα κατατάσσεται τρίτη ανάμεσα στα κράτη που οι πολίτες μισούν περισσότερο τις κυβερνήσεις τους. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://247wallst.com/special-report/2014/10/17/12-countries-that-hate-their-government-most/>.

9. Ωστόσο, και άλλες χώρες έχουν υποστεί παρόμοια οπισθοδρόμηση: όχι μόνο το ελληνικό, αλλά το ιρλανδικό, το ισπανικό και τώρα το κυπριακό παράδειγμα δείχνουν ότι ενδεχομένως δεν υπάρχει όριο σε ό,τι μπορεί να επιβληθεί στις κοινωνίες εν ονόματι ενός κακώς οριζόμενου δημοσίου συμφέροντος. Και αυτό φαίνεται συχνά να υπερσχύει των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και συμφερόντων.

αποτελεί πλέον «εκτροπή» ή κάτι στιγμιαίο, μια κατάσταση «κρίσης» με την ακριβή σημασία του όρου. Αντιθέτως, γινόμαστε μάρτυρες μιας μετάβασης –σχεδόν ολοκληρωτικής στην Ελλάδα– προς μια νέα κατάσταση πραγμάτων στην οποία οι συνήθειες κανόνες, ιδιαίτερα αυτοί που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου, αμφισβητήθηκαν, υποβαθμίστηκαν και ενδεχομένως σχετικοποιήθηκαν.

Επίσης, μια ακόμα μεταβολή μπορεί επίσης να παρατηρηθεί στον τρόπο λήψης αποφάσεων για ζητήματα τα οποία, υπό κανονικές συνθήκες, εμπίπτουν στην εθνική κυριαρχία. Εδώ, ένα νέο πολιτικοοικονομικό μοντέλο υπό το οποίο η *de facto*¹⁰ εξουσία ασκείται όλο και περισσότερο από υπερεθνικές δυνάμεις φαίνεται να έχει προοδευτικά υποκαταστήσει το ρόλο των εθνών-κρατών. Αυτή η μετατόπιση υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια που έχουν θέσει κράτη όσον αφορά τη νόμιμη και οικειοθελή παραχώρηση της κυριαρχίας τους στους διεθνείς οργανισμούς, και πρωτίστως την Ευρωπαϊκή Ένωση, στους οποίους ανήκουν.¹¹

δ) Η Ελλάδα ως παρατηρητήριο

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα, η ευρωπαϊκή χώρα που χτύπησε πιο σκληρά η κρίση, στην οποία καταδείχθηκαν ολοφάνερα τα αποτελέσματά της, ενώ η μετάβαση πραγματοποιήθηκε σε συντομότερο διάστημα σε σχέση με άλλες χώρες, αποτελεί ένα κατάλληλο παρατηρητήριο για την ανάλυση των επιπτώσεων της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα και των ευρύτερων ιστορικών μεταβολών που σημειώθηκαν.

Πολλαπλά ερωτήματα έχουν αρχίσει να ανακύπτουν σχετικά με την έκταση των περιορισμών και παραβιάσεων που επέφεραν η κρίση, οι συναφείς πολιτικές και τα προγράμματα, σε ολόκληρο το φάσμα των δικαιωμάτων, καθώς και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτοί οι περιορισμοί και οι παραβιάσεις κινούνται εντός του πλαισίου της νομιμότητας. Παράλληλα, η ανάγκη για λογοδοσία καθίσταται όλο και πιο επιτακτική, προμηνύοντας την ανάγκη για συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων, για αξιολόγηση της κατάστασης με βάση τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και για την απόδοση των ευθυνών. Εν τω μεταξύ, εξαιρετικά κρίσιμο ζήτημα αποτελεί πλέον η ανεύρεση, από τους εμπλεκόμενους φορείς, τρόπων που διασφαλίζουν ότι οι επιβλαβείς για τα ανθρώπινα δικαιώματα επιπτώσεις εξετάζονται και αποφεύγονται, ή τουλάχιστον μετριάζονται, καθώς και ότι ο εκφυλισμός της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που παρατηρείται στην Ελλάδα και σε άλλα μέρη της Ευρώπης, θεωρείται υψίστης σημασίας.

Θεωρώντας την Ελλάδα ως case study για καταστάσεις εξαίρεσης, από την οποία μπορούν να αντληθούν χρήσιμες πληροφορίες και για άλλα ευρωπαϊκά κράτη, η Διεθνής Ομοσπονδία Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Fédération Internationale des Droits de l'Homme-FIDH) αποφάσισε να διεξαγάγει έρευνα πάνω στα προαναφερθέντα ζητήματα· τα συμπεράσματά της παρουσιάζονται στην παρούσα έκθεση. Η έκθεση δεν προσφέρει μια εξαντλητική τεκμηρίωση των αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ελλάδα. Αντίθετα, παρέχει μια γενική περιγραφή χρησιμοποιώντας παραδείγματα –που αντλήθηκαν από άμεση παρατήρηση, συνεντεύξεις και δευτερογενή έρευνα– της κατάστασης και των προκλήσεων τις οποίες αντιμετωπίζει η χώρα, προκειμένου να τα γνωστοποιήσει και να τα χρησιμοποιήσει ως βάση για γενικότερα συμπεράσματα.

10. Το κατά πόσο αυτή η κυριαρχία, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο τα διεθνή θεσμικά όργανα διαχειρίστηκαν την κρίση, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει κάποια νομική βάση, και ως εκ τούτου θα μπορούσε να ασκηθεί επίσης *de jure*, βρίσκεται σήμερα υπό συζήτηση.

11. Επιπλέον, οι αποφάσεις που λαμβάνονται από αυτές τις υπερεθνικές οντότητες έχουν κάποιες φορές, και μάλιστα ολόένα και πιο συχνά, αμφισβητήσει ορισμένες από τις βασικές υποχρεώσεις τις οποίες τα κράτη, και οι ίδιες οι οντότητες, έχουν αναλάβει με διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις, στις οποίες αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη και/ή σύμφωνα με τα δικά τους Συντάγματα και ιδρυτικές συνθήκες.

1.1. Μεθοδολογία

Προκειμένου να συγκεντρωθούν στοιχεία και πρωτογενείς πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στην Ελλάδα, για την έρευνα αυτή, η FIDH πραγματοποίησε μια διερευνητική αποστολή στη χώρα από τις 19 έως τις 29 Ιανουαρίου 2014.

Η αντιπροσωπία της αποστολής αποτελούσαν από: τη Noeline Blackwell, αντιπρόεδρο της FIDH και διευθύντρια της FLAC (Free Legal Advice Centers, Ιρλανδία), οργάνωσης-μέλους της FIDH· την Elena Crespi, υπεύθυνη Προγραμμάτων Δυτικής Ευρώπης της FIDH· και τον Sylvain Aubry, ανεξάρτητο σύμβουλο και αντιπρόσωπο της Global Initiative for Economic, Social and Cultural Rights (GI-ESCR), μια ΜΚΟ με έδρα τις ΗΠΑ η οποία ασχολείται ειδικά με τα ΟΚΠ δικαιώματα. Η GI-ESCR και η FIDH είναι μέλη της κοινοπραξίας για τις εξωεδαφικές υποχρεώσεις (ΕΤΟ)¹² και συνεργάστηκαν για το έργο αυτό. Η αποστολή προετοιμάστηκε και διεξήχθη σε στενή συνεργασία με την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΛΕΔΑ), την ελληνική οργάνωση-μέλος της FIDH, η οποία επίσης συνόδευσε την αποστολή της αντιπροσωπείας.

Η αντιπροσωπεία της FIDH πέρασε οκτώ ημέρες στην Αθήνα, όπου πραγματοποίησε συναντήσεις με έναν εκτενή κατάλογο ενδιαφερομένων μερών. Αυτός περιλαμβάνει:

- τη Συνήγορο του Πολίτη, Καλλιόπη Σπανού και τους βοηθούς της·
- τον πρόεδρο της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)¹³ Κωστή Παπαϊωάννου
- τον επικεφαλής του ελληνικού τμήματος της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες Γιώργο Τσαρμπόπουλο·
- εκπροσώπους του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, ενός κοινού εγχειρήματος της ΕΕΔΑ και της ΥΑ, με στόχο την καταγραφή περιστατικών και εγκλημάτων με ρατσιστικό κίνητρο.
- εκπροσώπους κοινοτήτων μεταναστών και οργανώσεων που εργάζονται με μετανάστες και αιτούντες-άσυλο·
- ακτιβιστές που συμμετέχουν σε δράσεις οι οποίες στοχεύουν στην αντιμετώπιση του ακροδεξιού εξτρεμισμού·
- εκπροσώπους του τομέα της υγείας από δυο κεντρικά δημόσια νοσοκομεία των Αθηνών και τον ιδιωτικό τομέα·
- εκπαιδευτικό προσωπικό από πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα·
- εκπροσώπους της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), μέλους της Διεθνούς Συνδικαλιστικής Συνομοσπονδίας (ITUC) και της Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας Συνδικάτων (ETUC)·
- δικηγόρους ειδικευμένους σε διαφορετικούς τομείς δικαίου, κυρίως συνταγματικό, ποινικό, εργατικό και μεταναστευτικό·
- δημοσιογράφους από την μη υφιστάμενη πλέον Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση (ΕΡΤ) και πολλά άλλα μέσα ενημέρωσης·
- εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων εκπροσώπων της Praxis, μιας ΜΚΟ που παρέχει ιατρική φροντίδα, κοινωνική και νομική υποστήριξη σε φτωχούς και περιθωριοποιημένους.

12. Η κοινοπραξία ΕΤΟ είναι ένα δίκτυο που συγκεντρώνει περίπου 80 οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και ακαδημαϊκούς. Ιδρύθηκε το 2007, και εργάζεται για την προώθηση των εξωεδαφικών υποχρεώσεων (δηλαδή των υποχρεώσεων των κρατών σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα απέναντι σε άτομα που βρίσκονται εκτός της επικράτειάς τους) και στην αντιμετώπιση των ανεπαρειών στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν διευρυνθεί λόγω αμέλειας των ίδιων των κρατών. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το ΕΤΟ Consortium είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση <http://www.eticonsortium.org/en/about-us/eto-consortium/>. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την GI-ESCR είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση <http://globalinitiative-esecr.org/>

13. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου είναι το ελληνικό εθνικό ίδρυμα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ανήκει στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Εθνικών Ιδρυμάτων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI).

Επίσης, η αντιπροσωπεία πραγματοποίησε συναντήσεις με εκπροσώπους σε τοπικό (δήμοι) και εθνικό επίπεδο. Μεταξύ άλλων, εκπροσώπους του Υπουργείου Δικαιοσύνης, του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, του Υπουργείου Εσωτερικών και τον Δήμαρχο Αθηναίων. Η αντιπροσωπεία της FIDH επιπλέον συναντήθηκε ανεπίσημα με έναν υψηλόβαθμο αξιωματούχο της Τράπεζας της Ελλάδος, καθώς και με τον υπεύθυνο οικονομικής πολιτικής του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, του ΣΥΡΙΖΑ. Επίσης, με τον αναπληρωτή διευθυντή της Ομάδας Δράσης (Task Force) για την Ελλάδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η οποία δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2011 με σκοπό να παρέχει τεχνική βοήθεια στην Ελλάδα κατά την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής των ΕΕ/ΔΝΤ, Johannes Luchner.¹⁴

Η αντιπροσωπεία της FIDH επισκέφθηκε δύο δημόσια νοσοκομεία, τον Ευαγγελισμό και το Γενικό Νοσοκομείο Νίκαιας-Πειραιά· ένα κοινωνικό ιατρείο που διευθύνεται από τη ΜΚΟ Praksis στο κέντρο της Αθήνας· και το κέντρο κράτησης γυναικών Ελαιώνα στη Θήβα, όπου συνάντησε τον υποδιευθυντή και άλλα μέλη του προσωπικού. Επίσης, επισκέφθηκε ορισμένες περιοχές της Αθήνας όπου τα καταστήματα και οι μικρές επιχειρήσεις διέκοψαν τη λειτουργία τους λόγω της οικονομικής κρίσης, καθώς και περιοχές του κέντρου της πόλης, όπου διαμένουν σήμερα οι περισσότεροι μετανάστες, μετά την εγκατάλειψή τους από τους Έλληνες, οι οποίοι μετακινήθηκαν προς τα προάστια. Οι απεσταλμένοι συζήτησαν θέματα σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση με έναν ψυχολόγο ο οποίος εργάζεται με τοξικοεξαρτημένους και οροθετικούς.

Η αποστολή ταξίδεψε επίσης στη Θεσσαλονίκη, τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας (με πληθυσμό 322.240) και πρωτεύουσα της περιφέρειας Μακεδονίας, όπου διέμεινε δυο μέρες. Σε αυτό το διάστημα συναντήθηκε με δικηγόρους που προσφέρουν δωρεάν νομική βοήθεια σε άτομα που αδυνατούν να πληρώσουν για νομική εκπροσώπηση, συμπεριλαμβανομένης της ομάδας στρατηγικού νομικού σχεδιασμού της Ελληνικής Ένωσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, εκπροσώπους του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες, άλλους επαγγελματίες και νομικούς εμπειρογνώμονες. Οι απεσταλμένοι μίλησαν με εκπροσώπους των ΜΚΟ Praksis (παράρτημα Θεσσαλονίκης) και ΑΡΣΙΣ, και του προγράμματος Solidarity Now, χρηματοδοτούμενου από το Open Society Foundation· όλοι οι παραπάνω φορείς παρέχουν δωρεάν νομική και/ή ιατρική υποστήριξη σε όσους έχουν ανάγκη. Η αποστολή επισκέφθηκε επίσης το παράρτημα της Praksis και το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη (τα οποία προσφέρουν δωρεάν ιατρική βοήθεια σε όσους δεν έχουν πλέον πρόσβαση στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη), όπου και πήρε συνεντεύξεις από ασθενείς. Συναντήθηκε με εκπροσώπους της Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης Γυναικών, προκειμένου να συλλέξει πληροφορίες σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης στις γυναίκες. Η αντιπροσωπεία συναντήθηκε επίσης με το Δήμαρχο και στελέχη του Δήμου, καθώς και με τον Αστυνομικό διευθυντή κι άλλους αστυνομικούς από το Αστυνομικό Τμήμα Θεσσαλονίκης.

Η αποστολή, στη συνέχεια, έμεινε μια μέρα στον Βόλο. Συναντήθηκε με τον δήμαρχο και συζήτησε τις επιπτώσεις της κρίσης σε άλλη μια περιφέρεια η οποία επηρεάστηκε έντονα από την κρίση. Εδώ, συνάντησε επίσης έναν νέο του οποίου η δίκη για βλασφημία, μετά τη δημιουργία σατιρικής σελίδας σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης, ήταν στη δημοσιότητα εκείνη την εβδομάδα, αναδεικνύοντας τους αυξανόμενους περιορισμούς στην ελευθερία της έκφρασης στη χώρα.

Με το πέρας της διερευνητικής αποστολής, η FIDH συναντήθηκε στις Βρυξέλλες με αντιπροσώπους της Γενικής Διεύθυνσης (ΓΔ) Δικαιοσύνης, Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ιθαγένειας (JUST) της

14. Περισσότερες πληροφορίες για την Task Force για την Ελλάδα της ΕΕ είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/taskforce-greece/index_en.htm

Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Γενικής Διεύθυνσης Οικονομικών και Δημοσιοοικονομικών Υποθέσεων (ECOFIN) και της Γενικής Διεύθυνσης Εργασίας, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης (EMPL). Επιπλέον, η αντιπροσωπεία αντάλλαξε πληροφορίες μέσω email με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και είχε μια τηλεφωνική συζήτηση, τη οποία ακολούθησε ανταλλαγή emails με εκπροσώπους του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) στην Ουάσινγκτον.

Η έρευνα διεξήχθη από τη FIDH και την Ελληνική Ένωση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα οργάνωση-μέλος της FIDH, σε συνεργασία με την Global Initiative for Economic, Social and Cultural Rights (GI-ESCR).

Η FIDH έχει διεξαγάγει στο παρελθόν πληθώρα διερευνητικών αποστολών στην Ελλάδα και έχει δημοσιεύσει εκθέσεις, προκειμένου να τεκμηριώσει και να καταδικάσει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των συνταγματαρχών (1967-1974).

II. Το Γενικό Πλαίσιο

Από το τέλος του 2009 που η αποκαλούμενη «κρίση χρέους» έπληξε την Ελλάδα, ο ελληνικός πληθυσμός έχει υποστεί μια σειρά μέτρων λιτότητας τα οποία έχουν συμφωνηθεί μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) ως προϋπόθεση για τη χορήγηση διεθνούς οικονομικής βοήθειας. Τα μέτρα αυτά, τα οποία απαιτούσαν μια απότομη, άμεση μείωση των δημόσιων δαπανών, συνοδεύτηκαν από έντονη αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας, πολιτική κρίση, οικονομική ύφεση και κοινωνική αναταραχή.

α) Πριν από την κρίση

Τα χρόνια πριν από την παγκόσμια οικονομική κρίση, στα μέσα του 1990, στην Ελλάδα σημειώνεται μια οικονομική άνθηση η οποία ενισχύθηκε από τη βελτιωμένη πρόσβαση του ελληνικού κράτους σε φτηνό δανεισμό, η οποία διευκολύνθηκε σημαντικά χάρη στην ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση και την υιοθέτηση του ευρώ. Έκτοτε, η Ελλάδα δανειζόταν μεγάλα χρηματικά ποσά από ευρωπαϊκές τράπεζες προκειμένου να χρηματοδοτήσει τις εισαγωγές της, τις δημόσιες δαπάνες της και τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.¹⁵

Αυτή η οικονομική ανάπτυξη αναβάθμισε τις κοινωνικές επιδόσεις της χώρας: το ποσοστό της ανεργίας μειώθηκε και έπεσε στο 7%, τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ το 2008, οι εκπαιδευτικές επιδόσεις βελτιώθηκαν, η κατάσταση της υγείας αναβελτίστηκε πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ και η παιδική θνησιμότητα ελαττώθηκε σημαντικά. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι κοινωνικές δαπάνες αυξήθηκαν αρκετά, η εισοδηματική ανισότητα και η σχετική φτώχεια δεν καταπολεμήθηκαν ικανοποιητικά.¹⁶ Πράγματι, οι ανισότητες ανάμεσα σε πληθυσμιακές ομάδες παρέμειναν, ιδιαίτερα όσον αφορά τις διαφορές στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών σε παραγωγική ηλικία.¹⁷ Παρά τη βελτίωση των κοινωνικών επιδόσεων πριν από το ξέσπασμα της κρίσης, το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας της Ελλάδας ήταν ελλιπώς και κακώς προετοιμασμένο να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης. Το 2009, οι κοινωνικές δαπάνες, με εξαίρεση τις συντάξεις και την υγεία, βρισκόταν αισθητά χαμηλότερα από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, καθώς αποτελούσαν μόνο το 4,25% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ). Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών επιδομάτων στη μείωση της φτώχειας κυμαίνονταν περίπου στο ένα τρίτο του μέσου όρου της ζώνης του ευρώ λόγω κακής στόχευσης, μη εξέτασης των διαθέσιμων πόρων ζωής των δικαιούχων και μιας βαριάς εξάρτησης από ανταποδοτικές παροχές.¹⁸ Έτσι, όταν χιλιάδες εργαζόμενοι έχασαν τη δουλειά τους λόγω της κρίσης, οι ίδιοι και τα εξαρτώμενα από αυτούς άτομα έχασαν και την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές. Επιπλέον, κάποιες παροχές, όπως οικογενειακά επιδόματα, διοχετεύθηκαν ισομερώς σε πλούσιους και φτωχούς: ο ΟΟΣΑ εκτίμησε ότι μόνο το 50% των δικαιούχων τέτοιων επιδομάτων ανήκε στο φτωχότερο 30% του πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο,

15. UN Human Rights Council, 25th session, *Report of the independent expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, Cephas Lumina - Addendum Mission to Greece (22 - 27 April 2013), 5 March 2014.

16. Το ποσοστό σχετικής φτώχειας που αφορούσε τον ελληνικό πληθυσμό κυμαίνονταν γύρω στο 13% από το 1986 μέχρι το 2009. Βλ. V. Koutsogeorgopoulou, M. Matsaganis, C. Leventi, J-D. Schneider, *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, OECD 2014, Πίνακας 1, σ. 9.

17. Στο ίδιο.

18. Στο ίδιο.

οι πιο ευαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες κινδύνευσαν να μη λάβουν καμία υποστήριξη από το κράτος όταν η κρίση εδραιώθηκε.¹⁹

β) Στα πρόθυρα της κατάρρευσης

Οι διεθνείς πιστώσεις στις οποίες η Ελλάδα στήριξε την οικονομική της ανάπτυξη δεν συνοδεύτηκαν από αύξηση των εξαγωγών και των εσόδων. Ως εκ τούτου, παρόλο που το ΑΕΠ της Ελλάδας σημείωσε αύξηση της τάξης του 4,5% κατά την περίοδο 2000-2007, τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και του εμπορικού ισοζυγίου αυξήθηκαν δραματικά. Την ίδια στιγμή, τα χαμηλά φορολογικά έσοδα, η εκτεταμένη διαφθορά, και η αδύναμη διοίκηση των οικονομικών υπηρεσιών σε συνδυασμό με τη εκτεταμένη διαφθορά έκαναν την οικονομική κατάσταση μη βιώσιμη, επιδεινώνοντας την πορεία της Ελλάδας προς την παρούσα κρίση. Επιπλέον, προκειμένου να παραμείνει η χώρα εντός των κατευθυντήριων οδηγιών της ευρωζώνης, οι ελληνικές κυβερνήσεις απέκρυπταν την κατάσταση με τη συνενοχή των ξένων τραπεζών.²⁰

Τον Οκτώβριο του 2009 ο πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου, που μόλις είχε σχηματίσει κυβέρνηση, αποκάλυψε ότι οι προηγούμενες κυβερνήσεις είχαν αλλοιώσει τα επίσημα στοιχεία για το δημοσιονομικό έλλειμμα των τελευταίων ετών και επαναπροσδιόρισε το ελληνικό δημόσιο έλλειμμα του 2009 από το 5% στο 13,5% του ΑΕΠ. Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με την παγκόσμια κρίση είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να πληγεί από κερδοσκοπικές κινήσεις διεθνών επενδυτών, οι οποίες ανέβασαν το επιτόκιο των ελληνικών ομολόγων σε απαγορευτικά υψηλά επίπεδα. Οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας υποβάθμισαν τα ομόλογα Ελληνικού Δημοσίου και κατέστησαν εξαιρετικά δυσχερή την πρόσβαση της χώρας στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, οδηγώντας την Ελλάδα στη σημερινή κρίση.²¹

γ) Αντιμετωπίζοντας την κρίση

Προτού η Ελλάδα ζητήσει οποιαδήποτε διεθνή οικονομική βοήθεια, η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε μια πρώτη δέσμη μέτρων λιτότητας το διάστημα μεταξύ Φεβρουαρίου και Μαρτίου του 2010, σε μια προσπάθεια να αντιμετωπίσει τα οικονομικά προβλήματα στην Ελλάδα.²² Τον Απρίλιο του 2010 ο Γιώργος Παπανδρέου ζήτησε για πρώτη φορά από τους διεθνείς και Ευρωπαίους εταίρους της χώρας την παροχή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα, προκειμένου να αποτραπεί η στάση πληρωμών της

19. Στο ίδιο, σ. 16. Αν εστιαστούμε, για παράδειγμα, στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, παρατηρούμε ότι οι περικοπές στις δημόσιες δαπάνες για την υγεία και η αύξηση της ανεργίας δεν συνοδεύτηκαν από καμία αλλαγή στις πολιτικές για την κάλυψη της ασφάλειας υγείας του πληθυσμού. Ο ΟΟΣΑ αναφέρει ότι περίπου το 10% του ελληνικού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των μακροχρόνια ανέργων και των αυτοαπασχολούμενων που καθυστερεί να καταβάλει τις κοινωνικές εισφορές, δεν πληρούσαν τα προαπαιτούμενα για ασφαλιστική κάλυψη και είχαν πρόσβαση μόνο σε επείγουσες θεραπείες. Το ποσοστό αυτό είναι βέβαιο ότι θα αυξηθεί στο πλαίσιο της αυξανόμενης μακροχρόνιας ανεργίας, εάν ληφθεί υπόψη ότι οι άνεργοι καλύπτονται από το σύστημα υγειονομικής ασφάλισης μόνο τα δύο πρώτα χρόνια της ανεργίας. Στο ίδιο, σ. 35-37.

20. UN Human Rights Council, 25th session, *Report of the independent expert on the effects of foreign debt...*, Cephas Lumina-Addendum Mission to Greece, ό.π., παρ. 20. Βλ. επίσης: “Greek Debt Crisis: How Goldman Sachs Helped Greece to Mask its True Debt”, *Der Spiegel*, 8 February 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.spiegel.de/international/europe/greek-debt-crisis-how-goldman-sachs-helped-greece-to-mask-its-true-debt-a-676634.html>. Βλ. επίσης, “Wall St. Helped Greece to Mask Debt Fueling Europe’s Crisis”, *The New York Times*, 13 February 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.nytimes.com/2010/02/14/business/global/14debt.html?pagewanted=all&_r=0. “Greece rattled by ‘hidden debt’ controversy”, *The Telegraph*, 2 February 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.telegraph.co.uk/finance/comment/ambroseevans_pritchard/7140233/Greece-rattled-by-hidden-debt-controversy.html

21. UN Human Rights Council, 25th session, *Report of the independent expert on the effects of foreign debt...*, Cephas Lumina - Addendum Mission to Greece, ό.π.

22. Βλ., π.χ., “Greece unveils austerity programme to cut deficit”, BBC News, 3 February 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8494849.stm>. “Greece unveils radical austerity package”, *The Guardian*, 3 March 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.theguardian.com/business/2010/mar/03/greece-austerity-measures>. “Greece backs new round of tax rises and spending cuts”, BBC News, 3 March 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8546589.stm>.

χώρας.²³ Ένα πρώτο σχέδιο διάσωσης συμφωνήθηκε στις 2 Μαΐου 2010, ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τρόικα, μια τριμερή επιτροπή που συγκρότησαν το ΔΝΤ, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.²⁴ Το σχέδιο διάσωσης, ένα δάνειο ύψους 110 δισ. ευρώ, παραχωρήθηκε υπό την προϋπόθεση να εφαρμόσει η Ελλάδα ένα οικονομικό πρόγραμμα προσαρμογής το οποίο εμπεριέχεται, με τη μορφή ενός διεθνούς Μνημονίου Κατανόησης, σε μια συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Τρόικας. Το ίδιο πρότυπο ακολουθήθηκε και για το δεύτερο πακέτο διάσωσης της Ελλάδας: ένα δάνειο 130 δισ. ευρώ, το οποίο συμφωνήθηκε κατά το δεύτερο μισό του 2011 και τελικά εγκρίθηκε τον Μάρτιο του 2012 μέσω ενός νέου Μνημονίου, το οποίο προέβλεπε ένα δεύτερο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής, καθώς το πρώτο πακέτο διάσωσης αποδείχθηκε ανεπαρκές να αποκαταστήσει τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της Ελλάδας.

Και τα δυο προγράμματα προσαρμογής προέβλεπαν ρητά ότι η Ελλάδα έπρεπε να εφαρμόσει σκληρά δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας· αυτός ήταν ο όρος για τη λήψη των δανείων, τα οποία η χώρα χρειαζόταν απεγνωσμένα για να αποφύγει τη χρεοκοπία και να παραμείνει στη ζώνη του ευρώ. Εκτός από τα μέτρα λιτότητας, το πρώτο πρόγραμμα απαιτούσε την ιδιωτικοποίηση κρατικών περιουσιακών στοιχείων αξίας 50 δισ. ευρώ μέχρι το τέλος του 2015 και την εφαρμογή διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούσαν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και στην τόνωση της ανάπτυξης, οι οποίες όμως αποδείχθηκαν επιζήμιες για το ελληνικό σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, π.χ. για τον τομέα της δημόσιας υγείας και της εργασίας. Παρ' όλα αυτά, το δεύτερο πακέτο, ήταν επίσης εξαρτημένο από την αναδιάρθρωση του συνόλου του ελληνικού χρέους που βρισκόταν στα χέρια των ιδιωτών δανειστών, έναν ελιγμό γνωστό ως «Συμμετοχή Ιδιωτικού Τομέα» (PSI), ο οποίος εφαρμόστηκε τον Μάρτιο του 2012.²⁵

Τα μέτρα λιτότητας που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση, από το 2010 και μετά, περιλάμβαναν διάφορους τομείς των κοινωνικών δαπανών, επιδρώντας μεταξύ άλλων στην αγορά εργασίας, τις συντάξεις, τη φορολογία, τις κοινωνικές παροχές, την υγεία και την απασχόληση στον δημόσιο τομέα. Το Φεβρουάριο του 2012, σε μια προσπάθεια να διασφαλίσει το δεύτερο πακέτο διάσωσης, η Ελλάδα ενέκρινε ένα σχέδιο λιτότητας το οποίο προέβλεπε την κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας, έως το 2015, και το πάγωμα προσλήψεων στο δημόσιο.²⁶ Ο 13ος και ο 14ος μισθός υπαλλήλων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα σταδιακά καταργήθηκε, ενώ οι μισθοί στον δημόσιο τομέα αρχικά καθηλώθηκαν στα επίπεδα του 2009²⁷ και στη συνέχεια υπέστησαν σειρά περικοπών.²⁸ Η 13η και η 14η σύνταξη καταργήθηκαν επίσης το 2010, καθώς και η 13η και 14η καταβολή του Επιδόματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ), το οποίο απονέμεται με εισοδηματικά κριτήρια.²⁹

23. "Greece, out of ideas, requests global aid", *The New York Times*, 23 April 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.nytimes.com/2010/04/24/business/global/24drachma.html?_r=0

24. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την προέλευση και τον ρόλο της Τρόικας, βλ. J. Pisani-Ferry, A. Sapir, G. B. Wolff, *EU-IMF Assistance to Euro-area Countries: An Early Assessment*, Bruegel Blueprint Series, Volume XIX, 2013.

25. Βλ., π.χ., "Eurozone crisis: banks agree 50% reduction on Greece's debt", *The Guardian*, 27 October 2011, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.theguardian.com/world/2011/oct/27/eurozone-crisis-banks-50-greece>. Βλ. και Statement by Charles Dallara and Jean Lemierre, Co-Chairs, Steering Committee of the Private Creditor-Investor Committee for Greece, Institute of International Finance, 9 March 2012.

26. Βλ., π.χ., "Greece's MPs clear way for \$170b bailout", ABC, 13 February 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.abc.net.au/news/2012-02-13/greece-votes-in-favour-of-austerity-plan/3826308>.

27. Βλ. C. Leventi, M. Matsaganis, *Distributional Implications of the Crisis in Greece in 2009-2012*, EUROMOD Working Paper No. EM 14/13, 2013.

28. Βλ., π.χ., G. Wearden, «Greece austerity plan: what is being voted on», *The Guardian*, 29 June 2011, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.theguardian.com>. *The Wrong Target. How Governments are Making Public Sector Workers Pay for the Crisis*, Labour Research Department, European Federation of Public Service Unions (EPSU), διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.epsu.org/IMG/pdf/Pay_cuts_report.pdf

29. Βλ. C. Leventi, M. Matsaganis, *Distributional Implications of the Crisis in Greece in 2009-2012*, ό.π.

Το «πακέτο λιτότητας» του Φεβρουαρίου του 2012³⁰ περιέκοψε τον κατώτατο μισθό κατά 22% για όλους τους εργαζόμενους άνω των 25 ετών και κατά 32% για όλους τους εργαζόμενους κάτω των 25, νομιμοποιώντας με τον τρόπο αυτό την πληρωμή μισθών κάτω από το επίπεδο της φτώχειας για τους νέους στην Ελλάδα.³¹ Επίσης, το επίδομα ανεργίας μειώθηκε κατά 20% και διαμορφώθηκε σε περίπου 360 ευρώ τον μήνα, ενώ πλέον καταβάλλεται από 3 μέχρι 9 μήνες, ανάλογα με τις ασφαλιστικές εισφορές.³² Επιπλέον, μια σειρά μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας³³ προέβλεπε την κατάργηση επιδομάτων και προνομίων, τη μείωση του χρόνου κοινοποίησης της απόλυσης³⁴ και την ελαστικοποίηση της συλλογικής διαπραγμάτευσης, παρακάμπτοντας την «αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης» και δίνοντας προτεραιότητα στις επιχειρησιακές συμφωνίες εις βάρος των ευνοϊκότερων συλλογικών συμβάσεων.³⁵

Επίσης, υιοθετήθηκε μια σειρά μέτρων που στόχευαν στην αύξηση των φορολογικών επιβαρύνσεων για τους Έλληνες πολίτες. Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα δεχόταν κριτική για το γεγονός ότι δεν έκανε αρκετά για να περιορίσει τη φοροδιαφυγή.³⁶ Για παράδειγμα, ειδικές εισφορές και «έκτακτοι φόροι» επιβλήθηκαν στις συντάξεις, στους αυτοαπασχολούμενους και τους ελεύθερους επαγγελματίες, στις ιδιοκτησίες και στα μεγάλα εισοδήματα, ενώ η δομή της φορολογίας προσωπικού εισοδήματος άλλαξε τρεις φορές μεταξύ του 2010 και του 2012 (Απρίλιος 2010, Οκτώβριος 2011 και Δεκέμβριος 2012).³⁷ Επίσης εισήχθησαν αυξήσεις στην έμμεση φορολόγηση, συμπεριλαμβανομένης μιας αύξησης στον βασικό συντελεστή του ΦΠΑ (από 19% στο 23% το 2010) και στους φόρους κατανάλωσης πετρελαίου, αλκοόλ, καπνού και ειδών πολυτελείας.³⁸ Αυτό προκάλεσε μείωση της αγοραστικής δύναμης των ελληνικών νοικοκυριών και έναν επικίνδυνο πληθωρισμό στο ευρύτερο πλαίσιο της μείωσης των εισοδημάτων και της οικονομικής ύφεσης.³⁹ Πολλές επιχειρήσεις χρεοκόπησαν ή αναγκάστηκαν να μετεγκατασταθούν στο εξωτερικό,⁴⁰ ενώ η ανεργία αυξήθηκε σημαντικά.⁴¹

Ένα άλλο παράδειγμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων οι οποίες έχουν ευρέως επικριθεί για τις κοινωνικές τους επιπτώσεις⁴² αποτελεί η απαίτηση του δεύτερου οικονομικού προγράμματος προσαρμογής να μπει πλάφον στις δημόσιες δαπάνες για την υγεία, ώστε να μην υπερβαίνουν του 6% του ΑΕΠ, και να μειωθεί η εκτός νοσοκομείων δημόσια φαρμακευτική δαπάνη στα 2 δισ. ευρώ μέχρι το 2014. Η ελληνική κυβέρνηση

30. Νόμος 4046/2012.

31. Το μέτρο κρίθηκε ότι παραβιάζει το δικαίωμα στη δίκαιη αμοιβή από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Βλ. Complaint No. 66/2011, Decision on the Merits, 23 May 2013.

32. Βλ. V. Koutsogeorgopoulou et. al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π.

33. Νόμοι 4019/2011, 3996/2011, 3986/2011, 4024/2011 και 4052/2012.

34. Νόμος 3863/2010.

35. Νόμος 3899/2010. Βλ. UN Human Rights Council, 25th session, *Report of the independent expert on the effects of foreign debt...*, *Cephas Lumina - Addendum Mission to Greece*, ό.π.

36. Βλ. *OECD Economic Surveys . Greece, November 2013, Overview*, OECD, 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.oecd.org/economy/surveys/GRC_Overview_Eng_2013.pdf. V. Koutsogeorgopoulou et. al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π.

37. V. Koutsogeorgopoulou et. al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π., σ. 64.

38. Βλ. C. Leventi, M. Matsaganis, *Distributional Implications of the Crisis in Greece in 2009-2012*, ό.π.

39. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν 28.452 δολάρια, ενώ έπεσε στα 22.442 δολάρια το 2012, υπολογίζοντας μια πτώση της τάξης του 21,2%. Στοιχεία διαθέσιμα στη διεύθυνση <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

40. O Economist, λ.χ., ανέφερε ότι «από τον Απρίλιο του 2008 ο αριθμός των επιχειρήσεων που ήταν εγγεγραμμένες στο ΙΚΑ, το μεγαλύτερο ταμείο κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, μειώθηκε κατά 119.000, ή κατά 38%. Μέσα σε ένα τέτοιο επιθετικό περιβάλλον, οι επιχειρήσεις όφειλαν να κάνουν πολύ περισσότερα από το να σφίξουν το ζωνάρι τους. Η μετεγκατάσταση αποτελεί μια δημοφιλή στρατηγική επιβίωσης». Βλ. *The Economist*, “*Outrageous fortune*”, 2 November 2013.

41. Βλ. European Commission, *2013 SBA Fact Sheet. Greece*, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2013/greece_en.pdf.

42. Βλ. A. Kentikelenis, M. Karanikolos, D. Reeves, M. McKee, D. Stuckler, “*Greece’s health Crisis: from austerity to denialism*”, *The Lancet*, τόμ. 383 (2014), σ. 748-53 και A. Kentikelenis, M. Karanikolos, I. Papanicolas, S. Basu, M. McKee, D. Stuckler, “*Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy*”, *The Lancet*, τόμ. 378 (2011), σ. 1457-58. Βλ. επίσης E. Kondilis, S. Giannakopoulos, M. Gavana, I. Ierodiakonou, H. Waitzkin, and A. Benos, “*Economic Crisis, Restrictive Policies, and the Population’s Health and Health Care: The Greek Case*”, *American Journal of Public Health*, τόμ. 103, τχ. 6, June 2013, σ. 973-979.

δεσμεύτηκε επίσης να μειώσει τον αριθμό των γιατρών τουλάχιστον κατά 20% μέχρι το 2013.⁴³ Το επακόλουθο αυτών των απαιτήσεων ήταν μια ευρύτατη μεταρρύθμιση του εθνικού συστήματος υγείας με στόχο τις περικοπές στις δημόσιες δαπάνες για την υγεία, οι οποίες πλέον βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με κάθε άλλο κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης «των 15» (τα κράτη-μέλη της ΕΕ πριν από τη διεύρυνση του 2004).⁴⁴ Οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία στην Ελλάδα ελαττώθηκαν κατά 11% τόσο το 2010 όσο και το 2011, με το μεγαλύτερο μέρος των μειώσεων να έχουν επιτευχθεί μέσω περικοπών σε μισθούς και μειώσεων του αριθμού των εργαζόμενων στον χώρο της υγείας, καθώς και μέσω μειώσεων στις φαρμακευτικές δαπάνες.⁴⁵ Οι περικοπές αυτές πραγματοποιήθηκαν σε μια χρονική στιγμή που η κρίση είχε αυξήσει τις ανάγκες του ελληνικού πληθυσμού για υγειονομική περίθαλψη,⁴⁶ και άνθρωποι οι οποίοι προηγουμένως μπορούσαν να αντεπεξέλθουν οικονομικά στην ιδιωτική υγειονομική περίθαλψη σταδιακά στράφηκαν στις δημόσιες παροχές υγείας. Ο φόρτος εργασίας του ιατρικού προσωπικού έχει αυξηθεί, και οι λίστες αναμονής έχουν μεγαλώσει. Επιπλέον, παρά την εξάπλωση της φτώχειας και τις μειώσεις εισοδημάτων, η ελληνική κυβέρνηση εφάρμοσε μια πληθώρα πολιτικών με στόχο τη μετακύλιση του κόστους της υγειονομικής περίθαλψης στους ασθενείς: το 2011, για παράδειγμα, το κόστος της επίσκεψης στα εξωτερικά ιατρεία αυξήθηκε, όπως και η συμμετοχή στα συνταγογραφούμενα φάρμακα κατά 10% ή και περισσότερο, αναλόγως της ασθένειας.⁴⁷ Επιπρόσθετα, θεσπίστηκε πλαφόν για τους ασθενείς τους οποίους μπορούν να δεχθούν δωρεάν οι γιατροί που είναι συμβεβλημένοι με τον Εθνικό Οργανισμό Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ). Συγκεκριμένα, οι γιατροί του ΕΟΠΥΥ μπορούν να παρέχουν μόνο έναν συγκεκριμένο αριθμό ιατρικών επισκέψεων ανά μήνα (μέχρι 200) σε ασφαλισμένους ασθενείς: οι επισκέψεις αυτές είναι δωρεάν για τον ασφαλισμένο, καθώς τις καλύπτει το κράτος.⁴⁸ Μόλις συμπληρωθεί αυτό το όριο, οι ασθενείς πληρώνουν οι ίδιοι την επίσκεψη. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι άνθρωποι αποθαρρύνονται να προγραμματίσουν ιατρικές επισκέψεις. Αυτές και άλλες μεταρρυθμίσεις στην υγειονομική περίθαλψη, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός μακροχρόνια ανέργων έχασαν την ασφαλιστική κάλυψη υγείας, έχουν δημιουργήσει σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη στην Ελλάδα.

δ) Κοινωνική αναταραχή: η οικονομική κρίση μετατρέπεται σε πολιτική

Τα μέτρα λιτότητας και οι κοινωνικές τους επιπτώσεις δεν έγιναν εύκολα αποδεκτές από τον ελληνικό πληθυσμό. Εκτός από την οικονομική δυσπραγία, στην Ελλάδα εμφανίστηκαν πολιτική και κοινωνική αναταραχή, με διαδηλώσεις και επεισόδια σε ολόκληρη τη χώρα. Από την αρχή της κρίσης, οργανώθηκαν απεργίες και διαδηλώσεις ενάντια στα προγράμματα προσαρμογής και τα μέτρα λιτότητας που τα συνόδευαν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ειρηνικές πορείες διαμαρτυρίας μετατράπηκαν σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία, μερικές φορές με τραγικές συνέπειες, ακόμα και την απώλεια ανθρώπινων ζωών. Στις 5 Μαΐου 2010, και ενώ στη Βουλή συζητιόταν ένα πακέτο λιτότητας, στο πλαίσιο της υλοποίησης του προσφάτως υιοθετημένου προγράμματος προσαρμογής, περίπου 100.000 διαδηλωτές κατέβηκαν στους δρόμους της Αθήνας τη μέρα της πανελλαδικής απεργίας. Οι διαδηλώσεις πήραν βίαιη τροπή όταν ξέσπασαν συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις οι οποίες φρουρούσαν τη Βουλή των Ελλήνων. Πυρπολήθηκαν τα κοντινά κτίρια, συμπεριλαμβανομένου του κτιρίου της Τράπεζας Marfin,

43. Βλ. European Commission, *The Second Economic Adjustment Programme for Greece. First Review*, December 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp123_en.pdf.

44. Βλ. A. Kentikelenis, et. al., "Greece's health Crisis: from austerity to denialism" (2014), ό.π.

45. Βλ. OECD, *OECD Health Data 2013. How Does Greece Compare*, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.oecd.org/health/health-systems/oecdhealthdata.htm>

46. Βλ. A. Kentikelenis, et. al., "Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy" (2011), ό.π. Βλ. επίσης, E. Kondilis, et. al., "Economic Crisis, Restrictive Policies, and the Population's Health and Health Care: The Greek Case", ό.π.

47. Βλ. A. Kentikelenis, et. al., "Greece's health Crisis: from austerity to denialism" (2014).

48. Βλ. V. Koutsogeorgopoulou et. al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π.,

εντός του οποίου τρεις υπάλληλοι, ανάμεσά τους και μια έγκυος γυναίκα, έχασαν τη ζωή τους.⁴⁹

Ένα χρόνο αργότερα, τον Μάιο του 2011, διαδηλωτές κατά της λιτότητας κινητοποιήθηκαν για τη δημιουργία ενός ειρηνικού κινήματος, του Κινήματος των Αγανακτισμένων Πολιτών, κατά το πρότυπο του ισπανικού Indignados. Από τις 25 Μαΐου, όταν ξεκίνησαν οι διαδηλώσεις, μέχρι τον Ιούλιο και, σε ορισμένες πόλεις, τον Αύγουστο του 2011 χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν μπροστά από τη Βουλή των Ελλήνων, στην πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα και σε όλη τη χώρα. Στις 5 Ιουνίου, τουλάχιστον 300.000 άνθρωποι συγκεντρώθηκαν στην Αθήνα προκειμένου να διαδηλώσουν ειρηνικά κατά της λιτότητας.⁵⁰

Στις 28 Ιουνίου 2011, ωστόσο, κατά τη διάρκεια μιας σαρανταοκτάωρης γενικής απεργίας, οι διαμαρτυρίες πήραν, για άλλη μια φορά, βίαιη τροπή, ενώ οι συμπλοκές διαδηλωτών και αστυνομικών δυνάμεων συνεχίστηκαν και τις επόμενες μέρες, καθώς το Ελληνικό Κοινοβούλιο ψήφισε το τέταρτο πακέτο λιτότητας. Αυτές οι συγκρούσεις αποδείχθηκαν ιδιαίτερα βίαιες, και υπήρξαν καταγγελίες για εκτεταμένη χρήση δακρυγόνων και σπρέι πιπεριού από τα ΜΑΤ, καθώς και για άσκηση υπέρμετρης και ωμής βία εναντίον των διαδηλωτών.⁵¹

Οι κατηγορίες για αστυνομική βία κατά τη διάρκεια των συμπλοκών αυτών ανάμεσα στους διαδηλωτές κατά της λιτότητας και των ΜΑΤ ήταν αλληπάλληλες.⁵²

Οι προαναφερθείσες πορείες διαμαρτυρίας αποτελούν ορισμένες μόνο από τις βίαιες διαδηλώσεις και απεργίες που έλαβαν χώρα τα τελευταία πέντε χρόνια στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια της συγγραφής της έκθεσης αυτής, ένα μεγάλο κύμα διαδηλώσεων βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη. Πιο πρόσφατα, τον Ιούλιο του 2014, οι εργαζόμενοι στην Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) απεργούσαν ενάντια στο σχέδιο της ελληνικής κυβέρνησης να την ιδιωτικοποιήσει, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της Τρόικας. Η κυβέρνηση αντέδρασε εκδίδοντας φύλλα επίταξης σε 19.000 εργαζομένους, γεγονός που έκανε δυνατή τη σύλληψή τους εάν συνέχιζαν να απεργούν. Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίστηκε το δικαίωμα στην απεργία και στην περίπτωση των εκπαιδευτικών, των ναυτικών και των εργαζομένων στο μετρό, οι οποίοι διατάχθηκαν να επιστρέψουν στην εργασία τους.⁵³

Η οικονομική ύφεση και η κοινωνική αγανάκτηση επηρέασαν και το πολιτικό τοπίο. Από την αρχή της κρίσης, το 2009, στην Ελλάδα έλαβαν χώρα τέσσερις αλλαγές κυβερνήσεων, συμπεριλαμβανομένου της δημιουργίας μιας κυβέρνησης εθνικής ενότητας, το 2011-2012. Τα δύο κυρίαρχα, πριν από την κρίση, κόμματα, ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία, η οποία υποστήριζαν και διαπραγματεύτηκαν με την

49. Βλ. H. Smith, "Greek bailout: Athens burns – and crisis strikes at heart of the EU", *The Guardian*, 5 May 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://web.archive.org/web/20100506032545/http://www.guardian.co.uk/world/2010/may/05/greek-bailout-economic-crisis-deaths>. M. Brabant, "Three dead as Greece protest turns violent", BBC News, 5 May 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8661385.stm>.

50. Βλ. «Κυριακή 5 Ιουνίου 2011: Έμεινε στην Ιστορία», *Πρώτο Θέμα*, 6 Ιουλίου 2011.

51. Βλ. Amnesty International, *Greece urged not to use excessive force during protests*, press release of 16 June 2011. Amnesty International, *Tear gas fired as Greek police clash with Athens protesters*, press release of 29 June 2011. Βλ. επίσης, "Violent Clashes in the Streets of Athens", *The New York Times*, 29 June 2011 και H. Smith, "Greek police face investigation after protest violence", *The Guardian*, 1 July 2011.

52. Βλ. Amnesty International, *Police violence in Greece - not just isolated incidents*, 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR25/005/2012/en/edbf2deb-ae15-4409-b9ee-ee6c62b3f32b/eur250052012en.pdf>

53. Βλ. "Greece Orders Public Power Employees Back to Work", *The Wall Street Journal*, 5 July 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: online.wsj.com/articles/greece-orders-public-power-employees-back-to-work-1404571606. Βλ. επίσης "Greek workers face arrest for being on strike", EUObserver, 13 July 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://euobserver.com/opinion/124952>. "Greek government threatens to arrest teachers over strike", RT, 13 May 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://rt.com/news/austerity-measure-teachers-strike-192/>. "Greek subway workers end strike after arrest threat", Reuters UK, 25 January 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://uk.reuters.com/article/2013/01/25/uk-greece-transport-police-idUKBRE90007820130125>.

Τρόικα τα σχέδια λιτότητας, υπέστησαν σοβαρές απώλειες όσον αφορά την εκλογική τους βάση. Οι ψηφοφόροι, απογοητευμένοι από τις διαδοχικές κυβερνήσεις οι οποίες τους άφησαν το αίσθημα της εγκατάλειψης, άρχισαν να αναζητούν μια εναλλακτική που θα μπορούσε να διαχειριστεί την κοινωνική απογοήτευση και να αντισταχθεί στη λιτότητα – και τη βρήκαν στα κόμματα των άκρων (τόσο της Δεξιάς όσο και της Αριστεράς), τα οποία κέρδισαν αυξανόμενη υποστήριξη.

Έπειτα από τις πορείες διαμαρτυρίας, στις 31 Οκτωβρίου 2011, ο Γιώργος Παπανδρέου ανακοίνωσε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, το οποίο θα έδινε στους Έλληνες πολίτες τη δυνατότητα να εγκρίνουν ή να απορρίψουν τη συμφωνία αναδιάρθρωσης του χρέους, στην οποία είχε καταλήξει η ελληνική κυβέρνηση σε προηγούμενη σύνοδο κορυφής της ΕΕ. Ωστόσο, μετά το *τελεσίγραφο* των άλλων ηγετών της ΕΕ, σύμφωνα με το οποίο, σε περίπτωση που ο ελληνικός λαός απέρριπτε τη συμφωνία, θα παρακρατούσαν το δάνειο που η χώρα χρειαζόταν απεγνωσμένα, ο Παπανδρέου ακύρωσε το δημοψήφισμα και παραιτήθηκε από πρωθυπουργός. Ο πρώην αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και τεχνοκράτης Λουκάς Παπαδήμος ορίστηκε τότε επικεφαλής μιας προσωρινής κυβέρνησης συνασπισμού, η οποία σχηματίστηκε με σκοπό την εφαρμογή των μέτρων που είχαν συμφωνηθεί με την ΕΕ και το ΔΝΤ.

Μετά την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Λ. Παπαδήμο, οι στενοί δεσμοί ανάμεσα στην Τρόικα, τις πολιτικές λιτότητας και τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα έγιναν εντυπωσιακά προφανείς όταν ζητήθηκε από τους ηγέτες των ελληνικών πολιτικών κομμάτων να υπογράψουν «δεσμευτικές επιστολές» με τις οποίες δήλωναν ότι θα ακολουθήσουν τη στρατηγική λιτότητας που είχε συμφωνηθεί ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τρόικα σε περίπτωση εκλογής τους.⁵⁴

Συνολικά, 43 μέλη του Ελληνικού Κοινοβουλίου διαγράφηκαν από τα δύο κυρίαρχα, τότε, ηγετικά κόμματα, το ΠΑΣΟΚ και τη Νέα Δημοκρατία. μετά την αρνητική τους ψήφο στο πακέτο λιτότητας που εγκρίθηκε τον Φεβρουάριο του 2012 παρά το νέο κύμα δυναμικών διαδηλώσεων.

Οι νέες βουλευτικές εκλογές έλαβαν χώρα τον Μάιο του 2012, όμως η πολιτική κρίση που επικράτησε είχε ως αποτέλεσμα κανένα κόμμα να μη συγκεντρώσει την απαραίτητη πλειοψηφία για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Το ουσιαστικό αποτέλεσμα των εκλογών του Μαΐου του 2012 ήταν η ήττα των δύο μεγάλων κομμάτων, τα οποία είχαν υποστηρίξει τις πολιτικές λιτότητας, ιδιαίτερα του ΠΑΣΟΚ, το οποίο έλαβε μόνο το 14% των ψήφων (ενώ στις εκλογές του 2009 είχε λάβει 44%). Μια ακόμα σημαντική εξέλιξη ήταν η άνοδος πολιτικών ομάδων οι οποίες κέρδισαν ψήφους χάρη στα σθεναρά πολιτικά προγράμματα κατά της λιτότητας. Ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), έγινε το δεύτερο κόμμα της Ελλάδας συγκεντρώνοντας το 27% των ψήφων (52 έδρες) και, για πρώτη φορά στην ιστορία, το νεοναζιστικό κόμμα Χρυσή Αυγή μπήκε στο Ελληνικό Κοινοβούλιο με 21 έδρες (και ποσοστό που άγγιζε το 7%).

Οι νέες εκλογές πραγματοποιήθηκαν τον Ιούνιο του 2012 και το αποτέλεσμα δεν ήταν επί της ουσίας πολύ διαφορετικό, παρότι η Νέα Δημοκρατία κατάφερε να αποσπάσει την πλειοψηφία και να σχηματίσει μια νέα κυβέρνηση, με πρωθυπουργό τον Αντώνη Σαμαρά.

Η τάση πόλωσης επιβεβαιώθηκε και πρόσφατα, στις ευρωεκλογές του 2014. Στις εκλογές αυτές, ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), του οποίου το προηγούμενο ποσοστό ήταν 4,7%, ήρθε πρώτος συγκεντρώνοντας το 26,6%. Τα κυβερνητικά κόμματα, Νέα Δημοκρατία και ΠΑΣΟΚ απέσπασαν μόνο το 22,75% και 8,02% αντίστοιχα, ενώ η Χρυσή Αυγή κατέγραψε επίδοση-ρεκόρ, με

54. Βλ. "Future Greek governments must be bound to austerity strategy", EU Observer, 21 November 2011, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://euobserver.com/economic/114344>

το 9,38% των ψήφων, καταλαμβάνοντας για πρώτη φορά τρεις έδρες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.⁵⁵ Το αποτέλεσμα αυτό για τη Χρυσή Αυγή προέκυψε παρά τις καταγγελίες για διάπραξη εγκληματικών ενεργειών που είχαν οδηγήσει στη σύλληψη του αρχηγού του κόμματος Νικόλαου Μιχαολιάκου και άλλων βουλευτών του με την κατηγορία της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης, στα τέλη του 2013.⁵⁶

55. Βλ. European Parliament, *Results of the 2014 European Elections*, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-el-2014.html>

56. Βλ. “Golden Dawn leader jailed ahead of Greek criminal trial”, *The Guardian*, 3 October 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.theguardian.com/world/2013/oct/03/golden-dawn-leader-jailed-nikos-michaloliakos>

III. Τα ανθρώπινα δικαιώματα σε κρίση: μια χώρα υπό καθεστώς λιτότητας

Η ενότητα αυτή εξετάζει τις επιπτώσεις της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ελλάδα, χρησιμοποιώντας ένα πλαίσιο για να αναλύσει τις επιπτώσεις αυτές, καθώς και τις παρεμβάσεις της κυβέρνησης (ή την απουσία τους) για την αντιμετώπιση τους. Με τον τρόπο αυτό, διερευνάται ολόκληρο το φάσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως κατοχυρώνονται από το οικουμενικό διεθνές, το περιφερειακό και το εθνικό δίκαιο, περιλαμβάνοντας τα ατομικά, πολιτιστικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί σε αποτελέσματα που μπορούν να αποδοθούν στις αλλαγές που έλαβαν χώρα από τότε που ξεκίνησε η κρίση. Από την άποψη αυτή, πρέπει να σημειωθεί ότι η κρίση έχει δημιουργήσει ανησυχία για τα ανθρώπινα δικαιώματα για τους εξής δύο λόγους: α) η οικονομική δυσπραγία και τα μέτρα λιτότητας έχουν άμεση επίδραση στους ανθρώπους και έχουν υποσκάψει τα δικαιώματά τους· β) επειδή οι επιπτώσεις της κρίσης έχουν βαθύνει ή εντείνει προϋπάρχοντα προβλήματα. Και οι δυο περιπτώσεις εξετάζονται στην παρούσα έκθεση. Επιπλέον, πρέπει να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στην περίπτωση κατά την οποία τα μέτρα λιτότητας κρίνεται ότι παραβιάζουν άμεσα τα ανθρώπινα δικαιώματα και στην περίπτωση όπου μια παραβίαση προκύπτει από την αποτυχία των αρχών να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις των μέτρων στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Με δεδομένη την περίπλοκη κατάσταση που αντιμετωπίζει η Ελλάδα, η διαπίστωση της ύπαρξης ζητημάτων σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν οδηγεί αυτομάτως στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για να καθοριστεί εάν η Ελλάδα ή άλλοι δρώντες έχουν αθετήσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να ληφθεί υπόψη η χρηματοπιστωτική κρίση και η επακόλουθη απώλεια πόρων που επέφερε στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Οι ενότητες 4 και 5 θα ασχοληθούν με αυτούς τους παράγοντες. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να εξεταστούν οι ευθύνες και να αποδοθούν στον έναν ή στον άλλο δρώντα, θα πρέπει να προηγηθεί μια γενική επισκόπηση των επιπτώσεων της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ελλάδα.

III.1. Παραβιάσεις οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων

Η οικονομική κρίση είχε τόσο σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην Ελλάδα, ώστε όλες οι κατηγορίες οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων στη χώρα προσβλήθηκαν και, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπονομεύθηκαν. Παρά το γεγονός ότι όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι στενά συνδεδεμένα και αλληλοεξαρτώμενα, η παρούσα έκθεση θα εστιαστεί σε δύο συγκεκριμένα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, τα οποία

θα αναλυθούν σε βάθος: το δικαίωμα στην εργασία και το δικαίωμα στην υγεία.⁵⁷

Μολονότι όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα έχουν εμφανώς προσβληθεί στο υφιστάμενο πλαίσιο της κρίσης, τα δύο συγκεκριμένα και ο τρόπος με τον οποίο έχουν καταπατηθεί, απεικονίζουν μια γενικότερη υποβάθμιση και υπονόμευση του πλαισίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα. Το γεγονός αυτό έχει θίξει και άλλα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη στέγαση και το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η σκιαγράφηση των επιπτώσεων στα δικαιώματα στην εργασία και την υγεία θα διευκολύνει τη εξαγωγή γενικότερων συμπερασμάτων σχετικά με τις ευθύνες πιθανών παραβιάσεων.

Τι είναι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα;

Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα αποτελούν μια νομικά δεσμευτική ενότητα δικαιωμάτων η οποία ορίζεται σε μία σειρά από διεθνή, περιφερειακά και εθνικά νομικά κείμενα. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR), το οποίο υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1966 και τέθηκε σε ισχύ το 1976, αποτελεί την κύρια νομικά δεσμευτική συνθήκη προστασίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Έχει επικυρωθεί από 166 χώρες, συμπεριλαμβανομένων όλων των κρατών-μελών της ΕΕ. Άλλα διεθνή και περιφερειακά κείμενα προστασίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που σχετίζονται με την έκθεση αυτή, περιλαμβάνουν τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1961 (ο οποίος αναθεωρήθηκε το 1996), τις Συμβάσεις του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ΔΟΕ) και άλλες συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) επίσης προστατεύει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ),⁵⁸ η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)⁵⁹ και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ο Χάρτης) προσφέρουν προστασία των ΟΠΚΔ.⁶⁰

Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι επίσης κατοχυρωμένα στα Συντάγματα πολλών χωρών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.⁶¹

Τα διεθνώς αναγνωρισμένα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα περιλαμβάνουν το δικαίωμα στην υγεία, την τροφή, το νερό, τη στέγη και την εκπαίδευση. Η Ελλάδα επικύρωσε το ICESCR το 1985, ενώ από το 1981 είχε προσχωρήσει στην ΕΟΚ, και έκτοτε δεσμεύεται από τις ιδρυτικές συνθήκες της. Παρά το γεγονός ότι όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα είναι στενά συνδεδεμένα και αλληλεξαρτώμενα, όπως προαναφέρθηκε, η παρούσα έκθεση θα επικεντρωθεί σε δύο συγκεκριμένα: το δικαίωμα στην εργασία και την υγεία.

57. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι και τα δύο αυτά δικαιώματα συνδέονται στενά με τις πτυχές της υγείας και της απασχόλησης του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση.

58. Το Άρθρο 9 ορίζει: «Κατά την εφαρμογή και τον καθορισμό των πολιτικών και των δράσεων της, η Ένωση συνεκτιμά τις απαιτήσεις που συνδέονται με την προαγωγή υψηλού επιπέδου απασχόλησης, με τη διασφάλιση της κατάλληλης κοινωνικής προστασίας, με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και με το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κατάρτισης και προστασίας της ανθρώπινης υγείας». Το Άρθρο 151 προβλέπει ότι τα μέτρα που λαμβάνει η ΕΕ και τα κράτη-μέλη πρέπει να είναι σύμφωνα με τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτά διατυπώνονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1961 και στον Κοινωνικό Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, με στόχο την προαγωγή, *inter alia*, του κοινωνικού διαλόγου.

59. Το Άρθρο 6(1) της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση καθορίζει: «Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 7ης Δεκεμβρίου 2000 [...], ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες».

60. Βλ. Παρακάτω.

61. Σχετικά με την προστασία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο γενικά, βλ. ενδεικτικά Malcolm Langford (επιμ.), *Social Rights Jurisprudence*, Cambridge, 2008.

Το δικαίωμα στην εργασία

Το ICESCR αναγνωρίζει τρεις πτυχές του δικαιώματος στην εργασία, και συγκεκριμένα:

Το δικαίωμα της εργασίας όπως ορίζεται στο Άρθρο 6 ως «το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει τη δυνατότητα να κερδίζει τα απαραίτητα για τη ζωή του με εργασία την οποία διαλέγει ή δέχεται ελεύθερα».

Δικαιώματα κατά την εργασία, τα οποία περιλαμβάνουν «το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει δίκαιους και ευνοϊκούς όρους εργασίας» όπως προβλέπεται στο Άρθρο 7. Αυτό περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ένα μισθό δίκαιο και αμοιβή ίση με την αξία της εργασίας η οποία να επιτρέπει: μια αξιοπρεπή διαβίωση· ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας· την ίδια δυνατότητα για όλους για την προαγωγή στην εργασία τους στην ανώτερη κατηγορία που τους προσήκει αφού ληφθεί υπόψη στην περίπτωση αυτή μόνο ο χρόνος εργασίας και η ικανότητα· την ανάπαυση, άνεση, λογικό περιορισμό της διάρκειας της εργασίας στις περιοδικές άδειες με αποδοχές καθώς και την καταβολή των ημερών αργίας.

Το δικαίωμα στο συνδικαλισμό, όπως αναφέρεται λεπτομερώς στο Άρθρο 8. Περιλαμβάνει το δικαίωμα κάθε προσώπου στη σύσταση και την προσχώρηση στο συνδικάτο της εκλογής του, το δικαίωμα των συνδικάτων για τη σύσταση εθνικών συννομοσπονδιών και τη σύσταση και την προσχώρηση σε διεθνείς συνδικαλιστικές οργανώσεις και το δικαίωμα απεργίας

Οι τρεις αυτές πτυχές αναγνωρίζονται στον **Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, στα άρθρα 30 (προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης), 31 (δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας) και 28 (δικαίωμα συλλογικών διαπραγματεύσεων), καθώς και στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη.⁶²

Οι **Συμβάσεις της ΔΟΕ** είναι επίσης απαραίτητες για την κατανόηση του δικαιώματος στην εργασία. Πράγματι, όταν συντάχθηκε το ICESCR, έγινε κατανοητό ότι οι λεπτομέρειες του δικαιώματος στην εργασία έπρεπε να καθοριστούν από εξειδικευμένους οργανισμούς όπως η ΔΟΕ.⁶³

Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΔΟΕ έχει αναγνωρίσει οκτώ συμβάσεις του ΔΟΕ ως «θεμελιώδεις» για την προστασία του δικαιώματος στην εργασία. Αυτές καλύπτουν την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την ουσιαστική αναγνώριση του δικαιώματος της συλλογικής διαπραγμάτευσης· την εξάλειψη κάθε μορφής καταναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας· την αποτελεσματική κατάργηση της παιδικής εργασίας· την εξάλειψη των διακρίσεων σε θέματα εργασίας και απασχόλησης.⁶⁴

Δικαίωμα στην υγεία

Το δικαίωμα στην υγεία είναι διατυπωμένο με μεγαλύτερη ακρίβεια στο ICESCR. Εδώ, ορίζεται ως «το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει την καλύτερη δυνατή σωματική και ψυχική υγεία»⁶⁵

Το ICESCR διευκρινίζει επίσης ότι τα κράτη οφείλουν να διασφαλίσουν ένα συγκεκριμένο

62. Άρθρο 1 (δικαίωμα στην εργασία)· Άρθρα 2 (δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας), 3 (δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας) και 4 (δικαίωμα σε δίκαιο μισθό)· Άρθρα 5 (δικαίωμα οργάνωσης) και 6 (δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση).

63. Βλ. Ben Saul, David Kinley and Jacqueline Mowbray, *The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases and Material*, Oxford University Press, 2014, σ. 273, 275-278.

64. Το Διοικητικό Συμβούλιο της ΔΟΕ έχει επίσης αναδείξει ακόμα τέσσερις συμβάσεις «διακυβέρνησης» ως κείμενα «προτεραιότητας»: Σύμβαση για την Επιθεώρηση Εργασίας, 1947 (αρ. 81)· Σύμβαση για την Πολιτική των Προσλήψεων, 1964 (αρ. 122)· Σύμβαση για την Επιθεώρηση Εργασίας (Γεωργία), 1969 (αρ.129)· Σύμβαση περί Τριμερών Συνεννοήσεων (Διεθνείς Κανόνες Εργασίας) 1976 (αρ. 144).

65. Άρθρο 12.

επίπεδο περίθαλψης για το σύνολο της κοινωνίας, λαμβάνοντας μέτρα, *inter alia*, για τη μείωση του ποσοστού θνησιγένειας και της θνησιμότητας των βρεφών· τη βελτίωση της περιβαλλοντικής και βιομηχανικής υγιεινής· την πρόληψη, θεραπεία και τον έλεγχο επιδημικών, ενδημικών, επαγγελματικών και άλλων ασθενειών· και τη δημιουργία συνθηκών που μπορούν αν εξασφαλίσουν σε όλους ιατρικές υπηρεσίες και ιατρική περίθαλψη σε περίπτωση ασθένειας.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ εγγυάται επίσης το δικαίωμα στην υγεία στο άρθρο 35. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι «Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στην πρόληψη σε θέματα υγείας και να απολαμβάνει ιατρικής περίθαλψης». Ομοίως, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης προστατεύει «το δικαίωμα στην προστασία της υγείας».⁶⁶

Το περιεχόμενο των δικαιωμάτων

Όπως συμβαίνει και με άλλα ΟΚΠΑ, το δικαίωμα στην υγεία δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως το δικαίωμα κάθε ατόμου να είναι υγιές.⁶⁷ Αντίστοιχα, το δικαίωμα στην εργασία δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως ένα απόλυτο και άνευ όρων δικαίωμα κάθε ατόμου να αποκτά απασχόληση.⁶⁸ Αντίθετα, τα δικαιώματα αυτά παρέχουν μια οριοθετημένη και προσδιορισμένη δέσμη αξιώσεων, οι οποίες έχουν προσδιοριστεί μέσα από την πρακτική και τη νομολογία.

Η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ (ΕΟΚΠΑ/ CESCR)⁶⁹ έχει πολλάκις επεξεργαστεί το περιεχόμενο των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, ώστε αυτά να περιλαμβάνουν μια σειρά από αλληλένδετα και θεμελιώδη στοιχεία. Αυτά μπορούν να συνοψιστούν παρακάτω:

- Διαθεσιμότητα·
- Πρόσβαση·
- Αποδεκτότητα· και
- Ποιότητα⁷⁰

Η κατάσταση στην Ελλάδα θα αξιολογηθεί σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία.

Οι υποχρεώσεις των κρατών που ανταποκρίνονται στα ΟΚΠΑ

Οι υποχρεώσεις από τις οποίες δεσμεύονται τα κράτη για τη διασφάλιση των ΟΚΠΑ ορίζονται στο άρθρο 2.1. του ICESCR. Κατά βάση, η υποχρέωση του κράτους για τη διασφάλιση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων μπορεί να αναλυθεί στα παρακάτω συστατικά:

- Το κράτος οφείλει να λάβει μέτρα
- στο μέγιστο των διαθέσιμων πόρων του
- ώστε να επιτύχει την πλήρη πραγμάτωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων
- με όλα τα κατάλληλα μέσα

66. Άρθρο 11.

67. CESCR General Comment 14, παρ. 8

68. CESCR General Comment 18, παρ. 6.

69. Η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα είναι όργανο της συνθήκης των Ηνωμένων Εθνών, το οποίο συναντάται συνήθως δύο φορές τον χρόνο και επεξεργάζεται πενταετείς εκθέσεις των κρατών-μελών, καθώς και τη συμβατότητά τους με το ICESCR.

70. CESCR General Comment 18, παρ. 12 CESCR General Comment 14, παρ. 8, παρ. 12. Τα δύο τελευταία στοιχεία, η «αποδεκτότητα» και «ποιότητα» πολλές φορές διαχωρίζονται, και λαμβάνουν άλλους τίτλους, όπως «πρόσβαση» ως προς το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ωστόσο για τους σκοπούς της παρούσας έκθεσης ενδείκνυται να εξετάζονται ενιαία.

Επιπλέον, το άρθρο 2.2. του ICESCR διευκρινίζει ότι τα κράτη οφείλουν να εγγυώνται όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα

χωρίς διακρίσεις οποιασδήποτε μορφής.

Το ακριβές πεδίο εφαρμογής αυτών των υποχρεώσεων της πολιτείας έχει επίσης οριστεί μέσω της πρακτικής και της νομολογίας. Είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι η υποχρέωση συμμόρφωσης με διεθνώς αναγνωρισμένα ανθρώπινα δικαιώματα επιβάλλει στα κράτη ένα καθήκον σε τρία επίπεδα: να σέβονται, να προστατεύουν και να εκπληρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁷¹

Το γεγονός ότι τα κράτη μπορούν να πραγματοποιούν τα δικαιώματα προοδευτικά δεν τα απαλλάσσει από σαφείς επιταγές: το ICESCR έχει ορίσει ότι «*το γεγονός της πραγμάτωσης με την πάροδο του χρόνου, ή με άλλα λόγια προοδευτικά, όπως προβλέπεται από το Σύμφωνο, δεν πρέπει να παρερμηνεύεται ως αναιρετικό των υποχρεώσεων με ουσιαστικό περιεχόμενο*».⁷²

Η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ πρόσθεσε ότι το άρθρο 2.1. του ICESCR «*επιβάλλει με τον τρόπο αυτό μια υποχρέωση [στο κράτος] να προβεί όσο το δυνατό συντομότερα και πιο αποτελεσματικά στον στόχο [της πλήρους πραγμάτωσης]*» και «*οποιαδήποτε συναφή σκοπίμως αναδρομικά μέτρα θα απαιτούν την πλέον προσεκτική εξέταση και θα χρειάζονται την πλήρη αιτιολόγηση με αναφορά στο σύνολο των δικαιωμάτων τα οποία προβλέπονται από το σύμφωνο και στο πλαίσιο της πλήρους αξιοποίησης των μέγιστων διαθέσιμων πόρων*».⁷³

Με βάση τα παραπάνω, η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ έχει διατυπώσει την άποψη ότι τα Κράτη υπόκεινται στον λεγόμενο «ελάχιστο βασικό πυρήνα υποχρεώσεων». Οι υποχρεώσεις αυτές αξιώνουν από τα κράτη «*να διασφαλίσουν την ικανοποίηση τουλάχιστον, των ελάχιστων απαραίτητων επιπέδων καθενός από τα δικαιώματα*».⁷⁴

Αυτά ελάχιστα απαραίτητα επίπεδα ικανοποίησης είναι πιθανό να θιγούν από μια οικονομική κρίση⁷⁵ και ο πυρήνας υποχρεώσεων αποτελεί τις ελάχιστες αξιώσεις οι οποίες, σε περίπτωση παραβίασης, ενδέχεται να αποτελέσουν παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Με αυτή την έννοια, η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ έχει υποδείξει ότι «*ένα συμβαλλόμενο κράτος εντός του οποίου ένας σημαντικός αριθμός ατόμων στερείται τα βασικά είδη διατροφής, τη βασική πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, βασική κατοικία και στέγη, ή τις πιο στοιχειώδεις μορφές εκπαίδευσης αποτυγχάνει, prima facie, να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Σύμφωνο*».

71. Η υποχρέωση σεβασμού απαιτεί από τα συμβαλλόμενα μέρη να απέχουν από κάθε παρέμβαση, άμεση ή έμμεση, στην απόλαυση των δικαιωμάτων· η υποχρέωση προστασίας απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να παίρνουν μέτρα ώστε να αποτρέπουν τρίτα μέρη από το να παρεμβαίνουν στα ανθρώπινα δικαιώματα· η υποχρέωση εκπλήρωσης απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να λάβουν τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, δικαστικά, δημοσιονομικά, προωθητικά και άλλα μέτρα με σκοπό την πλήρη πραγμάτωση των δικαιωμάτων. Βλ. CESCR General Comments αρ. 13 (1990), παρ. 46 και 47, αρ. 14 (2000), παρ. 33, αρ. 17 (2005), παρ. 28, αρ. 18 (2005), παρ. 22 και αρ. 21, παρ. 48. Βλ. Επίσης, *Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, παρ. 6.

72. CESCR, General Comment 3, U.N. Doc. E/1991/23 (1990), παρ. 9.

73. Στο ίδιο.

74. Στο ίδιο, παρ. 10.

75. Βλ. π.χ. Philipa Mladovsky, Divya Srivastava, Jonathan Cylus, Marina Karanikolos, Tamás Evetovits, Sarah Thomson, Martin McKee, *Policy Summary 5: Health policy responses to the financial crisis in Europe*, World Health Organization, 2012, σ. viii: «Τα εργαλεία πολιτικής τα οποία ενέχουν τον κίνδυνο υπονόμευσης των στόχων του συστήματος υγείας περιλαμβάνουν: τη μείωση του πεδίου εφαρμογής των βασικών καλυπτόμενων υπηρεσιών· τη μείωση της πληθυσμιακής κάλυψης· αυξήσεις στον χρόνο αναμονής για τις βασικές υπηρεσίες· την οικονομική συμμετοχή για τη χρήση των βασικών υπηρεσιών· την εξουθένωση των εργαζομένων στην υγεία λόγω μειώσεων στους μισθούς».

Το ICESCR –όπως ερμηνεύεται από την Επιτροπή για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ– θα χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς για αυτή την έκθεση, ενώ αναφορές θα γίνονται επίσης και σε άλλα κείμενα. Κατά την ανάλυση των επιπτώσεων που επέφεραν η κρίση και τα μέτρα λιτότητας στο δικαίωμα στην εργασία και την υγεία στην Ελλάδα, τα βασικά στοιχεία τα οποία συνθέτουν τα εν λόγω δικαιώματα θα λειτουργήσουν ως γνώμονας, σύμφωνα με την προηγούμενη περιγραφή: διαθεσιμότητα, προσβασιμότητα, αποδεκτότητα και ποιότητα.

α) Διαθεσιμότητα

Δικαίωμα στην εργασία

«Διαθεσιμότητα. Τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να διαθέτουν εξειδικευμένες υπηρεσίες βοήθειας και υποστήριξης των ατόμων προκειμένου να τους παρέχουν τη δυνατότητα εντοπισμού και ανεύρεσης απασχόλησης».⁷⁶

Η διαθεσιμότητα αποτελεί το πρώτο στοιχείο του δικαιώματος στην εργασία που καταπατάται από μια οικονομική κρίση όπως αυτή που έπληξε την Ελλάδα. Σύμφωνα με πληροφορίες που δόθηκαν στη FIDH από τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), 180.000 μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις διέκοψαν τη λειτουργία τους από το 2010. Τον Νοέμβριο του 2013, ο *Economist* επίσης ανέφερε ότι από τον Απρίλιο του 2008, ο αριθμός των εγγεγραμμένων στο ΙΚΑ επιχειρήσεων, το μεγαλύτερο ταμείο κοινωνικής ασφάλειας στην Ελλάδα, έχει σημειώσει πτώση κατά 119.000, ή 38%.⁷⁷

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει επίσης επισημάνει ότι «[η] παρατεταμένη ύφεση, και η συνακόλουθη αύξηση των ποσοστών ανεργίας, είχε ένα πολύ αρνητικό σωρευτικό αντίκτυπο στις εταιρίες, ειδικά τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, η οποίες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού κλάδου ΜΜΕ.»⁷⁸

Στις ελληνικές πόλεις, μπορεί κανείς να συναντήσει κλειστά καταστήματα σε κάθε λίγα μέτρα. Η επιγραφή «Ενοικιάζεται», συναντάται σε πολλές βιτρίνες στους κεντρικούς δρόμους. Δρόμοι που προηγουμένως έσφυζαν από ζωή έχουν πάρει τη μορφή μιας πόλης-φάντασμα, όπου ακόμα και καταξιωμένα εμπορικά σε κεντρικούς δρόμους, όπως τα πολυκαταστήματα «Fokas» διακόπτουν τη λειτουργία τους

76. CESCR, General Comment 18, παρ. 12 (α).

77. “Business in Greece: Outrageous fortune”, *The Economist*, 2 November 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.economist.com/news/business/21588914-survivors-crisis-are-those-move-fast-and-think-creatively-outrageous-fortune>

78. European Commission Directorate-General for Enterprise and Industry, *2013 SBA Fact Sheet: Greece*, 2013, p. 2, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2013/greece_en.pdf

Κλειστά μαγαζιά με
ενοικιαστήρια στο κέντρο
της Αθήνας, Ιανουάριος
2014 - © Elena Crespi /
FIDH.

Είτε εργάζονται σε μεγάλες, μικρές, είτε σε μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις, ως ελεύθεροι επαγγελματίες ή στον δημόσιο τομέα, όλοι οι εργαζόμενοι έχουν πληγεί από περικοπές στην αγορά εργασίας. Ως συνέπεια, η ανεργία στην Ελλάδα έχει εκτοξευτεί στα ύψη, ξεκινώντας από ποσοστό κάτω του 8% πριν την κρίση, για να καταλήξει στο άνευ προηγούμενου 28% το Σεπτέμβριο του 2013. Το ποσοστό ανεργίας βρισκόταν ακόμη στο 27,2.% τον Ιανουάριο του 2014, όταν η διερευνητική αποστολή επισκέφτηκε την Ελλάδα, και είχε ελαφρώς ελαττωθεί σε 25,7% τον Σεπτέμβριο του 2014.⁷⁹ Η κατάσταση είναι ακόμα πιο ανησυχητική όσον αφορά τους νέους, με το Ποσοστό Νέων Ανέργων να έχει φτάσει στο ιστορικά υψηλότερο επίπεδο του 60,8% τον Φεβρουάριο του 2013 και βρίσκεται κατά μέσο όρο στο 32,74% από το 1998 μέχρι το 2014.

Το πολυκατάστημα
«Fokas» στο κέντρο
της Αθήνας,
Ιανουάριος 2014
- © Sylvain Aubry /
Global Initiative for
Economic, Social and
Cultural Rights.

Ωστόσο, σύμφωνα με τη Γενική Συνομοσπονδία Ελλήνων Εργαζομένων⁸⁰ (ΓΣΕΕ), η πραγματική ανεργία είναι ακόμα πιο υψηλή λόγω της αφανούς ανεργίας (δηλαδή των ατόμων που δεν δηλώνονται ως άνεργοι). Πολλοί άνεργοι φέρονται να μην είναι εγγεγραμμένοι ως άνεργοι. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται επίσης από τον Έλληνα Συνήγορο του Πολίτη σε συνέντευξή του με τη FIDH. Ως εκ τούτου, η πραγματική ανεργία μπορεί να υπολογιστεί από 5 έως 6% υψηλότερη από το 27.2% σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία (Φεβρουάριος 2014).⁸¹

Η κατάσταση αυτή δεν απορρέει μόνο από την οικονομική κρίση, αλλά αποτελεί επίσης αποτέλεσμα του τρόπου διαχείρισης της κρίσης σε πολιτικό επίπεδο, και συγκεκριμένα συγκεκριμένων πολιτικών που θεσπίστηκαν από τις αρχές. Από το τέλος του 2012 μέχρι τις αρχές του 2013 περικόπηκαν 75.000 θέσεις εργασίας, μόνο στον δημόσιο τομέα. Παρά το γεγονός ότι η ανάγκη μεταρρύθμισης του δημόσιου τομέα ώστε να αντιμετωπιστούν σοβαρές διαρθρωτικές ανεπάρκειες συναντούσε ευρεία αποδοχή, οι ραγδαίες και μαζικές περικοπές στις θέσεις απασχόλησης του δημόσιου τομέα οι οποίες έπρεπε κατά συνέπεια να πραγματοποιηθούν δεν διεξήχθησαν με βάση την κατάλληλη αξιολόγηση. Αντίθετα, οι περικοπές έγιναν με βάση την ανάγκη για εσπευσμένη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις που ορίζονται στα Μνημόνια ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τρόικα, με αποκλειστικά δημοσιονομικό σκεπτικό. Επομένως, οι αρνητικές επιπτώσεις που θα είχαν στην αγορά εργασίας, ιδιαίτερα σε μια ήδη πάσχουσα οικονομία, δεν λήφθηκαν υπόψη. Επιπλέον, οι περικοπές εφαρμόστηκαν μέσω του δημόσιου τομέα χωρίς κατά τα φαινόμενα να δοθεί η δέουσα προσοχή στην ανάγκη διατήρησης των ελάχιστων επιπέδων παροχής των βασικών υπηρεσιών, όπως η υγεία. Σε πλήρη αντιδιαστολή, άλλοι τομείς, στους οποίους παρόμοιες περικοπές του προϋπολογισμού θα είχαν πιθανώς λιγότερες αρνητικές επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα, φαίνεται να έχουν θιγεί σε μικρότερο βαθμό. Επομένως, παρά το γεγονός ότι ο τομέας της άμυνας δεν έμεινε απρόσβλητος από τις περικοπές, το μερίδιο περικοπών στις δαπάνες στον τομέα αυτόν ήταν σχετικά χαμηλότερο σε σύγκριση με άλλους τομείς όπως η πρόνοια, οι μεταφορές και η εκπαίδευση. Ως συνέπεια, παρά τις περικοπές

79. Τα στατιστικά στοιχεία για το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα είναι διαθέσιμα στη διεύθυνση: <http://www.tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate>

80. Η ΓΣΕΕ είναι η τριτοβάθμια οργάνωση του συνδικαλιστικού κινήματος. Ιδρύθηκε το 1918, υπάγεται στη Διεθνή Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία και σκοπός της είναι η προάσπιση των συμφερόντων όλων των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα στην Ελλάδα.

81. Eurostat, 2014.

της τάξης του 30% από το 2010 και τη συρρίκνωση της οικονομίας κατά 25%, ο προϋπολογισμός της Ελλάδας για την άμυνα παραμένει ένας από τους υψηλότερους ανάμεσα στις χώρες του NATO ως προς το ποσοστό του ΑΕΠ (1,6% κατά μέσο όρο στα ευρωπαϊκά μέλη του NATO και κατά προσέγγιση 2,3% κατά μέσο όρο στην Ελλάδα)⁸². Επίσης, στις αρχές του Οκτωβρίου του 2014, αναγγέλθηκαν αυξήσεις μισθών στους ένστολους για το 2015. Καμία παρόμοια αύξηση δεν αναγγέλθηκε για τους υπόλοιπους τομείς του δημοσίου.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η ελληνική αγορά εργασίας έχει υποστεί σοβαρό πλήγμα. Ακόμα και με ένα σχετικά αισιόδοξο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης του 1%, είναι πιθανό να χρειαστούν χρόνια μέχρι η χώρα επιστρέψει στα προ της κρίσης επίπεδα απασχόλησης. Η ΓΣΕΕ έχει υπολογίσει ότι θα χρειαστούν είκοσι χρόνια για να δημιουργηθούν ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας (ο αριθμός θέσεων εργασίας που χάθηκαν στην αρχή της κρίσης) και να επιστρέψει το επίπεδο ανεργίας στο 10%, το ποσοστό που καταγραφόταν πριν από την κρίση.⁸³

Κατά την εκπόνηση και εφαρμογή των μέτρων λιτότητας, οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων υποτίμησαν σε μεγάλο βαθμό την επίδρασή τους στην ανεργία, όπως σαφώς επισημάνθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμα που εξέδωσε τον Μάρτιο του 2014.⁸⁴ Αυτό οφείλεται εν μέρει σε λάθος υπολογισμό, όπως αναγνώρισε το ΔΝΤ.⁸⁵ Ωστόσο, αποτελεί επίσης το αποτέλεσμα της αστοχίας των αρχών να θεωρήσουν την απασχόληση ως βασικό στόχο της ανάκαμψης καθώς και να σταθμίσουν τα μέτρα αυτά έναντι των υποχρεώσεών τους σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι εκπρόσωποι της αποστολής με έκπληξη διαπίστωσαν ότι οι προσπάθειες των αρχών επικεντρώθηκαν σχεδόν αποκλειστικά στους οικονομικούς και δημοσιονομικούς στόχους, παραβλέποντας τις κοινωνικές επιπτώσεις των παρεμβάσεων αυτών καθώς και τις επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα. Κατά τη διάρκεια πολυάριθμων συζητήσεων με εκπροσώπους των ελληνικών αρχών η απασχόληση δεν τέθηκε ούτε μία φορά ως πρωταρχικός στόχος των πολιτικών που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπιση της κρίσης. Πράγματι, φαίνεται ότι η απασχόληση δεν αποτέλεσε πρωταρχικό μέλημα κατά το σχεδιασμό διεξόδων από την κρίση, τουλάχιστον κατά την πρώτη φάση (τη διαπραγμάτευση και εφαρμογή του πρώτου Μνημονίου). Παρότι η απασχόληση και η κοινωνική μέριμνα εξετάστηκαν περαιτέρω σε επόμενες φάσεις (όπως αντανακλάται στο Δεύτερο Μνημόνιο και σε άλλα πρόσφατα μέτρα)⁸⁶ παρόμοιοι προβληματισμοί φαίνεται να συνεχίζουν να διαδραματίζουν αρκετά μικρότερο ρόλο κατά την εφαρμογή του προγράμματος σε σχέση με τη διασφάλιση της οικονομικής και δημοσιονομικής σταθερότητας.⁸⁷

82. "Financial crisis and defense cuts: The view from Greece", *International Security Observer*, 29 January 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://securityobserver.org/financial-crisis-and-defense-cuts-the-view-from-greece/>

83. Συνέντευξη της FIDH στην *Ελευθεροτυπία*, 2 Σεπτεμβρίου 2013, διαθέσιμη στα αγγλικά στη διεύθυνση: <http://www.enetenglish.gr/?i=news.en.article&id=1438>

84. European Parliament, Resolution of 13 March 2014 on *Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries (2014/2007(INI))*, παρ. 6, 15.</DocRef>

85. International Monetary Fund, *Greece: Ex Post Evaluation of Exceptional Access under the 2010 Stand-by Arrangement*, IMF Country Report No. 13/156, June 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2013/cr13156.pdf>. Βλ. επίσης σημ. 84, παρ. 15.

86. European Commission, *Second Economic Adjustment Programme for Greece*, March 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp94_en.pdf.

87. Όπως αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στο Δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής η ενότητα η οποία είναι αφιερωμένη σε κοινωνικές διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένης της ανεργίας, περιορίζεται σε μία σύντομη παράγραφο (σ. 19), σε ένα έγγραφο 195 σελίδων. Επιπλέον, από τις συναντήσεις που πραγματοποίησε η FIDH με τη Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, επιβεβαιώθηκε ότι ο ρόλος που διαδραμάτισαν προβληματισμοί εκτός αυτών που σχετίζονται με την οικονομική και την χρηματοπιστωτική σταθερότητα (συμπεριλαμβανομένων και όσων σχετίζονται με την απασχόληση), καθώς και ο ρόλος της Γενικής Διεύθυνσης στη γνωμοδότηση σχετικά με αυτά τα στοιχεία ήταν ελάχιστος σε σύγκριση με τον ρόλο που διαδραμάτισαν οικονομικοί προβληματισμοί, καθώς και οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής οι οποίες είναι αρμόδιες για αυτά (δηλαδή η Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων ECFIN). Το γεγονός αυτό υπογράμμισε και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του.

Η επίσκεψη της Ανώτατης Αποστολής της ΔΟΕ η οποία πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2011 κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα. Σε συνέντευξη που έδωσαν στην αποστολή της ΔΟΕ οι αξιωματούχοι της ελληνικής κυβέρνησης ανέφεραν ότι:

*«Σε γενικές γραμμές, παρά την επιτυχία της κυβέρνησης στην αντιμετώπιση των συνεπειών ορισμένων πρωτοφανών εξελίξεων, οι στόχοι για την απασχόληση αποτέλεσαν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, μια έμμεση απόρροια των πολιτικών που εφαρμόστηκαν και σχεδιάστηκαν κατά τη συζήτηση του γενικού σχεδιασμού των μακροοικονομικών πολιτικών με την Τρόικα. Οι στόχοι οι οποίοι συζητήθηκαν κατά τη διάρκεια των συναντήσεων ήταν δημοσιονομικοί, εστιαζόμενοι σε ζητήματα σχετικά με το έλλειμμα, το χρέος και τον πληθωρισμό, όπως προκύπτουν από τους στόχους οι οποίοι έχουν τεθεί στις συνθήκες της ΕΕ».*⁸⁸

Η αποστολή της ΔΟΕ δήλωσε ότι βομβαρδίστηκε από αναφορές σύμφωνα με τις οποίες κατά τη διάρκεια των συζητήσεων με την Τρόικα, οι στόχοι της απασχόλησης σπανίως υπολογίστηκαν,⁸⁹ σημειώνοντας ότι «οι διεθνείς οικονομικές και χρηματοπιστωτικές πολιτικές φαίνεται να αγνοούν σε μεγάλο βαθμό» την επίσημη δέσμευση διαφόρων αρχών να προωθήσουν την πλήρη, παραγωγική και ελεύθερα επιλεγμένη απασχόληση.⁹⁰

Ενώ η ανεπαρκής επένδυση σε προσπάθεια για πολιτικές διαχείρισης της ανεργίας δεν αποτελεί καινούριο φαινόμενο, κατά τη διάρκεια της κρίσης επιδεινώθηκε. Κατά την αξιολόγηση της πολιτικής της Ελλάδας για την απασχόληση και ιδιαίτερα για το δικαίωμα στην εργασία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) έχει ήδη διαπιστώσει στα συμπεράσματά της το 2011 τα οποία καλύπτουν την περίοδο από το 2007 μέχρι το 2010 ότι «οι προσπάθειες της πολιτικής για την απασχόληση στην Ελλάδα, υπολογισμένες τόσο ως προς το ρυθμό ενεργοποίησης και των δαπανών για ενεργητικά μέτρα για την αγορά εργασίας, ήταν ανεπαρκείς». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση στην Ελλάδα δεν ήταν σύμφωνη με το Άρθρο 1§1 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ο οποίος προστατεύει το δικαίωμα στην εργασία καθώς δεν εξακριβώθηκε ότι οι προσπάθειες της πολιτικής για την απασχόληση ήταν επαρκείς για την καταπολέμηση της ανεργίας και την προώθηση της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.⁹¹

Το δεύτερο Μνημόνιο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τρόικα παρέχει ορισμένες πληροφορίες σχετικά με τις πολιτικές οι οποίες σχεδιάστηκαν από τις αρχές αποσκοπώντας στη διαχείριση της ανεργίας και την υποστήριξη των ανέργων στην εύρεση εργασίας.⁹² Καταγράφονται οκτώ τομείς δράσης, ή στόχοι πολιτικής, ένας εκ των οποίων είναι «η ενίσχυση των θεσμών της αγοράς εργασίας και η προώθηση της απασχόλησης». Σε αυτόν τον τομέα δράσης, οι πέντε από τις έξι μεταρρυθμίσεις που καταγράφονται στο Μνημόνιο προτείνουν την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, καθιστώντας την πιο ευέλικτη, και τη μείωση του κόστους. Επομένως, οι πολιτικές που δρομολογήθηκαν βασίζονται κατά κύριο λόγο στην απελευθέρωση ως πανάκεια για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών δυσλειτουργιών στην απασχόληση. Η προσέγγιση αυτή, όπως επισημάνθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, υποτιμά «τη σημασία διατήρησης της εγχώριας

88. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)*, 2011, παρ. 84.

89. Στο ίδιο, παρ. 331.

90. Στο ίδιο, παρ. 332.

91. European Committee of Social Rights, *Conclusions XX-I (2012)*, January 2013, σ. 6.

92. Πληροφορίες σχετικά με τη Χρηματοδοτική Συνδρομή στην Ελλάδα είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/

ζήτησης, των επενδύσεων και της πιστωτικής στήριξης για την πραγματική οικονομία».⁹³ Αίσθηση προκαλεί το γεγονός ότι μόνο μια μεταρρύθμιση αφορά «την υποστήριξη των ανέργων». Ο τομέας αυτός του Μνημονίου περιλαμβάνει μετριοπαθείς –αξιόλογες ωστόσο– προτάσεις, όπως ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης και τη θέσπιση ενός συστήματος ενίσχυσης του εισοδήματος με βάση τους πόρους ζωής του δικαιούχου το οποίο απευθύνεται στους φτωχούς, συμπεριλαμβανομένων και των μακροχρόνια ανέργων. Ωστόσο, αν και η ΕΕ υποστηρίζει ότι το δεύτερο Μνημόνιο «δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην κοινωνική πρόνοια και τη μείωση της ανεργίας»,⁹⁴ τα μετριοπαθή αυτά μέτρα για την υποστήριξη των ανέργων δεν εφαρμόστηκαν παρά μόνο με καθυστέρηση μεγαλύτερη του ενός χρόνου (τον Απρίλιο του 2014 αντί για το πρώτο μισό του 2013, σύμφωνα με την αρχική απαίτηση).⁹⁵ Σε γενικές γραμμές, η διερευνητική αποστολή κατέγραψε ένα έντονο αίσθημα των Ελλήνων ότι το κράτος τους έχει εγκαταλείψει και έχουν αφεθεί στην τύχη τους στο θέμα της απασχόλησης. Η ΓΣΕΕ ανέφερε ότι από περίπου 1,4 εκατομμύριο ανέργους μόνο οι 110.000 έχουν λάβει το επίδομα ανεργίας, ενώ οι υπόλοιποι δεν πήραν καμία μορφή κοινωνικής βοήθειας. Πολλές οικογένειες έχουν πληγεί σε μεγάλο βαθμό από την ανεργία, και το αίσθημα της απογοήτευσης και απελπισίας, που προκύπτει, αναφέρεται ως ένας από τους λόγους της απότομης αύξησης των αυτοκτονιών και της κατάθλιψης στη χώρα.

Πέρα από το γεγονός ότι οι ελληνικές αρχές έλαβαν μέτρα τα οποία επιδείνωσαν την ανεργία, επιπλέον απέτυχαν να προσφέρουν την απαραίτητη κοινωνική στήριξη για την αντιμετώπιση της κατακόρυφης αύξησης της ανεργίας. Εκτός από τις οικογένειες και τις άτυπες κοινωνικές δομές, που βοήθησαν στην εξομάλυνση του πλήγματος, ήταν οι δήμοι οι οποίοι κλήθηκαν να διαχειριστούν τη νέα πραγματικότητα. Ωστόσο, δεδομένου ότι οι πόροι τους είχαν επίσης περικοπεί αρκετά, τόσο οι δημόσιοι υπάλληλοι οι οποίοι εργάζονται στους δήμους όσο και οι τοπικές αρχές έχουν εμφανώς υπερβεί τις δυνατότητές τους στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Το γεγονός αυτό αντανakλά τη συνολική αποτυχία του κράτους να διασφαλίσει την πτυχή της πρόσβασης του δικαιώματος στην εργασία.

Το δικαίωμα στην υγεία

*«Διαθεσιμότητα. Οι λειτουργούσες δημόσιες εγκαταστάσεις υγείας και περίθαλψης, τα αγαθά και οι υπηρεσίες, καθώς και τα προγράμματα σε ένα συμβαλλόμενο κράτος, οφείλουν να είναι διαθέσιμα σε επαρκή ποσότητα. Η ακριβής φύση των εγκαταστάσεων, των αγαθών και υπηρεσιών θα ποικίλλουν ανάλογα με πολυάριθμες παραμέτρους, ανάμεσα στις οποίες και το αναπτυξιακό επίπεδο της χώρας. Πρέπει να περιλαμβάνουν, ωστόσο, τους βασικούς καθοριστικούς παράγοντες για την υγεία, όπως το ασφαλές και πόσιμο νερό και οι κατάλληλες εγκαταστάσεις υγιεινής, νοσοκομεία, κλινικές και άλλα κτίρια που του τομέα της υγείας, εκπαιδευμένο ιατρικό και επαγγελματικό προσωπικό το οποίο θα λαμβάνει ικανοποιητικές αμοιβές με τα μέτρα της εγχώριας αγοράς, και τα απαραίτητα φάρμακα, όπως ορίζονται από το Πρόγραμμα Δράσης για τα Βασικά Φάρμακα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας».*⁹⁶

Ο κοινωνικός τομέας στην Ελλάδα αντιπροσωπεύει μεγάλο μέρος των κρατικών δαπανών. Οι περικοπές

93. European Parliament, Resolution of 13 March 2014 on *Employment and social aspects of the role and operations of the Troika* ..., ό.π., παρ. 6.</DocRef>

94. European Commission, *The Second Economic Adjustment: Programme for Greece, Fourth Review-April 2014, Summary for non-specialists*, Occasional Papers No. 192, April 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2014/pdf/ocp192_summary_en.pdf

95. Βλ. την πρώτη, δεύτερη, τρίτη και τέταρτη αναθεώρηση του Δεύτερου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/.

96. World Health Organisation, General Comment No. 14 (2000) σχετικά με το υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας (Άρθρο 12), 11 August 2000, παρ. 12(a), διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://apps.who.int/disasters/rep0/13849_files/o/UN_human_rights.htm.

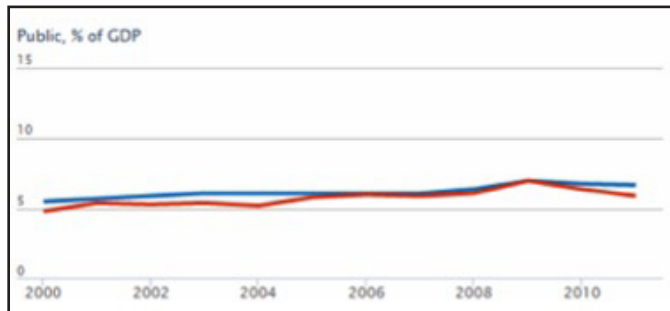
έχουν γίνει αδιακρίτως σε όλους τους δημόσιους τομείς και πολλά από τα μέτρα λιτότητας αφορούσαν τις κοινωνικές υπηρεσίες. Ως εκ τούτου, οι μεταρρυθμίσεις του δημόσιου τομέα και οι περικοπές σε προσωπικό και δαπάνες έθεσαν στο στόχαστρο και τον τομέα της υγείας. Ο βασικός στόχος των μεταρρυθμίσεων στον ελληνικό τομέα της υγείας ήταν να εφαρμοστεί το ανώτατο όριο του 6% του ΑΕΠ στις δημόσιες δαπάνες, όπως απαιτούσε το Δεύτερο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα. Η Ελλάδα εκπλήρωσε και υπερέβη τον στόχο αυτό: οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία έπεσαν, το 2011, στο 5,9% του ΑΕΠ – ενώ το 2010 ήταν 7%. Το ποσοστό αυτό είναι σαφώς κατώτερο από τον μέσο όρο (6,7%) των χωρών του ΟΟΣΑ, και πολύ κατώτερο από αρκετές ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία, το Βέλγιο και η Ολλανδία. Επιπλέον, το ΑΕΠ στην Ελλάδα μειώθηκε σημαντικά, ενώ την ίδια περίοδο αυξήθηκαν οι τιμές και η ζήτηση για υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης. Συνεπώς, η πραγματική μείωση δαπανών στον τομέα της υγείας ήταν πολύ πιο μεγάλη από ό,τι δείχνουν, εκ πρώτης όψεως, τα στατιστικά στοιχεία σε ποσοστό του ΑΕΠ.

Όπως φαίνεται, η Ελλάδα, η οποία συμβάδιζε με την πρακτική των χωρών του ΟΟΣΑ όσον αφορά τις δαπάνες για τη δημόσια υγεία (βλ. το παρακάτω Διάγραμμα), από το 2010 έπεσε επικίνδυνα κάτω από τον συγκεκριμένο μέσο όρο, παρά το ότι ο μέσος όρος αυτός ήταν ήδη χαμηλός, λόγω χωρών του ΟΟΣΑ όπως οι ΗΠΑ, η Νότια Κορέα ή το Μεξικό, των οποίων οι δημόσιες δαπάνες για την υγεία είναι εξαιρετικά μειωμένες.

Δημόσιες δαπάνες για την υγεία σε χώρες της ΕΕ και του ΟΟΣΑ το 2011 ως ποσοστό του ΑΕΠ*		
1	Ολλανδία	9.4928
2	Δανία	8.8715
3	Γαλλία	8.6594
4	Γερμανία	8.4332
5	Βέλγιο	7.9813
6	Αυστρία	7.8861
7	Νορβηγία	7.5874
8	Σουηδία	7.2875
9	Ιταλία	6.9937
10	Ισπανία	6.6447
11	Φινλανδία	6.4617
12	Πορτογαλία	6.334
13	Σλοβενία	6.2432
14	Τσεχία	6.1744
15	Ελλάδα	5.9391
16	Ιρλανδία	5.8032
17	Σλοβακία	5.5936
18	Λουξεμβούργο	5.1912
19	Ουγγαρία	4.9402
20	Εσθονία	4.6878
21	Πολωνία	4.53

* Public expenditure in health in EU countries member of the OECD in 2011 as percentage of the GDP, OECD, 2011, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SHA#http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SHA>

Η εξέλιξη των δαπανών για τη δημόσια υγεία ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα και άλλες χώρες του ΟΟΣΑ⁹⁷ Πηγή: Eurostat

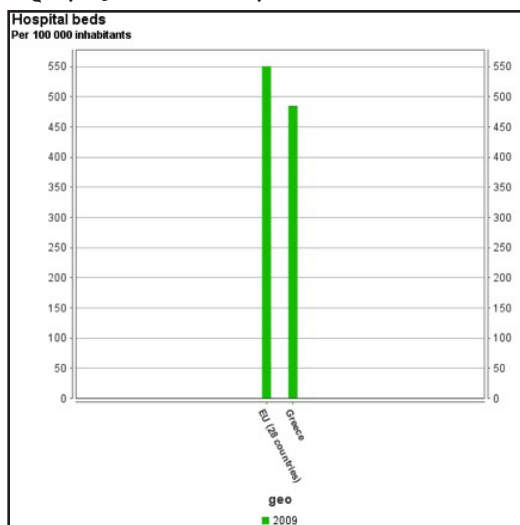
Με **μπλε**, ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ

Με **κόκκινο**, η Ελλάδα

Για να επιτευχθεί ο στόχος μείωσης των δημόσιων δαπανών για την υγεία στο 6% του ΑΕΠ έχουν γίνει μια σειρά περικοπές. Στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη νοσοκομεία συγχωνεύθηκαν ή έκλεισαν, ενώ ο αριθμός του προσωπικού, τόσο των γιατρών όσο και των νοσοκόμων, μειώθηκε δραστικά. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώθηκαν από συνεντεύξεις που πραγματοποίησε η διερευνητική αποστολή με εργαζομένους στον χώρο της υγείας. Επιβεβαίωσαν, επίσης, ότι τα νοσοκομεία έπαψαν να αγοράζουν νέο εξοπλισμό. Αν και το ελληνικό σύστημα υγείας χρειαζόταν πραγματικά μια μεταρρύθμιση, τα μέτρα λιτότητας έπληξαν τη διαθεσιμότητα της υγειονομικής περίθαλψης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο διεθνές δίκαιο.

Για παράδειγμα, οι περικοπές μείωσαν τον αριθμό των διαθέσιμων κλινών των νοσοκομείων, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα βρισκόταν ήδη κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ όσον αφορά τον αριθμό αυτό (βλ. το παρακάτω διάγραμμα). Η μείωση αυτή έλαβε χώρα σε μια περίοδο κατά την οποία οι απαιτήσεις από το δημόσιο σύστημα υγείας αυξήθηκαν υπερβολικά, τόσο λόγω της οικονομικής δυσπραγίας, η οποία εμπόδιζε τους ασθενείς να απευθυνθούν σε ιδιωτικές κλινικές, όσο και της αύξησης των κινδύνων για την υγεία που συνδέονται με τη μείωση των εισοδημάτων. Επομένως, η μείωση της διαθεσιμότητας των κλινών στα νοσοκομεία είχε ολέθριες συνέπειες. Οι γιατροί με τους οποίους συναντήθηκε η διερευνητική αποστολή υποστήριζαν ότι ήταν συχνά υποχρεωμένοι να μη δεχτούν ασθενείς ή να αναβάλουν σημαντικές χειρουργικές επεμβάσεις λόγω έλλειψης κρεβατιών. Η κατάσταση αυτή μπορεί να αφορά κρίσιμες επεμβάσεις, όπως οι καρδιοχειρουργικές επεμβάσεις ή οι εγχειρίσεις για καρκίνο.

Αριθμός των νοσοκομειακών κλινών ανά 100.000 κατοίκους Πηγή: Eurostat

Ένα ακόμα παράδειγμα της πολιτικής της λιτότητας και, ταυτόχρονα, μια αποτυχία να ληφθούν υπόψη οι απαιτήσεις των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατά την επιδίωξη περικοπών στην υγεία, αποτελούν τα μέτρα που σχετίζονται με τις μειώσεις προσωπικού. Πράγματι, ενώ οι μειώσεις στον αριθμό των γιατρών θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν με το επιχείρημα ότι στην Ελλάδα υπάρχουν περισσότεροι γιατροί κατ' άτομο από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα του ΟΟΣΑ,⁹⁸ οι περικοπές στο νοσηλευτικό προσωπικό δεν μπορεί να ενταχθούν σε αυτή τη λογική, καθώς η

97. Στο ίδιο.

98. OECD, *OECD Health Statistics 2013-Country Notes, Greece*, 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.oecd.org/els/health-systems/Briefing-Note-GREECE-2013.pdf>

χώρα έπασχε ήδη από έλλειψη νοσηλευτών. Το 2010, η Ελλάδα είχε το δεύτερο μικρότερο ποσοστό νοσηλευτών ανά κάτοικο, με μέσο όρο 3,3 νοσηλευτές για κάθε 1.000 άτομα – αριθμός που απέχει πολύ από το 7,8, το οποίο αποτελεί μέσο όρο της ΕΕ.⁹⁹ Ενώ η υπερπροσφορά γιατρών και η υποπροσφορά νοσηλευτών στην Ελλάδα είχε αποτέλεσμα την αναποτελεσματική κατανομή των πόρων,¹⁰⁰ τα μέτρα που λήφθηκαν από τις αρχές για την αντιμετώπιση της κρίσης, αντί να βελτιώσουν την κατάσταση, έπληξαν σαφέστατα τη διαθεσιμότητα της υγειονομικής περίθαλψης χωρίς να είναι αποτελεσματικά, από οικονομική άποψη. Η αποστολή της FIDH επισκέφθηκε νοσοκομεία με ελάχιστους νοσηλευτές, κατέγραψε μαρτυρίες γιατρών οι οποίοι δεν ήταν σε θέση να πραγματοποιήσουν έγκαιρα επεμβάσεις λόγω της υποστελέχωσης των δομών υγείας, και γενικά παρατήρησε ότι το προσωπικό διακατεχόταν από υπερβολικό άγχος για τους ίδιους λόγους.

Με τον ίδιο τρόπο, διακόπηκαν και άλλα βασικά προγράμματα για τη δημόσια υγεία. Για παράδειγμα, «λόγω έλλειψης χρηματοδότησης έχει περικοπεί το ένα τρίτο των προγραμμάτων κοινωνικής εργασίας στον δρόμο», και αυτό «παρά την τεκμηριωμένη αύξηση στον επιπολασμό της χρήσης ηρωίνης».¹⁰¹ Τα απτά αποτελέσματα των πολιτικών αυτών είναι ιδιαίτερα εμφανή: η αποστολή παρατήρησε, στο κέντρο της Αθήνας, ότι πλατείες στις οποίες παλιότερα σύχναζαν οικογένειες, τώρα είχαν καταληφθεί από χρήστες ναρκωτικών. Οι περικοπές αυτές έθιξαν κυρίως τις πιο ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, καθώς και τους νέους, και ιδιαίτερα τους ανέργους. Η FIDH συναντήθηκε επίσης με έναν ψυχολόγο ο οποίος εργάζεται με χρήστες ναρκωτικών – και η συνάντηση επιβεβαίωσε ότι οι περικοπές στα παραπάνω προγράμματα και στις προσπάθειες πρόληψης είχαν αρνητικό αντίκτυπο σε αυτές τις κατηγορίες. Επιπλέον, παρατηρήθηκε αύξηση των μολύνσεων με τον ιό HIV, ανάμεσα στους χρήστες ναρκωτικών.

Η ελάττωση της διαθεσιμότητας της βασικής υγειονομικής περίθαλψης συνοδεύτηκε, επίσης, από την επανεμφάνιση νόσων οι οποίες δεν είχαν εμφανιστεί στη χώρα για πολύ καιρό. Όλο το ιατρικό προσωπικό, στις συνεντεύξεις που έδωσε στην αποστολή, μίλησε για έξαρση μολυσματικών ασθενειών, όπως η φυματίωση, οι οποίες θεωρούνταν ότι έχουν εκλείψει. Ένα άρθρο, δημοσιευμένο πρόσφατα στο *Lancet*, επισήμανε την επανεμφάνιση της ελονοσίας στη χώρα, για πρώτη φορά έπειτα από 40 χρόνια, την οποία αποδίδει, ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, στις σοβαρές μειώσεις των προϋπολογισμών των δήμων, οι οποίοι οδήγησαν στον περιορισμό πολλών δραστηριοτήτων, μεταξύ των οποίων τα προγράμματα υπολειμματικού ψεκασμού.¹⁰²

Ένας επιφανής έλληνας ψυχίατρος, με τον οποίο ήρθε σε επαφή η αποστολή, τόνισε επίσης τις περικοπές στη χρηματοδότηση των υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Και αυτές οι περικοπές συνέβησαν ακριβώς τη στιγμή που υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη για την παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Καθώς η οικονομική δυσπραγία που υπέστη ο ελληνικός πληθυσμός ήταν εκτεταμένη και διάχυτη, οι περικοπές στις δαπάνες για την ψυχική υγεία επηρέασαν άτομα από όλες τις κοινωνικές ομάδες και στρώματα. Ωστόσο, εντονότερος ήταν ο αντίκτυπος στις πλέον ευάλωτες ομάδες. Οι ανάγκες των παιδιών, για παράδειγμα, για παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας έχουν πολλαπλασιαστεί, καθώς λόγω της οικονομικής κατάστασης έχουν αυξηθεί οι εντάσεις μέσα στην οικογένεια. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε από μια σειρά μαρτυριών οι οποίες συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της αποστολής, π.χ.: «*Η γυναίκα μου έχασε τη δουλειά της. Από τότε, όταν ασχολούμαι με το γιο μου, γίνομαι ολοένα και πιο επιθετικός κάθε μέρα. Νιώθω τη δίνη της έντασης, να με ρουφάει μέσα της*».

Ομοίως, ακαδημαϊκές έρευνες έχουν σημειώσει ότι, καθώς η χρηματοδότηση για την ψυχική υγεία

99. OECD, *Health at a Glance: Europe 2012*, OECD Publishing, 2012, σ. 72-73.

100. OECD, *OECD Health Statistics 2013-Country Notes, Greece*, 2014, σ. 2.

101. A. Kentikelenis, et. al. "Greece's health crisis: from austerity to denialism" (2014), ό.π., σ. 748.

102. Στο ίδιο, σ. 748.

μειώθηκε κατά 20% μεταξύ του 2010 και 2011, και περαιτέρω 55% μεταξύ του 2011 και 2012, τα ευρήματα υποδεικνύουν «την αύξηση της μείζονος κατάθλιψης κατά 2,5 φορές, από 3,3% το 2008 σε 8,2% το 2011». Επίσης, «αύξηση 36% μεταξύ του 2009 και του 2011 στον αριθμό των ατόμων που αποπειράθηκαν να αυτοκτονήσουν, τον μήνα που προηγήθηκε της έρευνας, ενώ μεγαλύτερες πιθανότητες συγκεντρώνουν τα άτομα που αντιμετωπίζουν έντονη οικονομική δυσπραγία».¹⁰³

Επομένως, όπως επισημάνθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι περικοπές στον προϋπολογισμό και τις θέσεις εργασίας έπληξαν βασικούς δημόσιους τομείς όπως η υγεία, η παιδεία και οι κοινωνικές υπηρεσίες,¹⁰⁴ γεγονός που ελάττωσε τη διαθεσιμότητα των στοιχειωδών/βασικών οικονομικών και κοινωνικών παροχών στην Ελλάδα. Η κατάσταση αυτή οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στις πολιτικές που εφαρμόζει η κυβέρνηση. Ως εκ τούτου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέφρασε την ανησυχία του ότι:

«Μεταξύ των προϋποθέσεων οικονομικής βοήθειας, τα προγράμματα περιλαμβάνουν συστάσεις για συγκεκριμένες περικοπές σε πραγματικές κοινωνικές δαπάνες σε βασικούς τομείς, όπως οι συντάξεις, οι βασικές υπηρεσίες, η υγειονομική περίθαλψη και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε φαρμακευτικά προϊόντα για τη στοιχειώδη προστασία των πλέον ευπαθών ομάδων, καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος, αντί συστάσεων που να παρέχουν μεγαλύτερη ευελιξία στις εθνικές κυβερνήσεις να αποφασίσουν τους τομείς από τους οποίους θα μπορούσαν να εξοικονομήσουν χρήματα»».¹⁰⁵

Σύμφωνα με έναν επαγγελματία της υγείας που συνάντησε η αποστολή: «*Η Ελλάδα έχει επιστρέψει σε μια εποχή κατά την οποία η κοινωνική πρόνοια τίθεται σε αμφισβήτηση. Δεν υπάρχει πολιτική για την κοινωνική πρόνοια· έχουν καταστρέψει και την ελάχιστη που υπήρχε*».

B) Προσβασιμότητα

Δικαίωμα στην εργασία

«Προσβασιμότητα. Η αγορά εργασίας πρέπει να είναι ανοιχτή για όλα τα άτομα που βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία των συμβαλλόμενων κρατών»».¹⁰⁶

Με δεδομένες τις σημαντικές περικοπές στις θέσεις εργασίας, τις μειωμένες δυνατότητες και τον αυξανόμενο ανταγωνισμό στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας, οι ευπαθείς πληθυσμιακές ομάδες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα εμπόδια στην πρόσβαση στην απασχόληση.

Όπως επεσήμανε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ιδιαίτερα οι νέοι Έλληνες αντιμετώπισαν σημαντικές δυσκολίες στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας.¹⁰⁷ Το 2013, το 58% των νέων κάτω των 25 ετών ήταν άνεργοι. Αυτό ήταν το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας των νέων στην ΕΕ, υπερδιπλάσιο του μέσου όρου της ΕΕ. Μόνο η Ισπανία, με το ποσοστό της νεανικής ανεργίας στο 55%, προσεγγίζει τη θέση της Ελλάδας.

103. Στο ίδιο, σ. 750.

104. European Parliament, *Resolution on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika...*, ό.π., 13 March 2014, παρ. 8.</DocRef>

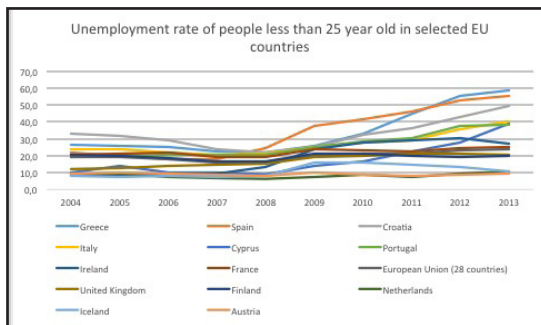
105. Στο ίδιο, παρ. 14.

106. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 18*, 24 November 2005, παρ. 12(b).

107. European Parliament, *Resolution <Titre>on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries </Titre>* <DocRef>(2014/2007(INI)), A7-0135/2014, 13 March 2014, παρ. 9.

Ποσοστό ανεργίας των νέων κάτω των 25 ετών σε επιλεγμένες χώρες της ΕΕ

Πηγή: Eurostat

Οι εκπρόσωποι της αποστολής της FIDH συνέλεξαν πολυάριθμες μαρτυρίες νέων για την κατάσταση που βιώνουν. Καθηγητές πανεπιστημίου αναφέρουν ότι πολλοί φοιτητές έχουν μόνο ένα όνειρο: να εγκαταλείψουν τη χώρα. Όλοι οι νέοι άνθρωποι που συνάντησε η αποστολή εξέφρασαν έντονη ανησυχία. Εν τω μέσω της κρίσης, με ελάχιστες προοπτικές για τους

νέους, όλο και περισσότεροι εγκαταλείπουν την Ελλάδα για άλλες χώρες, με την ελπίδα να βρουν εργασία και ένα καλύτερο μέλλον. Τα ισχυρά διεθνή δίκτυα της ελληνικής διασποράς, τα οποία έχουν δημιουργηθεί ήδη από τον 20ό αιώνα, έχουν καταστήσει την αποδημία μια οδυνηρή αλλά βιώσιμη επιλογή για τους Έλληνες στην αυγή του 21ου αιώνα.¹⁰⁸ Σύμφωνα με το περιοδικό *Der Spiegel*, 120.000 επαγγελματίες έχουν ήδη φύγει από τη χώρα εν μέσω κρίσης.¹⁰⁹ Με τη νεολαία να αποχωρεί από την αγορά εργασίας, τους πιο παραγωγικούς πολίτες να χάνουν την ελπίδα ή να εγκαταλείπουν τη χώρα, η ελληνική κοινωνία στο σύνολό της εισέρχεται σε βαθιά ύφεση.

Η πρόσβαση στην αγορά εργασίας γίνεται ακόμα δυσκολότερη για τους νέους, καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα έχει πέσει θύμα της γενικής κατάρρευσης των κοινωνικών υπηρεσιών. Εκπαιδευτικοί ανέφεραν στη FIDH ότι ο αριθμός των παιδιών σε κάθε τάξη αυξάνεται και ότι οι οικονομικοί πόροι (π.χ. για συντήρηση, αγορά υλικών, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όπως εκπαιδευτικά ταξίδια και επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα, καθώς και διά βίου μάθηση) στα σχολεία και τα πανεπιστήμια μειώνονται, γεγονός το οποίο έχει υποβαθμίσει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Επιπλέον, κομβικής σημασίας είναι το γεγονός ότι ένας αριθμός τεχνικών σχολών και σχολών επαγγελματικής κατάρτισης έχουν διακόψει τη λειτουργία τους ή να εξετάζεται το κλείσιμό τους.

Οι γυναίκες, επίσης, από το ξεκίνημα της κρίσης, συναντούν εξαιρετικές δυσκολίες κατά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Το γραφείο του Έλληνα Συνηγόρου του Πολίτη δήλωσε στην αποστολή της FIDH ότι προϋπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των φύλων και διακρίσεις στον χώρο της εργασίας έχουν οξυνθεί εξαιτίας της κρίσης. Για παράδειγμα, έγκυες ή νεαρές γυναίκες οι οποίες θέλουν να αποκτήσουν παιδιά είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν ακόμα μεγαλύτερη δυσκολία να βρουν ή να διατηρήσουν μια θέση εργασίας, και πέφτουν θύματα διακρίσεων.

Σε μια έκθεση που δημοσιεύτηκε το Δεκέμβριο του 2012, ο έλληνας Συνήγορος του Πολίτη δήλωσε ότι «οι υποθέσεις των οποίων επελήφθη ο Συνήγορος του Πολίτη, στον τομέα της ίσης μεταχείρισης ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες, κατά τη διάρκεια του 2012 αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό την ένταση των προβλημάτων που επέφερε η οικονομική κρίση στις εργασιακές σχέσεις και τη γενική κατάσταση όσον αφορά την απασχόληση των γυναικών». Κατέληξε στα παρακάτω ζοφερά συμπεράσματα:

«Τα εργασιακά δικαιώματα των γυναικών έχουν καταπατηθεί σε πολλούς τομείς:

108. Andrea Pelliccia, *Greece: education and brain dead in times of crisis*, IRPPS WPs, n. 54 (2013), διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.academia.edu/5719868/Greece_education_and_brain_drain_in_times_of_crisis

109. “Brain Drain: 120,000 Professionals Leave Greece Amid Crisis”, *Der Spiegel*, 10 April 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.spiegel.de/international/europe/unemployment-and-recession-in-greece-lead-to-brain-drain-a-893519.html>

επισφαλείς μορφές απασχόλησης, μονομερείς δυσμενείς αλλαγές στις συμβάσεις, παράνομη επιβολή εκ περιτροπής απασχόλησης, καταγγελίες συμβάσεων σε περιόδους προστασίας της μητρότητας, ηθική ή σεξουαλική παρενόχληση, παραβίαση εθνικής και ευρωπαϊκής νομοθεσίας σχετικά με την ίση μεταχείριση και την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών, καθώς και οι δυσμενείς επιπτώσεις της μητρότητας στην επαγγελματική και οικονομική εξέλιξη των εργαζόμενων γυναικών. Ταυτόχρονα, επικρατούν ακόμη προβλήματα στη διαχείριση των στερεοτύπων στους ρόλους των δυο φύλων σχετικά με τον συμβιβασμό ανάμεσα στην εργασία και την προσωπική ζωή, προσβάλλοντας την αρχή της ίσης μεταχείρισης των ανδρών σχετικά με τα δικαιώματά τους ως πατέρες. Ως γενικό συμπέρασμα, αντί να οδηγούμαστε στην μέγιστη αξιοποίηση του συνόλου του εργατικού δυναμικού της χώρας, με την κρίση ενισχύονται τα στερεότυπα μεταξύ των φύλων, γεγονός το οποίο, με τη σειρά του, ενισχύει την τάση να παράγει αποκλεισμούς λόγω φύλου». ¹¹⁰

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επεσήμανε, με τη σειρά του, παρόμοιες επιπτώσεις στο κοινωνικό φύλο λόγω των μέτρων αντιμετώπισης της κρίσης. ¹¹¹ Για παράδειγμα, η ψαλίδα στο ποσοστό της ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, που είχε έκλεινε μέχρι το 2008, άρχισε να ανοίγει ξανά από το 2009, φτάνοντας τις επτά μονάδες το 2013 με 31,4% άνεργες γυναίκες έναντι 24,5% άνεργων ανδρών. Αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται στο γεγονός ότι μεγάλος αριθμός μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες αποτελούσαν σημαντικό τομέα απασχόλησης των νέων γυναικών, έχουν διακόψει τη λειτουργία τους. ¹¹² Και πάλι, τα επίσημα στατιστικά στοιχεία δεν υπολογίζουν τους «απελπισμένους» εργαζόμενους που δεν δηλώνουν την ανεργία τους στις αρμόδιες υπηρεσίες· αν συνυπολογίσουμε και αυτούς, ο αριθμός των ανέργων γυναικών μπορεί είναι ακόμα μεγαλύτερος. ¹¹³

Τέλος, οι μετανάστες εργάτες έχουν πληρώσει δυσανάλογα βαριά το τίμημα της οικονομικής κρίσης, όσον αφορά την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Εκτός από τις προϋπάρχουσες διακρίσεις πρόσβασής τους στην απασχόληση, ¹¹⁴ οι μετανάστες αντιμετωπίζουν πλέον τον κίνδυνο απέλασης από τη χώρα. Σύμφωνα με το ισχύον νομικό καθεστώς στην Ελλάδα, η ανανέωση των αδειών εργασίας και διαμονής εξαρτάται από τον αριθμό των ενσήμων που έχει καταφέρει να συγκεντρώσει ο μετανάστης μέσω της εργασίας. Οι μετανάστες οι οποίοι χάνουν τις δουλειές τους αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να μην μπορέσουν να ανανεώσουν της άδειες εργασίας και διαμονής. ¹¹⁵ Η αποστολή της FIDH συνάντησε αρκετούς μετανάστες, ανάμεσά τους και πολλούς από χώρες που σπαράσσουν οι συγκρούσεις, όπως

110. Greek Ombudsman, *Equal Treatment of Men and Women in Employment and Labour relations - Special Report 2012: Executive summary*, December 2012, available at <http://www.synigoros.gr/resources/gender-and-labour-relations-special-report-2012.pdf>, σ. 1.

111. European Parliament, *Resolution on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika...*, ό.π., 13 March 2014, παρ. 19: «[...] διεθνείς και κοινωνικές οργανώσεις έχουν προειδοποιήσει ότι το νέο σύστημα μισθολογικής κλίμακας, αξιολόγησης και απολύσεων στον δημόσιο τομέα θα επιφέρει χάσμα ανάμεσα στα δύο φύλα· επισημαίνει ότι η ΔΟΕ έχει εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τον δυσανάλογο αντίκτυπο που έχουν οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης στις αμοιβές των γυναικών· σημειώνει επίσης ότι η ΔΟΕ έχει ζητήσει από τις κυβερνήσεις να παρακολουθούν τον αντίκτυπο της λιτότητας στις αμοιβές ανδρών και γυναικών στον ιδιωτικό τομέα· παρατηρεί με ανησυχία ότι το μισθολογικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν μειώνεται πλέον στις χώρες που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, και στις οποίες οι ανισότητες ξεπερνούν τον μέσο όρο της ΕΕ· υπογραμμίζει ότι οι μισθολογικές ανισότητες και η μείωση του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών απαιτούν μεγαλύτερη προσοχή από τα κράτη-μέλη που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής».

112. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)*, ό.π., παρ. 318.

113. Στο ίδιο.

114. European Committee of Social Rights, *Conclusions XX-I (2012)*, January 2013, σ. 7.

115. Σύμφωνα με τις μεταβατικές διατάξεις του Νόμου 4251/2014, Άρθρο 138, παρ. 12, οι άδειες διαμονής για εργασία των οποίων η έκδοση εκκρεμεί, θα χορηγούνται στην περίπτωση που οι υπήκοοι τρίτων χωρών διαθέτουν αποδεικτικό ασφάλισης υγείας. Η έκδοση βιβλιαρίου ασφάλισης υγείας απαιτεί τη συγκέντρωση 100 ενσήμων (ένα ένσημο αντιστοιχεί σε μια ημέρα εργασίας) κατά τα δυο τελευταία χρόνια πριν την αίτηση ανανέωσης της άδειας διαμονής. Αν και οι προαναφερθείσες διατάξεις έπρεπε να έχουν τεθεί σε εφαρμογή μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου του 2014 παρατάθηκαν σιωπηλά, καθώς η νέα Κοινή Υπουργική Απόφαση, η οποία θα καθόριζε τον ελάχιστο αριθμό εργασιμων ημερών για τις άδειες διαμονής εκδόθηκε μόλις τον Νοέμβριο του 2014.

η Συρία ή το Αφγανιστάν, οι οποίοι όχι μόνο βρίσκονται χωρίς εργασία από τη μια μέρα στην άλλη αλλά, ως εκ τούτου, και εκπίπτουν της νόμιμης διαμονής τους στην Ελλάδα. Δικηγόροι με εξειδίκευση στο μεταναστευτικό, ΜΚΟ και εθελοντικές ομάδες δικηγόρων με ενασχόληση με ζητήματα μεταναστών και δικαιωμάτων, που παραχώρησαν συνεντεύξεις στους αντιπροσώπους της αποστολής, επιβεβαίωσαν, επίσης, ότι αυξάνεται ο αριθμός των μεταναστών που χάνουν την άδεια παραμονής ή αντιμετωπίζουν εμπόδια στην ανανέωσή της λόγω της ανεργίας. Έτσι, πολλοί μετανάστες οι οποίοι εργάζονταν και διέμεναν με τις οικογένειές τους στη χώρα, για σημαντικό χρονικό διάστημα, ήρθαν ξαφνικά αντιμέτωποι με την προοπτική της επιστροφής, καθώς οι άδειες παραμονής τους στην Ελλάδα δεν μπορούν να ανανεωθούν. Στατιστικά στοιχεία επιβεβαιώνουν την κατάσταση αυτή: στο τέλος του 2009, ο μεταναστευτικός πληθυσμός με χαρτιά στην Ελλάδα ξεπερνούσε τις 600.000 ενώ τον Ιούλιο του 2014 ο αριθμός αυτός έπεσε κάτω από 450.000.¹¹⁶

Επιπροσθέτως, μια άλλη μεγάλη ομάδα μεταναστών εργατών, ο οποίος έχει επίσης πληγεί δυσανάλογα από την κρίση, είναι εκείνοι που απασχολούνται στους τομείς οι οποίοι έχουν χτυπηθεί περισσότερο από την κρίση, όπως οι Αλβανοί μετανάστες, στον τομέα των κατασκευών.

Η αγορά εργασίας έχει καταστεί εξαιρετικά ανταγωνιστική και ορισμένες μερίδες του πληθυσμού υφίστανται δυσανάλογα τις συνέπειες των περιορισμών. Πολλά θεσμικά όργανα, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έχουν επισημάνει ότι οι πιο ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού (οι μακροχρόνια άνεργοι, οι γυναίκες, οι μετανάστες εργάτες και τα άτομα με αναπηρία) καταγράφουν υψηλότερα επίπεδα ανεργίας από τον εθνικό μέσο όρο.¹¹⁷ Οι ομάδες αυτές όχι μόνο υποφέρουν σήμερα, αλλά η πιθανότητα να αντιστραφεί σύντομα η κατάστασή τους είναι μικρή. Οι εργαζόμενοι αυτοί θα αντιμετωπίσουν επιπρόσθετες δυσκολίες όταν προσπαθήσουν να ξαναμπούν στην αγορά εργασίας, σε περίπτωση που η οικονομία τελικά ανακάμψει.¹¹⁸

Δικαίωμα στην υγεία

«Οι υγειονομικές εγκαταστάσεις, τα αγαθά και οι υπηρεσίες οφείλουν να είναι προσβάσιμα για όλους χωρίς διάκριση, όσους βρίσκονται στη δικαιοδοσία του συμβαλλόμενου Κράτους. Η προσβασιμότητα έχει τέσσερις αλληλεπικαλυπτόμενες πτυχές: την απαγόρευση των διακρίσεων [...] τη φυσική προσβασιμότητα [...] την οικονομική προσβασιμότητα (προσιτότητα) [...] την προσβασιμότητα στην πληροφόρηση [...]».¹¹⁹

Η χρηματοπιστωτική κρίση στην Ελλάδα έχει μειώσει σημαντικά το διαθέσιμο εισόδημα της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού. Προξενεί εντύπωση το πόσο εκτεταμένη είναι αυτή η μείωση. Όπως προκύπτει από το παρακάτω διάγραμμα, ο αριθμός των ατόμων που στερούνται βασικά υλικά αγαθά (ο αριθμός καθορίζεται με βάση δείκτες που αφορούν την οικονομική στενότητα, τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, την κατοικία και το περιβάλλον του οικήματος)¹²⁰ έχει εκτιναχθεί από το –ήδη υψηλό– 11% του πληθυσμού την περίοδο 2007-2010, σε περίπου 20% το 2012. Το

116. Anna Triandafyllidou, *Migration in Greece: Recent Developments in 2014*, ELIAMEP, October 2014, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2014/10/Migration-in-Greece-Recent-Developments-2014_2.pdf

117. European Parliament, *Resolution on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika...*, ό.π., 13 March 2014, παρ. 10. Βλ. επίσης ILO, *Report on the High Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)*, ό.π., παρ. 318

118. Στο ίδιο.

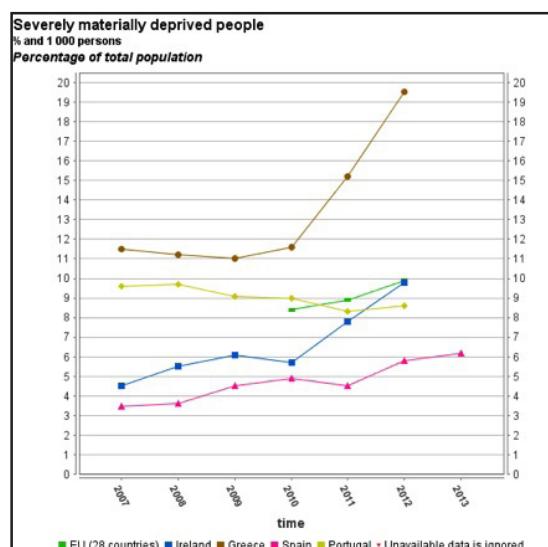
119. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 14*, 2000, παρ. 12(b).

120. Άτομα τα οποία στερούνται βασικά αγαθά διαβιούν σε συνθήκες σημαντικά περιορισμένες λόγω της έλλειψης πόρων, στερούνται τουλάχιστον 4 από τις 9 στοιχεία που ακολουθούν: Αδυνατούν α) να πληρώσουν το ενοίκιο και τους λογαριασμούς κοινής ωφέλειας, β) να διατηρήσουν επαρκή θέρμανση στο σπίτι, γ) να αντιμετωπίσουν απροσδόκητα έξοδα, δ) να καταναλώνουν κρέας, ψάρι ή άλλα υποκατάστατα πρωτεΐνης κάθε δεύτερη μέρα, ε) να κάνουν μια εβδομάδα διακοπές τον χρόνο, στ) δεν διαθέτουν αυτοκίνητο, ζ) πλυντήριο, η) έγχρωμη τηλεόραση, θ) τηλέφωνο.

ποσοστό αυτό είναι πολύ υψηλότερο από το 10% το οποίο αποτελεί τον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά και από το ποσοστό άλλων χωρών που έχουν πληγεί άμεσα από την κρίση, συμπεριλαμβανομένων και των μεσογειακών χωρών που μπορούν να συγκριθούν με την Ελλάδα, όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες χώρες, δεν υπήρχε κάποιο δίκτυ ασφαλείας που μπορούσε να απορροφήσει τον αντίκτυπο που είχε η κρίση στις πιο εξαθλιωμένες μερίδες του πληθυσμού.¹²¹

Ποσοστό των ατόμων που στερούνται βασικά αγαθά

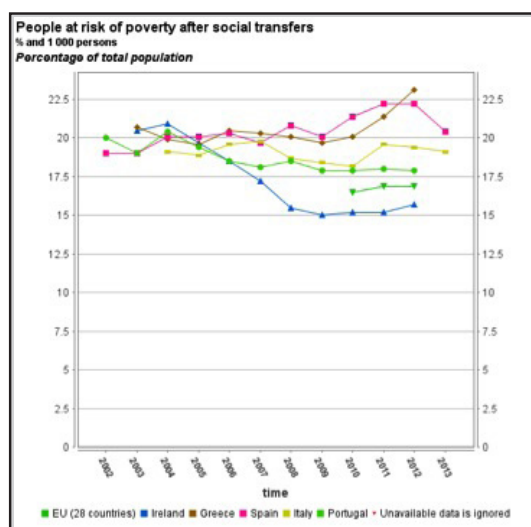
Πηγή: Eurostat

Η αποστολή εντυπωσιάστηκε επίσης από τη διαπίστωση ότι η φτώχεια πλήττει πλέον μεγάλο μέρος πληθυσμού, από τις φτωχότερες έως τις μεσαίες τάξεις.¹²² Από μετανάστες μέχρι ανώτερους δημόσιους υπαλλήλους ή οδηγούς ταξί, σχεδόν κάθε νοικοκυριό έχει χτυπηθεί από την κρίση και δίνει την εντύπωση ότι πασχίζει να τα βγάλει πέρα. Ακόμα και το εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης δεν λειτουργεί πλέον ως ένας ελάχιστος «απορροφητής του σοκ» για τη μεσαία τάξη: το ένα τέταρτο του πληθυσμού να αντιμετωπίζει τον κίνδυνο φτώχειας, παρότι τις κοινωνικές παροχές που λαμβάνει – και αυτό συμβαίνει σε ποσοστό 6% μεγαλύτερο από τον μέσο όρο της ΕΕ (βλ. Διάγραμμα).¹²³

Ποσοστό ατόμων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο φτώχειας, αν και λαμβάνει κοινωνικές παροχές

Πηγή: Eurostat

Περίπου το ένα τρίτο του ελληνικού πληθυσμού δεν καλύπτεται από ασφάλεια υγείας.¹²⁴ Παρά το γεγονός ότι τα μέτρα του δεύτερου Μνημονίου προβλέπουν ένα πρόγραμμα παροχής Κουπονιών Υγείας με σκοπό τη δωρεάν πρόσβαση των ανασφάλιστων στην πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη. Οι Γιατροί του Κόσμου αναφέρουν ότι το πρόγραμμα καλύπτει λιγότερο από το 10% του πραγματικού αριθμού των ανασφάλιστων.¹²⁵ Η αποτυχία αυτή στην εφαρμογή αναγνωρίστηκε εμμέσως από την Τρόικα κατά την τέταρτη αναθεώρηση του Μνημονίου. Ζητείται «η κυβέρνηση να ολοκληρώσει την ανάλυση των δεδομένων σχετικά με τον αριθμό και

121. Eurostat, July 2014.

122. European Parliament, *Resolution on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika...* ό.π., παρ. 17.

123. Eurostat, July 2014.

124. Philipa Mladovsky et. al., *Health policy responses to the financial crisis in Europe*, ό.π.

125. Στο ίδιο.

τις υγειονομικές ανάγκες των ανασφάλιστων ατόμων στη χώρα» και να εφαρμόσει, μέχρι τον Ιούνιο του 2014, «πολιτικές οι οποίες εξασφαλίζουν καθολική πρόσβαση την απαραίτητη φροντίδα, η οποία περιλαμβάνει οικονομικά αποδοτική πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη, φαρμακευτική αγωγή, διαγνωστικές εξετάσεις και νοσοκομειακή περίθαλψη, σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες πολιτικές, όπως το βιβλιάριο απορίας και τα προγράμματα των κοινωνικών κουπονιών». ¹²⁶ Η Κοινή Υπουργική Απόφαση Υ4α/ΓΠ/οικ.48985/2014, ¹²⁷ στην οποία καθορίζονται οι όροι, τα προαπαιτούμενα και η πρόσβαση των ανασφάλιστων και οικονομικά ασθενών πολιτών στο σύστημα υγείας, η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Ιούλιο του 2014, αποτέλεσε σημαντικό βήμα προόδου. Ωστόσο, η μεταρρύθμιση δεν καλύπτει εργαστηριακές εξετάσεις σε εξωτερικά ιατρεία. Επίσης, ενώ καλύπτει τις επείγουσες περιπτώσεις των ασθενών που χρήζουν νοσηλείας, έχει θεσπίσει ένα περίπλοκο και χρονοβόρο γραφειοκρατικό σύστημα, όσον αφορά τις προγραμματισμένες εισαγωγές, το οποίο στην πράξη θέτει εμπόδια στην πρόσβαση των ασθενών στην υγειονομική περίθαλψη. Σύμφωνα με πληροφορίες, η αδυναμία των νοσοκομείων να συμμορφωθούν με τον νέο νόμο κάνει την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη ακόμα πιο δύσκολη για τους ανασφάλιστους.

Αυτή η γενική εξαθλίωση του πληθυσμού στην Ελλάδα συνδυάζεται με την αύξηση του κόστους της πρόσβασης στην υγεία. Οι πολιτικές «μετακύλισης του κόστους στους ασθενείς», τις οποίες θέσπισαν οι αρχές, συγκεντρώνονται περιληπτικά σε ένα άρθρο δημοσιευμένο στο *Lancet* σύμφωνα με το οποίο:

«Το 2011, η χρέωση του ασθενή για επίσκεψη στα εξωτερικά ιατρεία αυξήθηκε από 3€ σε 5€ (με κάποιες εξαιρέσεις για τις ευπαθείς ομάδες), και η συμμετοχή για ορισμένα φάρμακα αυξήθηκε κατά 10% ή και περισσότερο, ανάλογα με την ασθένεια. Νέες χρεώσεις για συνταγογράφηση (1€ ανά ιατρική συνταγή) τέθηκαν σε ισχύ το 2014. Μια επιπρόσθετη χρέωση των 25€ για εισαγωγή σε μονάδα νοσηλείας θεσπίστηκε τον Ιανουάριο του 2014, αλλά αποσύρθηκε μέσα σε μια εβδομάδα έπειτα, από πιέσεις της κοινής γνώμης και του Κοινοβουλίου. Επιπρόσθετες μη εμφανείς χρεώσεις –π.χ. αυξήσεις στο κόστος της τηλεφωνικής κλήσης για προγραμματισμό επίσκεψης σε γιατρούς– έχουν επίσης δημιουργήσει εμπόδια στην πρόσβαση». ¹²⁸

Επιπλέον, άλλα μέτρα, όπως η θέσπιση πλαφόν για τους ασθενείς τους οποίους μπορούν να δεχθούν δωρεάν οι γιατροί που είναι συμβεβλημένοι με τον ΕΟΠΠΥ (έως 200 ανά μήνα) (πάνω από αυτό το όριο, οι ασθενείς χρεώνονται με το πλήρες κόστος της επίσκεψης) δυσχεραίνουν την κατάσταση. ¹²⁹ Τα μέτρα αυτά, τα οποία δεν σχετίζονται άμεσα με την αύξηση του επιπέδου του κόστους, βρίσκονταν στον επίκεντρο του προβληματισμού του ιατρικού προσωπικού που συνάντησε η αποστολή, το οποίο έχει αντιληφθεί πως τα μέτρα αυτά αποτελούν ένα σημαντικό αποτρεπτικό παράγοντα για την πρόσβαση των ασθενών στο σύστημα υγείας.

126. European Commission, *The Second Economic Adjustment: Programme for Greece, Fourth Review – April 2014*, Occasional Papers No. 192 (April 2014), σ. 221.

127. Αριθμ. Υ4α/ΓΠ/οικ.48985/2014 ΦΕΚ 1465/Β/5.6.2014, Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθμ. 139491/2006 Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΦΕΚ 1747/τ. Β'), «Καθορισμός προϋποθέσεων, κριτηρίων και διαδικασιών πρόσβασης στο σύστημα νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ανασφάλιστων και οικονομικά αδυνάτων πολιτών», διαθεσίμη στη διεύθυνση: http://admin.fthiotidoscc.gr/images/kya48985-2014-8_F3544.6.2014.pdf

128. A. Kentikelenis, et. al., "Greece's health crisis: from austerity to denialism" (2014), ό.π., σ. 749.

129. V. Koutsogeorgopoulou, et al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π., σ. 36.

Ένας αριθμός άλλων φορέων, συμπεριλαμβανομένου του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας,¹³⁰ έχουν επίσης τεκμηριώσει ότι οι ασθενείς επιβαρύνονται με αυξημένα κόστη, από το ξεκίνημα της κρίσης. Οι άμεσες συνέπειες αυτού του διπλού πλήγματος, της αύξησης της φτώχειας και των αυξημένων χρεώσεων για την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, γίνονται ακόμα πιο έκδηλες, αν συνδυαστούν με τη διαπίστωση μιας σχετικής μελέτης. Σε αυτή καταγράφεται ότι το 70% των ερωτηθέντων, σε μια επαρχία της Ελλάδας, ανέφεραν ότι το εισόδημά τους δεν επαρκεί για την αγορά των συνταγογραφούμενων φαρμάκων.¹³¹ Μια άλλη μελέτη κατέγραψε σημαντική αύξηση στα άτομα που αναφέρουν ότι δεν επισκέφθηκαν τον γιατρό ή τον οδοντίατρο παρότι ένιωσαν πως ήταν απαραίτητο (αν και παρόμοιες περιπτώσεις μπορούν να αποδοθούν και στην αποδιοργάνωση του συστήματος δημόσιας υγείας και την έλλειψη διαθεσιμότητας).¹³²

Η αποστολή συγκέντρωσε αποδεικτικά στοιχεία από Έλληνες οι οποίοι άρχισαν να συναντούν δυσκολίες πρόσβασης στο σύστημα υγείας από την αρχή της κρίσης. Ένα εντυπωσιακό φαινόμενο, με άμεση συνάφεια, αποτελεί η δημιουργία «κοινωνικών ιατρείων» σε όλη τη χώρα. Τα ιατρεία αυτά δημιουργήθηκαν με στόχο να προσφέρουν δωρεάν πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη σε ανθρώπους οι οποίοι δεν μπορούσαν να έχουν δωρεάν πρόσβαση στο σύστημα υγείας ή δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν οικονομικά. Ορισμένα δημιουργήθηκαν από ΜΚΟ με μακροχρόνια λειτουργία και εμπειρία, όπως η Praksis,¹³³ οι οποίες παρέχουν διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες, αρχικά κυρίως σε μετανάστες χωρίς χαρτιά. Άλλες, όπως το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη,¹³⁴ το οποίο επισκέφθηκε η αποστολή, αποτελούν άμεση απόρροια της κρίσης. Το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη ιδρύθηκε το 2012 από μια ομάδα γιατρών που ανησυχούσαν έντονα για τις συνέπειες των μέτρων λιτότητας στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη – κάτι που διαπίστωναν καθημερινά στην εργασία τους. Το ιατρείο λειτουργεί με εθελοντές: τόσο το διοικητικό όσο και το ιατρικό προσωπικό συμμετέχουν στη λειτουργία του στον ελεύθερο χρόνο τους. Επίσης, οι δομές αυτές βασίζονται, σε μεγάλο βαθμό, στα φάρμακα που προσφέρουν δωρεάν τόσο τα φαρμακεία όσο και οι πολίτες.

Το κοινωνικό ιατρείο της ΜΚΟ Praksis προσφέρει ιατρικές εξετάσεις και θεραπεία σε ανασφάλιστους ασθενείς, Ιανουάριος 2014 - © Elena Crespi / FIDH

Μια επίσκεψη σε αυτά τα ιατρεία μας προσφέρει μια καλή εικόνα των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες όσον αφορά την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Σε αναγνωρισμένα ιατρεία όπως αυτό της Praksis, το προσωπικό ανέφερε στη FIDH ότι, πέραν του συνηθισμένου πληθυσμού των

μεταναστών χωρίς χαρτιά που κάνουν συχνή χρήση του ιατρείου, όλο και περισσότεροι Έλληνες, που είναι πλέον ανασφάλιστοι και αδυνατούν να πληρώσουν για τη βασική τους υγειονομική περίθαλψη

130. Αριθμ. Υ4α/ΤΠ/οικ.48985/2014 ΦΕΚ 1465/Β/5.6.2014, Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθμ. 139491/2006 Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΦΕΚ 1747/τ. Β'), «Καθορισμός προϋποθέσεων, κριτηρίων και διαδικασιών πρόσβασης στο σύστημα νοσηλευτικής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ανασφάλιστων και οικονομικά αδυνάτων πολιτών», ό.π.

131. Alexander Kentikelenis, Marina Karanikolos, Aaron Reeves, Martin McKee, David Stuckler, "Greece's health crisis: from austerity to denialism", Lancet 2014; 383: 748–53, σελ. 749.

132. Alexander Kentikelenis, Marina Karanikolos, Irene Papanicolas, Sanjay Basu, Martin McKee, David Stuckler, "Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy", Lancet 2011; 378: 1457-1458, σελ. 1457.

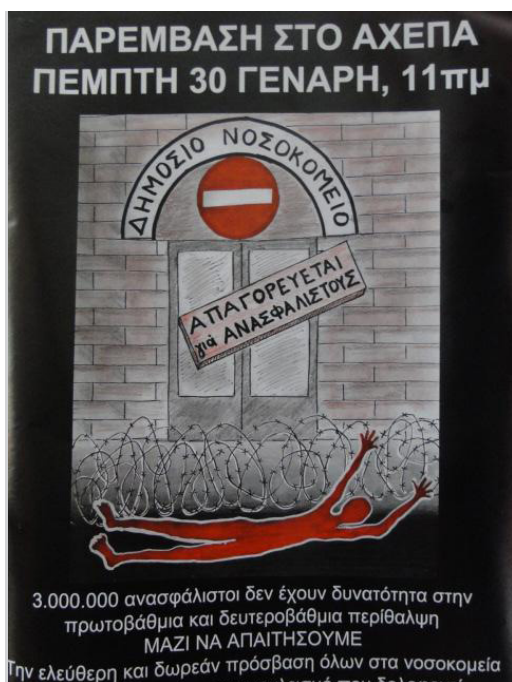
133. Περισσότερες πληροφορίες διαθέσιμες στην ιστοσελίδα της ΜΚΟ Praksis : <http://www.praksis.gr/>

134. Περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα του Κοινωνικού Ιατρείου Αλληλεγγύης: <http://kiathess.gr/>

στρέφονται σε αυτά, στα χρόνια της κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, ψυχολόγοι ανέφεραν στην αποστολή της FIDH ότι έχουν παρατηρήσει αύξηση των Ελλήνων ασθενών δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν την κρίση.

Στα «νέα» ιατρεία, τα στατιστικά στοιχεία που παρέχονται από το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης της Θεσσαλονίκης αποτελούν μια επιπλέον απόδειξη των καθημερινών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι έλληνες κατά την πρόσβαση στη βασική φροντίδα υγείας.

- Πάνω από το 75% των ασθενών των ιατρείων είναι ανασφάλιστοι Έλληνες.
- Το 20% των ασθενών είναι παιδιά που έχουν ανάγκη από βασικό εμβολιασμό· και
- Το 75% των ασθενών είναι άτομα στην παραγωγική ηλικία, καθώς τα πιο ηλικιωμένα άτομα συνήθως καλύπτονται από ασφάλιση.

Αφίσα στο Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη η οποία αποδοκιμάζει τον περιορισμό της πρόσβασης στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη για τα ανασφάλιστα άτομα, Ιανουάριος 2014 - © Elena Crespi / FIDH

Ομοίως, στοιχεία που έχουν συγκεντρώσει οι Γιατροί του Κόσμου στο πολυιατρείο τους δείχνουν ότι πάνω από το 50% των ασθενών τους είναι Έλληνες πολίτες. Ωστόσο, τα ιατρεία αυτά δεν είναι, ούτε φιλοδοξούν να γίνουν, υποκατάστατο για κάτι που το κράτος υποτίθεται πως οφείλει να παρέχει. Αντιθέτως, καταβάλλουν «προσπάθεια

να διατηρήσουν ζωντανή την έννοια της δωρεάν πρόσβασης στην υγεία για όλους». Μόνο στη Θεσσαλονίκη, το Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης υπολογίζει ότι το 40% των κατοίκων –περίπου 400.000– δεν καλύπτονται από κοινωνική ασφάλιση υγείας. Το Ιατρείο εξυπηρετεί μόνο 12.000 ασθενείς, και επομένως αντικρίζει μόνο την κορυφή του παγόβουνου ενός μεγαλύτερου προβλήματος, το οποίο παραμένει ουσιαστικά στο σκοτάδι.

Σύμφωνα με συνεντεύξεις που έδωσαν στη FIDH εθελοντές σε κοινωνικά ιατρεία, η κατάσταση δεν είναι απλώς κακή αλλά επιδεινώνεται διαρκώς. Κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του Κοινωνικού Ιατρείου Αλληλεγγύης της Θεσσαλονίκης, οι περισσότεροι ασθενείς που το επισκέπτονταν ήταν άτομα τα οποία δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τα θέματα υγείας που είχαν μέσω των δημόσιων δομών υγείας. Ωστόσο, όπως διαπιστώνουν, οι περιπτώσεις πλέον γίνονται ολοένα και πιο σοβαρές, με τον αριθμό των ατόμων που δεν έχουν υποβληθεί σε θεραπεία για καιρό να μεγαλώνει συνεχώς.

Η επιδείνωση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη πλήττει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, αλλά για άλλη μια φορά είναι πιο έντονη στις ευπαθείς ομάδες, ειδικά τα άτομα με λιγότερους

MARTYRIA: Ένας Έλληνας ασθενής στο Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη

Ενώ πολλά κοινωνικά ιατρεία αρχικά αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση μεταναστών χωρίς χαρτιά οι οποίοι δεν είχαν καμία πρόσβαση σε υπηρεσίες, πλέον στρέφονται όλο και περισσότερο στις ανάγκες των Ελλήνων πολιτών οι οποίοι δεν καλύπτονται από ασφάλιση υγείας, και δεν μπορούν, για οικονομικούς λόγους, να έχουν πρόσβαση στις βασικές υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης.

Ένας ασθενής στο Κοινωνικό Ιατρείο Θεσσαλονίκης (ο οποίος προτίμησε να διατηρήσει την ανωνυμία του) ανέφερε στη FIDH:

«Έρχομαι να πάρω εμβόλια για τα μικρά παιδιά μου. Θα μπορούσα ίσως να τα πάρω από το νοσοκομείο, αλλά θα έπρεπε να παρακαλέσω. Και αν ήταν κάτι πιο σοβαρό από έναν εμβολιασμό, θα έπρεπε να πληρώσω. Ακόμα κι αν κατάφερα να μην πληρώσω αμέσως, θα στέλναν την οφειλή στην Εφορία. Αλλά δεν θα ήμουν σε θέση να αντεπεξέλθω. Ξέρω και άλλους πολλούς που βρίσκονται στη δική μου κατάσταση. Ανθρώπους με καρκίνο που πεθαίνουν.

Η φύση του προβλήματος είναι οικονομική: γινόμαστε μάρτυρες της διάλυσης του δημόσιου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης».

MARTYRIA: Μετανάστρια στο Κοινωνικό ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη

Η FIDH επίσης συναντήθηκε με ένα αριθμό μεταναστών στο Κοινωνικό Ιατρείο Αλληλεγγύης στη Θεσσαλονίκη οι περιπτώσεις των οποίων δείχνουν χαρακτηριστικά το υψηλό τίμημα που πληρώνουν για τη λιτότητα και τις δραματικές καταστάσεις που αντιμετωπίζουν.

Μια γυναίκα από τη Νιγηρία (η οποία προτίμησε να διατηρήσει την ανωνυμία της) ανέφερε στη FIDH:

«Εργαζόμουν σε καφετέρια, αλλά έχασα τη δουλειά μου το 2011. Αφού έχασα τη δουλειά μου, έχασα και την ασφάλισή μου το 2013. Και τώρα μου είπαν ότι έχω ένα μήνα για να εγκαταλείψω τη χώρα.

Έχω τρία παιδιά, το μεγαλύτερο είναι 7 ετών και το μικρότερο 7 μηνών.

Επειδή δεν έχω χρήματα, έπρεπε να αφήσω το σπίτι που έμενα. Έμεινα σε μια καθολική εκκλησία για λίγους μήνες, και κατάφερα να επιβιώσω με λίγα χρήματα.

Γέννησα το δεύτερο και τρίτο παιδί ενώ ήμουν ανασφάλιστη. Μου ζήτησαν να φέρω τα πάντα στο νοσοκομείο: φαγητό, πάνες κλπ. Υπέγραψα ένα χαρτί που έλεγε ότι πρέπει να πληρώσω για τη γέννα: ήταν πάνω από 250 ευρώ, ίσως και 400. Τους έδωσα τα στοιχεία επικοινωνίας μου και ακόμη μου ζητάνε να πληρώσω.

Όταν ήμουν έγκυος, πέρυσι, πήγα στο δημόσιο νοσοκομείο να κάνω κάποιες εξετάσεις, αλλά αρνήθηκαν επειδή δεν μπορούσα να πληρώσω.

Δεν μπορώ να καταλάβω γιατί πρέπει να φύγω και γιατί δεν με καλύπτει πια η κοινωνική ασφάλιση, παρά το γεγονός ότι συνεισφέρω στο σύστημα από το 2005».

οικονομικούς πόρους ή μικρότερη πρόσβαση στην κοινωνική ασφάλιση. Οι γυναίκες και οι μετανάστες πλήττονται ιδιαιτέρως, όπως τόνισε μια πρόσφατη έκθεση των Γιατρών του Κόσμου¹³⁵ – και διαπίστωσε, επίσης η FIDH κατά την αποστολή της. Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν δυσκολίες με τα έξοδα που πρέπει να καταβάλουν σε σχέση με τον τοκετό. Το πρόβλημα είναι εξαιρετικά έντονο στις ανασφάλιστες έγκυες γυναίκες, καθώς πρέπει να πληρώσουν την περίθαλψη κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, αλλά και το κόστος του τοκετού σε δημόσιες εγκαταστάσεις. Κατά τη διερευνητική της αποστολή, η FIDH παρατήρησε γενικά ότι οι γυναίκες εκφράζουν έντονη ανησυχία όσον αφορά το θέμα της εγκυμοσύνης.

Οι μετανάστες, και ιδιαίτερα οι μη νομιμοποιημένοι μετανάστες, είναι επίσης μια πολύ ευπαθής ομάδα. Η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά ήδη πριν από την κρίση. Τότε, αν και είχαν δικαίωμα υγειονομικής περίθαλψης σε επείγουσες καταστάσεις, έπρεπε να πληρώσουν τις εργαστηριακές εξετάσεις και τα φάρμακα – μια ρύθμιση η οποία, όπως έκρινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων αποτελεί παραβίαση του άρθρου 13 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, το οποίο προστατεύει το δικαίωμα στην κοινωνική και ιατρική βοήθεια.¹³⁶ Η κατάσταση επιδεινώθηκε με την κρίση, ιδιαίτερα έπειτα από μια εγκύκλιο του Υπουργείου Υγείας το 2012.¹³⁷ Η εγκύκλιος αυτή εκδόθηκε λίγο πριν τις εκλογές του Μαΐου, και καθόριζε ότι οι δημόσιες υπηρεσίες, τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, οι τοπικές αρχές και οι θεσμοί κοινωνικής προστασίας δεν οφείλουν να παρέχουν υπηρεσίες σε μετανάστες χωρίς χαρτιά, εκτός από επείγουσες περιπτώσεις.¹³⁸ Επίσης, μετανάστες, με τους οποίους ήρθε σε επαφή η FIDH, ιδιαίτερα μέσα από τα κοινωνικά ιατρεία, είτε με χαρτιά είτε χωρίς, ανέφεραν ότι δεν τολμούν πλέον να επισκεφθούν να δημόσια νοσοκομεία λόγω του φόβου ότι όχι μόνο δεν θα τους δεχθούν, αλλά και ότι θα τους καταγγείλουν και θα συλληφθούν από την αστυνομία.

Η κατάσταση, λοιπόν, φαίνεται ότι έχει χειροτερέψει σε τέτοιο βαθμό που ένας μεγάλος αριθμός ατόμων, συμπεριλαμβανομένων των πιο ευπαθών ομάδων, δεν μπορεί πλέον να έχει πρόσβαση στη βασική υγειονομική περίθαλψη. Την παρατήρηση αυτή υποστηρίζει μεγάλος αριθμός αξιόπιστων εμπειρογνομόνων, ειδικευμένων στη χάραξη πολιτικής, καθώς και θεσμικών φορέων, συμπεριλαμβανομένων των οικονομολόγων του ΟΟΣΑ, οι οποίοι διαπίστωναν σε ένα πρόσφατο έγγραφο εργασίας:

«Η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη μπορεί επίσης να έχει επηρεαστεί από την αύξηση του κόστους που πληρώνουν οι ασθενείς για τις υπηρεσίες υγείας έπειτα από τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις. [...]

135. Médecins du Monde, *Access to healthcare for the most vulnerable in a Europe in social crisis: Focus on pregnant women and children*, May 2014.

136. European Committee of Social Rights, *Conclusions XX-2 (2013) on Greece*, January 2014.

137. Εγκύκλιος Υ4α/οικ.45610 2/5/2012. Ωστόσο, αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που απαγορεύτηκε στους μετανάστες χωρίς χαρτιά η πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Η πρώτη φορά που συνέβη αυτό ήταν αρκετά πριν την κρίση το 2005, όταν μια παρόμοια εγκύκλιος (ΕΜΠ 518.2/2/2005) είχε εκδοθεί από το Υπουργείο, προκαλώντας την αντίδραση πολλών μεταναστευτικών οργανώσεων, ΜΚΟ και της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

138. Médecins du Monde, *Access to healthcare in Europe in times of crisis and rising xenophobia: An overview of the situation of people excluded from healthcare systems*, April 2013, σ. 42.

Είναι επίσης πιθανό ότι η αναδιοργάνωση του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης και οι μειώσεις στις δαπάνες έχουν επιδεινώσει την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Ενώ δεν υπάρχουν, μέχρι στιγμής, αδιάσειστα αποδεικτικά στοιχεία για να τεκμηριωθεί αυτή η παρατήρηση, ανεπίσημα στοιχεία δείχνουν ότι έχει αυξηθεί ο χρόνος αναμονής για τη χρήση των υπηρεσιών δημόσιας υγείας. [...] Ο αντίκτυπος της κρίσης στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη πρέπει να παρακολουθείται στενά και να συνυπολογίζονται οι επιπτώσεις στο περί δικαίον αίσθημα, καθώς και στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και ευημερία. [...] [Ο]ι μη νόμιμοι μετανάστες δεν έχουν δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, εκτός από επείγουσες περιπτώσεις ή περιπτώσεις που κινδυνεύει η ζωή τους. Το ίδιο ισχύει και για άλλες ομάδες του πληθυσμού. Οι αυτοαπασχολούμενοι, για παράδειγμα, οι οποίοι έκλεισαν τις επιχειρήσεις τους αλλά δεν διαθέτουν πιστοποιητικό φορολογικής ενημερότητας, εφόσον το εισόδημα των νοικοκυριών τους δεν υπερβαίνει το όριο απορίας (5.000 ευρώ τον χρόνο) αποκλείονται επίσης από την κάλυψη για τη χρήση των εν λόγω υπηρεσιών».¹³⁹

Άλλοι θεσμικοί φορείς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης¹⁴⁰ και ακαδημαϊκοί¹⁴¹ έχουν καταλήξει σε παρόμοια συμπεράσματα, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου στο ζήτημα αυτό. Ένας καλός δείκτης της βαρύτητας της κατάστασης όσον αφορά πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη είναι η αυτοαναφερόμενη ακάλυπτη ανάγκη για ιατρικές εξετάσεις. Αυτή αντιπροσωπεύει την ομάδα ατόμων οι οποίοι αντιλαμβάνονται ότι πρέπει να κάνουν ιατρικές εξετάσεις, στις οποίες δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά. Οι λόγοι μπορεί να είναι προβλήματα που εμποδίζουν ή αποκλείουν την πρόσβαση (οικονομικοί φραγμοί, μεγάλος χρόνος αναμονής, μεγάλη απόσταση κλπ.) ή άλλα προβλήματα (έλλειψη χρόνου, φόβος, το ότι αποφασίζουν να περιμένουν και να δουν, ότι δεν γνωρίζουν κάποιον καλό ή εξειδικευμένο γιατρό κλπ). Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει ότι η κατάσταση της αυτοαναφερόμενης ακάλυπτης ανάγκης για ιατρική φροντίδα στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα ανησυχητική. Το ποσοστό του πληθυσμού που αναφέρει ακάλυπτη ανάγκη για ιατρική φροντίδα έχει αυξηθεί από το ήδη υψηλό 7,3% πριν την κρίση (2006) σε 9,9% το 2012 – μια αύξηση κατά ένα τρίτο σε έξι μόλις χρόνια. Παρά τα προβλήματα παρουσιάζουν οι συγκρίσεις με άλλες χώρες, παραμένει εντυπωσιακό το γεγονός ότι το ποσοστό στην Ελλάδα είναι πάνω από 50% υψηλότερο, για παράδειγμα, από τον μέσο όρο της ΕΕ των 27, ενώ η απόκλιση έχει διευρυνθεί, αντί να μειώνεται.

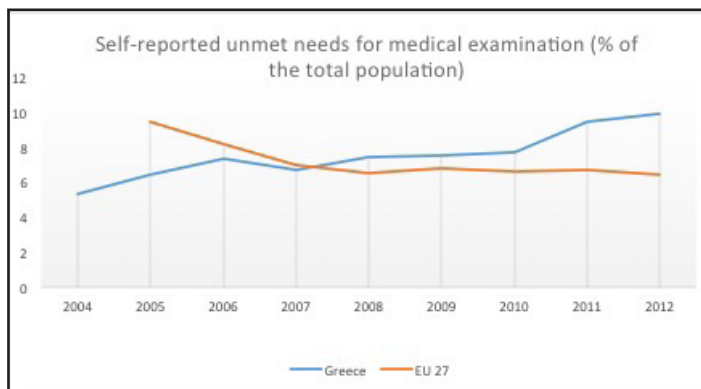
139. V. Koutsogeorgopoulou, et al., *Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece*, ό.π., σ. 36.

140. Council of Europe Parliamentary Assembly, *Resolution 1946 (2013)*, 26 June 2013, παρ. 4.

141. A. Kentikelenis, et. al., “Greece’s health crisis: from austerity to denialism” (2014), ό.π.

Αυτοαναφερόμενες ακάλυπτες ανάγκες για ιατρική εξέταση ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού

Πηγή: Eurostat

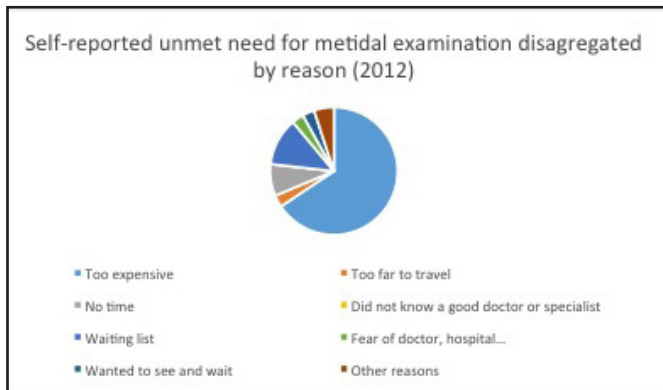

Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι, από τη λεπτομερή μελέτη των απαντήσεων, προκύπτει ότι η πρωταρχική αιτία για τις ακάλυπτες ανάγκες ιατρικής εξέτασης και την έλλειψη πρόσβασης είναι το υπερβολικό κόστος. Το κόστος, επίσης, μαζί με τους χρόνους αναμονής, είναι τα εμπόδια που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση (όπως και η γενική κατηγορία «άλλα αίτια»). Ήταν, επίσης, μια διαπίστωση την οποία έκαναν τόσο η FIDH κατά τη διάρκεια της αποστολής της στη χώρα, όσο και οι προαναφερθέντες φορείς.

Self-reported unmet needs for medical examination, disaggregated by cause (percentages)*										
Reason	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Difference 2006-2012
Too expensive	3.1	3.2	4.5	4.6	4.2	4	4.2	6.2	6.5	+44%
Too far to travel	0.5	0.6	0.4	0.2	0.3	0.5	0.4	0.5	0.3	-25%
No time	0.4	0.6	0.6	0.5	0.6	0.7	1	0.5	0.8	+33%
Did not know a good doctor or specialist	0	0.1	0	0	0	0	0	0.1	0	0%
Waiting time	0.4	0.8	0.8	0.6	1	1	0.9	0.8	1.2	+50%
Fear of doctor, hospital, examination or treatment	0.3	0.4	0.3	0.2	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3	0%
Wanted to wait and see	0.5	0.5	0.5	0.3	0.6	0.6	0.6	0.4	0.3	-40%
Other reasons	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	0.5	0.5	+150%

Αυτοαναφερόμενες ακάλυπτες ανάγκες ιατρικής εξέτασης, καταναμημένες ανά αιτία (2012)

Πηγή: Eurostat.

Όταν οργανώσουμε τα δεδομένα με βάση την ομάδα του πληθυσμού, φαίνεται ότι οι ευπαθείς ομάδες είναι αυτές που ταλανίζονται περισσότερο από τα μέτρα λιτότητας και τις επιπτώσεις τους στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη. Οι άνεργοι, οι γυναίκες και οι φτωχοί είναι οι ομάδες στις οποίες οι αυτοαναφερόμενες ανάγκες για

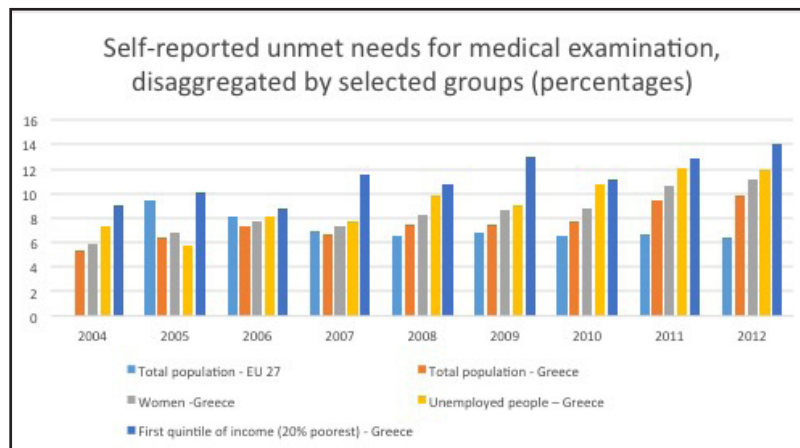
ιατρικές εξετάσεις έχει αυξηθεί πολύ περισσότερο σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό μεταξύ του 2006 και του 2012. Οι κατηγορίες της έρευνας της Eurostat δεν συμπεριέλαβαν τους μετανάστες.

Αυτοαναφερόμενες ακάλυπτες ανάγκες ιατρικής εξέτασης, καταναμημένες ανά επιλεγμένες ομάδες (ποσοστά %)*										
Ομάδα πληθυσμού	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Διαφορά 2006 – 2012
Συνολικός πληθυσμός - ΕΕ 27		9,4	8,1	6,9	6,5	6,8	6,6	6,7	6,4	-21%
Συνολικός πληθυσμός – Ελλάδα	5,3	6,4	7,3	6,7	7,4	7,5	7,7	9,4	9,9	+36%
Γυναίκες – Ελλάδα	5,9	6,8	7,7	7,3	8,2	8,7	8,8	10,6	11,1	+44%
Άνεργοι – Ελλάδα	7,3	5,7	8,1	7,7	9,8	9,1	10,7	12,1	12	+48%
Πρώτο πεμπτημόριο εισοδήματος (20% φτωχότεροι) – Ελλάδα	9	10,1	8,8	11,6	10,7	13	11,2	12,9	14	+59%

* Στο ίδιο.

Αυτοαναφερόμενες ακάλυπτες ανάγκες για ιατρικές εξετάσεις κατανεμημένες ανά επιλεγμένες ομάδες (ποσοστά %)

Πηγή: Eurostat

γ) Αποδεκτότητα και Ποιότητα

Δικαίωμα στην εργασία

«Αποδεκτότητα και ποιότητα. Η προστασία του δικαιώματος στην εργασία έχει πολλές συνιστώσες, με βασικές το δικαίωμα του εργαζόμενου για δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας, και πιο συγκεκριμένα ασφαλείς συνθήκες εργασίας, το δικαίωμα στον συνδικαλισμό και το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής και αποδοχής εργασίας».¹⁴²

Η ποιότητα και η αποδεκτότητα της απασχόλησης των εργαζόμενων, τα δικαιώματα κατά την εργασία και η συλλογική διάσταση του δικαιώματος στην εργασία, έχουν επίσης υποβαθμιστεί σημαντικά από την ύφεση. Ένας εκπρόσωπος εργατικού σωματείου τον οποίο συνάντησε η FIDH τόνισε ότι το κλειδί για να αντληθούμε τις αλλαγές στην αποδεκτότητα και την ποιότητας στην εργασία βρίσκεται στο συσχετισμό ισχύος μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων, η οποία έχει αλλάξει ριζικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Η απασχόληση μειώθηκε από τα δυο τρίτα του ενεργού πληθυσμού το 2007, σε περίπου 50% το 2013. Ο αριθμός των ατόμων που αναζητούν εργασία αυτή την περίοδο υπερτριπλασιάστηκε. Για πρώτη φορά, τη μεταπολεμική περίοδο, ο ελληνικός πληθυσμός συνολικά βίωσε ένα «εργασιακό κραχ», καθώς ο αριθμός των οικονομικά ανενεργών ατόμων ξεπερνάει τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό.¹⁴³ Κατά συνέπεια, οι εργοδότες μπορούν να επιλέξουν από μια μεγαλύτερη δεξαμενή εργατικού δυναμικού, ενώ τα άτομα που αναζητούν εργασία έχουν λιγότερες ευκαιρίες.

Αυτή η αλλαγή στον συσχετισμό ισχύος είχε σημαντικές επιπτώσεις τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Πέρα από το συνεχές άγχος και την αβεβαιότητα που βιώνουν οι εργαζόμενοι σε καιρό κρίσης και μαζικών απολύσεων, πρέπει επίσης να ανταποκριθούν σε υψηλότερες απαιτήσεις στον χώρο εργασίας, έχοντας ταυτόχρονα πιο περιορισμένη ικανότητα να διαμαρτυρηθούν. Πολλοί από τους εργαζόμενους που συνάντησε η αντιπροσωπεία μοιράστηκαν το αίσθημα της αποδυνάμωσης της σχέσης τους με τους εργοδότες. Υπό την απειλή της ανεργίας και τον φόβο της απόλυσης, οι εργαζόμενοι νιώθουν υποχρεωμένοι να δεχτούν οποιοδήποτε όρο στη σύμβασή τους και οποιαδήποτε

142. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 18*, 24 November 2005, παρ. 12(c).

143. Zoe Lanara-Tzotze, *The impact of anti-crisis measures and the social and employment situation: Greece*, European Economic and Social Committee, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-31-12-350-en-c.pdf>, σελ. 7.

εργασία τους ανατεθεί, καθώς γνωρίζουν –ή και τους έχει ανακοινωθεί– ότι σε διαφορετική περίπτωση κάποιος άλλος θα καταλάβει τη θέση τους. Οι εργαζόμενοι χάνουν τη διαπραγματευτική τους ισχύ. Ορισμένες από τις επιπτώσεις έχουν τεκμηριωθεί κατά την Υψηλού Επιπέδου Αποστολή της ΔΟΕ στην Ελλάδα:

*«Σύμφωνα με πληροφορίες, οι μισθοί έχουν συρρικνωθεί αρκετά μέσω της αντικατάστασης των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου από συμβάσεις έργου, μερική ή εκ περιτροπής εργασία με χαμηλότερες αποδοχές, καθώς και άλλες ευέλικτες μορφές απασχόλησης με χαμηλότερους αμοιβές, οι οποίες έχουν θεσπιστεί ή διευκολυνθεί στο πλαίσιο του μηχανισμού στήριξης. Σύμφωνα με πληροφορίες τις οποίες παρείχε η Επιθεώρηση Εργασίας κατά τη διάρκεια της Υψηλού Επιπέδου Αποστολής, ο μονομερής από την πλευρά του εργοδότη μετασχηματισμός των συμβάσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης έχει αυξηθεί δραματικά».*¹⁴⁴

Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, το ποσοστό των εργαζομένων μερικής απασχόλησης οι οποίοι μη οικειοθελώς εργάζονται με μειωμένο ωράριο έχει αυξηθεί από 26% το 2008 σε 44% το 2012, ενώ ο μέσος όρος του ΟΟΣΑ είναι 17,8%.¹⁴⁵ Ομοίως, ενώ από το 2000 η Ελλάδα βρισκόταν σε διαδικασία μείωσης του αριθμού των ετήσιων πραγματικών ωρών εργασίας ανά εργαζόμενο, ο οποίος ήταν ο υψηλότερος μεταξύ όλων των χωρών του ΟΟΣΑ, το ποσοστό αυτό άρχισε και πάλι να αυξάνεται το 2008, φτάνοντας τις 2.037 ώρες τον χρόνο, αποτελώντας το τρίτο υψηλότερο ποσοστό στον ΟΟΣΑ, και 15% υψηλότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ.¹⁴⁶

Ωστόσο, η αλλαγή του συσχετισμού ισχύος προς όφελος των εργοδοτών δεν υπήρξε μόνο μια αυτόματη συνέπεια της αυξανόμενης ανεργίας. Επιπλέον, οι αλλαγές που έγιναν στην εργατική νομοθεσία κατέστησαν την απασχόληση ακόμα πιο ευέλικτη και πρόσφεραν μεγαλύτερη προστασία στους εργοδότες. Σύμφωνα με πληροφορίες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, από την αρχή της κρίσης θεσπίστηκαν πάνω από 100 διατάξεις διάσπαρτες σε μια σειρά νόμων, οδήγησαν σε εκτεταμένες διαρθρωτικές προσαρμογές στην αγορά εργασίας.¹⁴⁷ Σύμφωνα με την Επιτροπή:

«Οι γενικοί στόχοι αυτής της δέσμης μόνιμων νομοθετικών διατάξεων είναι οι εξής:

- Να αλλάξει δραστικά το εθνικό θεσμικό πλαίσιο το οποίο μέχρι σήμερα εξυπηρετούσε στη διαμόρφωση των γενικών ελάχιστων όρων προστασίας της εργασίας μέσω ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων και τις δεσμευτικές συλλογικές συμφωνίες.*
- Να παρέμβει μονομερώς μέσω της νομοθεσίας ώστε να αλλάξει την ισορροπία στις σχέσεις εργασίας, προωθώντας ένα κατακερματισμένο μοντέλο της αγοράς εργασίας το οποίο ευνοεί τις ατομικές συμβάσεις.*
- Να μειώσει ουσιαστικά τους μισθούς, να συμπίεσει το κόστος εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, και να ενισχύσει με τη νομοθεσία την ευελιξία των μισθών μονομερώς σε επίπεδο εταιρείας.*
- Να αποδυναμώσει ουσιαστικά τον ρόλο των συνδικάτων και να ενισχύσει το διευθυντικό δικαίωμα με σκοπό να προωθήσει την ευελιξία ελέγχοντας παράλληλα τις σχέσεις εργασίας».*¹⁴⁸

Η νέα δέσμη νομοθετικών διατάξεων περιλαμβάνει μέτρα τα οποία διευκολύνουν τις απολύσεις,

144. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)*, ό.π., παρ. 311.

145. OECD statistics, August 2014.

146. OECD statistics, August 2014.

147. Zoe Lanara-Tzotze, *The impact of anti-crisis measures and the social and employment situation: Greece*, European Economic and Social Committee, available at <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-31-12-350-en-c.pdf>, σ. 5.

148. Στο ίδιο.

λ.χ. μειώνοντας την αποζημίωση για την απόλυση ορίζοντας μικρότερες περιόδους προειδοποίησης. Ωστόσο, μια από τις βασικές και πλέον αμφιλεγόμενες μεταρρυθμίσεις στην εργατική νομοθεσία ήταν ο περιορισμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων, τόσο μέσω της επιβολής μειώσεων μισθών εκτός των συλλογικών συμβάσεων, αλλά και μέσω νόμων οι οποίοι δίνουν προτεραιότητα στις επιχειρησιακές συμβάσεις έναντι των κλαδικών και των επαγγελματικών συμβάσεων. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε, ακόμα περισσότερο, την πλευρά των εργοδοτών στον συσχετισμό ισχύος. Τα συνδικάτα διαμαρτυρήθηκαν ότι έπειτα την εφαρμογή αυτών των νόμων, *«οι εργοδότες και οι οργανώσεις τους έχουν εντείνει την πίεση κατά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις με στόχο να πετύχουν μισθούς χαμηλότερους από τους μέχρι σήμερα δεσμευτικούς κατώτατους μισθούς τους οποίους ορίζουν οι γενικές συλλογικές συμβάσεις, και οι οποίοι ήταν ήδη χαμηλοί»*.¹⁴⁹

Το 2012, και αφού ένας αριθμός συνδικαλιστικών οργανώσεων προσέφυγε στην Επιτροπή Συνδικαλιστικών Ελευθεριών της ΔΟΕ. Η Επιτροπή αποφάνθηκε ότι *«αν και έχει βαθιά επίγνωση του πλαισίου εντός του οποίου λήφθηκαν τα μέτρα που οδήγησαν στην προσφυγή, ενός πλαισίου κρίσιμου και έκτακτου, το οποίο διαμορφώθηκε από τη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση»*,¹⁵⁰ ωστόσο τα μέτρα λιτότητας που αφορούσαν το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα επηρέασαν τα πιο θεμελιώδη εργατικά δικαιώματα των εργαζομένων, υποβάθμισαν τη θέση των συνδικαλιστικών οργανώσεων και έθεσαν σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή και ειρήνη.¹⁵¹ Έκρινε, επίσης, ότι τα μέτρα που λήφθηκαν αποτελούν *«σημαντικές και βαρύνουσες παρεμβάσεις στον εκούσιο χαρακτήρα της συλλογικής διαπραγμάτευσης και στην αρχή της αυτονομίας των συλλογικών συμβάσεων»*, οι οποίες *«μπορούν να αποσταθεροποιήσουν το γενικό πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων στη χώρα, εφόσον τα μέτρα δεν είναι σύμφωνα με τις αρχές της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι και της συλλογικής διαπραγμάτευσης»*.¹⁵² Η Υψηλού Επιπέδου Αποστολή της ΔΟΕ στην Ελλάδα είχε ήδη εκτιμήσει, παλιότερα, ότι οι νομοθετικές παρεμβάσεις στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και της συλλογικής διαπραγμάτευσης *«εγείρουν πλήθος προβληματισμών όσον αφορά την ανάγκη να διασφαλιστεί η ανεξαρτησία των κοινωνικών εταίρων, η αυτονομία των μερών της διαπραγμάτευσης, η αναλογικότητα των μέτρων που επιβάλλονται σε σχέση με τον στόχο, η προστασία των ευπαθών ομάδων και τελικά η δυνατότητα αναθεώρησης των μέτρων μετά το πέρας μιας συγκεκριμένης περιόδου»*,¹⁵³ εκφράζοντας τη *«βαθιά ανησυχία»* της σχετικά με αυτά τα θέματα.¹⁵⁴

Επομένως, στην Ελλάδα δεν συντελέστηκε μόνο μια αλλαγή του συσχετισμού ισχύος προς όφελος των εργοδοτών, αλλά επιπροσθέτως οι αρχές αποδόμησαν τα συλλογικά δικαιώματα των εργαζομένων καθώς και τα δικαιώματα κατά την εργασία. Οι δείκτες του ΟΟΣΑ για την προστασία της απασχόλησης καθορίζονται συνθετικά με βάση την αυστηρότητα των κανονισμών για τις απολύσεις και τη χρήση συμβάσεων προσωρινής εργασίας, προσφέροντας μια ποσοτική απεικόνιση του φαινομένου. Όσο περισσότερο ο δείκτης προσεγγίζει στο μηδέν τόσο λιγότερο προστατεύονται οι εργαζόμενοι. Μεταξύ του 2008 και του 2013, ο δείκτης αυτός μειώθηκε κατά 15% στην Ελλάδα: είναι η μεγαλύτερη μείωση μετά την Πορτογαλία, υπερβαίνοντας πολύ τον μέσο όρο της μείωσης (3%) στις χώρες του ΟΟΣΑ. Έτσι, το επίπεδο της «αυστηρότητας στην προστασία των εργαζομένων» στην Ελλάδα (2,41) είναι τώρα πολύ χαμηλότερο από πολλές χώρες της ΕΕ οι οποίες υποστήριξαν τα μέτρα λιτότητας για την Ελλάδα, όπως η Γαλλία (2,82), η Ολλανδία (2,94) και η Γερμανία (2,98).

149. ILO, 365th Report of the Committee on Freedom of Association, GB.316/INS/9/1 (1–16 November 2012), παρ. 805.

150. Στο ίδιο, παρ. 988.

151. Βλ. International Trade Union Confederation, “Greece: the anti-labour austerity reforms condemned by the ILO”, 4 December 2012, μια σύνοψη, διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://www.ituc-csi.org/greece-the-greek-anti-labour>

152. ILO, 365th Report of the Committee on Freedom of Association, ό.π., παρ. 995.

153. ILO, Report on the High Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011), ό.π., παρ. 304.

154. Στο ίδιο, παρ. 306.

Εξέλιξη στη μέτρηση του ΟΟΣΑ σχετικά με την αυστηρότητα της προστασίας της απασχόλησης, 2008-2013* (οργανωμένη σύμφωνα με την αλλαγή μεταξύ 2008-2013)								
Έτος		2008	2009	2010	2011	2012	2013	Αλλαγή 2008 – 2013
1	Πορτογαλία	3,51	3,51	3,31	3,31	2,90	2,69	-24%
2	Ελλάδα	2,85	2,85	2,85	2,44	2,44	2,41	-15%
3	Σλοβακία	2,63	2,63	2,63	2,63	2,16	2,26	-14%
4	Ισπανία	2,66	2,66	2,66	2,56	2,56	2,28	-14%
5	Εσθονία	2,33	2,33	2,07	2,07	2,07	2,07	-11%
6	Νέα Ζηλανδία	1,10	1,10	1,10	1,10	1,01	1,01	-9%
7	Ουγγαρία	2,26	2,26	2,26	2,26	2,26	2,07	-8%
8	Ιταλία	3,03	3,03	3,03	3,03	3,03	2,79	-8%
9	Ηνωμένο Βασίλειο	1,71	1,71	1,71	1,71	1,71	1,62	-6%
10	Μεξικό	2,71	2,71	2,71	2,71	2,71	2,62	-4%
11	Χώρες ΟΟΣΑ	2,37	2,36	2,36	2,35	2,32	2,29	-3%
12	Τσεχία	2,75	2,75	2,75	2,75	2,66	2,66	-3%
13	Γαλλία	2,87	2,82	2,82	2,82	2,82	2,82	-2%
14	Σλοβενία	2,70	2,70	2,70	2,67	2,67	2,67	-1%
15	Ηνωμένες Πολιτείες	1,17	1,17	1,17	1,17	1,17	1,17	0%
16	Καναδάς	1,51	1,51	1,51	1,51	1,51	1,51	0%
17	Χιλή	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80	1,80	0%
18	Ιαπωνία	2,09	2,09	2,09	2,09	2,09	2,09	0%
19	Ελβετία	2,10	2,10	2,10	2,10	2,10	2,10	0%
20	Φινλανδία	2,17	2,17	2,17	2,17	2,17	2,17	0%
21	Κορέα	2,17	2,17	2,17	2,17	2,17	2,17	0%
22	Ισραήλ	2,22	2,22	2,22	2,22	2,22	2,22	0%
23	Νορβηγία	2,31	2,31	2,31	2,31	2,31	2,31	0%
24	Πολωνία	2,39	2,39	2,39	2,39	2,39	2,39	0%
25	Αυστρία	2,44	2,44	2,44	2,44	2,44	2,44	0%
26	Ισλανδία	2,46	2,46	2,46	2,46	2,46	2,46	0%
27	Τουρκία	2,47	2,47	2,47	2,47	2,47	2,47	0%
28	Σουηδία	2,52	2,52	2,52	2,52	2,52	2,52	0%
29	Λουξεμβούργο	2,74	2,74	2,74	2,74	2,74	2,74	0%
30	Βέλγιο	2,95	2,95	3,08	3,08	2,95	2,95	0%
31	Γερμανία	2,98	2,98	2,98	2,98	2,98	2,98	0%
32	Ολλανδία	2,93	2,88	2,88	2,88	2,88	2,94	0%
33	Δανία	2,27	2,27	2,27	2,32	2,32	2,32	2%
34	Ιρλανδία	1,98	1,98	1,98	1,98	2,07	2,07	5%
35	Αυστραλία	1,63	1,63	1,99	1,99	1,99	1,94	19%

*The OECD indicators on Employment Protection Legislation, OECD, 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.oecd.org/employment/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm#details/>

Δικαίωμα στην υγεία

«**Αποδεκτότητα.** Όλες οι εγκαταστάσεις, τα αγαθά και οι υπηρεσίες υγείας οφείλουν να σέβονται την ιατρική δεοντολογία και να είναι πολιτισμικά κατάλληλες, δηλαδή να σέβονται τον πολιτισμό των ατόμων, των μειονοτήτων, των λαών και των κοινοτήτων, να δείχνουν ευαισθησία ως προς τις απαιτήσεις της ισότητας των φύλων και του κύκλου

ζωής, και να είναι σχεδιασμένες με τρόπο που σέβεται το ιατρικό απόρρητο και βελτιώνει την κατάσταση της υγείας των εμπλεκόμενων ατόμων».¹⁵⁵

«Ποιότητα. Πέρα από το να είναι πολιτισμικά αποδεκτές, οι εγκαταστάσεις για την υγεία, τα αγαθά και οι υπηρεσίες οφείλουν επίσης να είναι επιστημονικά και ιατρικά κατάλληλες και καλής ποιότητας. Αυτό απαιτεί, *inter alia*, ειδικευμένο ιατρικό προσωπικό, επιστημονικά εγκεκριμένα και μη ληγμένα φάρμακα και νοσοκομειακό εξοπλισμό, ασφαλές και πόσιμο νερό, επαρκείς εγκαταστάσεις υγιεινής».¹⁵⁶

Η διαθεσιμότητα και η προσβασιμότητα της υγειονομικής περίθαλψης, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, έχει φυσικά επιπτώσεις στην αποδεκτότητα και την ποιότητα της περίθαλψης αυτής. Η επιδείνωση των συνθηκών εργασίας του ιατρικού προσωπικού (λόγω των περικοπών στους μισθούς και τον αριθμό του προσωπικού, της αύξησης των ωρών εργασίας κλπ.) έχει πολύ σοβαρό αντίκτυπο στην ποιότητα των υπηρεσιών που μπορεί να προσφέρει το προσωπικό. Το διαθέσιμο εισόδημα (το εισόδημα που λαμβάνεται μείον τους φόρους) του ιατρικού προσωπικού έχει μειωθεί σε ορισμένες περιπτώσεις μέχρι και 65% μέσα σε μερικά χρόνια. Ορισμένοι υψηλά ειδικευμένοι γιατροί αναφέρουν ότι εισπράττουν καθαρά (χωρίς τους φόρους) λιγότερα από 2.000 ευρώ τον μήνα. Η μείωση του προσωπικού και των πόρων σημαίνει και πτώση της ποιότητας της ιατρικής περίθαλψης. Η αντιπροσωπεία συγκέντρωσε πληροφορίες για νοσοκομεία στα οποία οι νοσηλευτές ήταν υποχρεωμένοι να εργάζονται σε συνεχόμενες βάρδιες, χωρίς να παίρνουν άδεια για μήνες ή για χρόνια. Σε γενικές γραμμές, από τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησε η FIDH αποκαλύπτεται ένα συνεχώς αυξανόμενο άγχος και ένταση στις σχέσεις με τους ασθενείς. Επιπλέον, το ιατρικό προσωπικό ανέφερε αύξηση στον αριθμό των ενδοноσοκομειακών λοιμώξεων. Η έλλειψη κλινών στις μονάδες εντατικής θεραπείας (ΜΕΘ) αναφέρεται, επίσης ως αιτία θανάτων. Επαγγελματίες ερωτηθέντες από τη FIDH δήλωσαν ότι το επιστημονικό σωματείο των γιατρών οι οποίοι εργάζονται σε μονάδες εντατικής θεραπείας υπολογίζει ότι 200 θάνατοι τον χρόνο οφείλονται σε έλλειψη διαθέσιμων κλινών. Αυτές οι δραματικές συνέπειες οδήγησαν έναν γιατρό, στη συνέντευξή του προς την αντιπροσωπεία, να υποστηρίξει: «Ο περιορισμός του νοσηλευτικού προσωπικού αποτελεί εγκληματική πράξη σε βάρος του πληθυσμού αυτής της χώρας».

Επιπρόσθετα, πολλοί ερωτηθέντες γιατροί εξέφρασαν τον προβληματισμό τους σχετικά με τη «διαρροή εγκεφάλων» που πλήττει την Ελλάδα. Σε πολλές νοσοκομειακές μονάδες, ορισμένοι από τους λαμπρότερους χειρουργούς και γιατρούς έχουν φύγει για άλλες χώρες, ενώ ακολουθούν και πολλοί νέοι γιατροί. Οι γιατροί αποδημούν από την Ελλάδα σε αυξανόμενους αριθμούς. Ο Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών (ΙΣΑ) υποστήριξε, τον Οκτώβριο του 2013, ότι περίπου 7.000 γιατροί έφυγαν από την πρωτεύουσα μόνο τα τελευταία πέντε χρόνια, ενώ το φαινόμενο εντείνεται τους τελευταίους 24 μήνες. Ο πρόεδρος του ΙΣΑ, Γιώργος Πατούλης, ανέφερε ότι η συνέπεια είναι η «επιστημονική αφυδάτωση και την κοινωνική αιμορραγία».¹⁵⁷ Το ποσοστό της ανεργίας των γιατρών τον Οκτώβριο του 2013 στην πρωτεύουσα ήταν 10,3%, με 2.598 από τα 25.163 ενεργά μέλη του ΙΣΑ να βρίσκονται χωρίς εργασία. Την προηγούμενη χρονιά το ποσοστό ήταν 12,4% (με 3.147 γιατρούς, σε σύνολο 25.303 εγγεγραμμένων, στην Αθήνα χωρίς εργασία). Αυτή η πτώση στο ποσοστό οφείλεται στη μετανάστευση. Σε δήλωσή του ο Πατούλης αναφέρθηκε σε «ένα κύμα αποδημίας χωρίς προηγούμενο [...], όχι μόνο όσον αφορά την ανειδίκευτη εργασία, αλλά και αυτή της πιο υψηλής ειδικεύσης: των ειδικευμένων γιατρών της χώρας μας».¹⁵⁸

155. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 14*, 2000, παρ. 12(c).

156. Στο ίδιο.

157. «6.872 γιατροί της Αθήνας έφυγαν στο εξωτερικό την τελευταία 5ετία» *Ελευθεροτυπία*, 30 Οκτωβρίου 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=395272>· πρβλ. και, στα αγγλικά, <http://www.enetenglish.gr/?i=news.en.article&id=1575>

158. Στο ίδιο.

Επιπλέον, λόγω του γεγονότος ότι τα φάρμακα και οι ιατρικές εξετάσεις δεν παρέχονται πλέον δωρεάν¹⁵⁹ (με εξαίρεση τα ανασφάλιστα άτομα μετά το καλοκαίρι του 2014) οι ασθενείς συνήθως δεν ακολουθούν τις θεραπείες που χρειάζονται. Η FIDH κατέγραψε την υπόθεση ενός άνδρα στον οποίο διαγνώστηκε όγκος στον εγκέφαλο. Ενώ η διάγνωση έγινε χωρίς κάποιο κόστος, στη συνέχεια ο άνδρας έχασε την ασφάλισή του και πλέον έπρεπε να πληρώνει για κάθε εξέταση, φάρμακο ή επέμβαση που θα χρειαζόταν. Ο μόνος τρόπος ώστε να εξασφαλίσει κάποια δωρεάν θεραπεία ήταν να προσφύγει στη φιλανθρωπία ή να ζητήσει τη λεγόμενη εξαίρεση «για ανθρωπιστικούς λόγους». Ένα άλλο παράδειγμα, που ήρθε σε γνώση της αποστολής της FIDH, κατά την επίσκεψή της σε ένα κοινωνικό ιατρείο ήταν η περίπτωση ενός άνδρα 52 ετών που έπασχε από διαβήτη, ο οποίος χρειάστηκε να νοσηλευτεί επειδή αδυνατούσε να αγοράσει τις ενέσεις ινσουλίνης. Αποδεικνύεται, έτσι, ότι οι περικοπές όχι μόνο υποβάθμισαν το δικαίωμα των ανθρώπων στην υγεία, αλλά αποδείχθηκαν και οικονομικά ατελέσφορες, δεδομένου ότι η επείγουσα περίθαλψη υπερβαίνει σε κόστος μια επαρκή τακτική θεραπεία.

Οι περικοπές στη δημόσια υγειονομική περίθαλψη, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι δεν μπορούν πλέον να απευθυνθούν σε ιδιωτικές κλινικές, έχουν αυξήσει τους χρόνους αναμονής. Το δημόσιο σύστημα πρέπει τώρα να εξυπηρετήσει περισσότερους ασθενείς με λιγότερους πόρους, και χρειάστηκε να προσαρμοστεί σε αυτή την κατάσταση σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Οι εργαζόμενοι ενός μεγάλου νοσοκομείου της Αθήνας ανέφερε στην αντιπροσωπεία της FIDH που το επισκέφθηκε ότι αναγκάστηκαν, μέσα σε τέσσερα χρόνια, να εργάζονται με 25% περισσότερους ασθενείς και ενώ το προσωπικό είχε μειωθεί κατά 5%. Αυτή είναι μια μετάβαση η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί, και η οποία επιφέρει μείωση της ποιότητας της υγειονομικής περίθαλψης στη χώρα.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι χρόνοι αναμονής αποτελούν έναν από τους λόγους της αυτοαναφερόμενης ακάλυπτης ανάγκης ιατρικών εξετάσεων, η οποία σημείωσε τη μεγαλύτερη αύξηση τα τελευταία χρόνια. Για παράδειγμα, όπως αναφέρθηκε στη FIDH, πριν την κρίση πολλές ιατρικές θεραπείες, μεταξύ των οποίων ακτινοθεραπείες και χημειοθεραπείες, γίνονταν συστηματικά σε ιδιωτικές κλινικές. Η αδυναμία των ανθρώπων να αντεπεξέλθουν στο κόστος της ιδιωτικής περίθαλψης τους έστρεψε στα δημόσια νοσοκομεία. Ωστόσο, στην Αθήνα υπάρχουν μόνο τέσσερις ή πέντε μονάδες ακτινοθεραπείας και χημειοθεραπείας, για 5 εκατομμύρια κατοίκους. Επιπλέον, οι μονάδες αυτές έχουν ελάχιστα κρεβάτια και ακόμα λιγότερο προσωπικό. Αυτό σημαίνει ότι οι καθυστερήσεις μπορεί να είναι μερικές φορές ιδιαίτερα μεγάλες, παρά το γεγονός ότι η ακτινοθεραπεία για τον καρκίνο πρέπει να ξεκινήσει τον πρώτο μήνα μετά την επέμβαση. Αναφέρθηκε επίσης ότι μερικές φορές ασθενείς παίρνουν εξιτήριο λόγω έλλειψης κρεβατιών, ενώ χρειάζονται ακόμα ιατρική παρακολούθηση.

Αν και θα χρειαστεί χρόνος για να επιβεβαιωθεί πλήρως η επίδραση της κατάστασης αυτής στην ποιότητα του ελληνικού υγειονομικού συστήματος, οι αρχικές ενδείξεις για τις επιπτώσεις στην υγεία είναι ανησυχητικές. Σε όλες τις συνεντεύξεις που πραγματοποίησε η FIDH οι επαγγελματίες της υγείας επισημαίνουν την αύξηση των προβλημάτων υγείας, σε βασικά ζητήματα. Τα πρώτα νούμερα, τα οποία αναλύθηκαν, επιβεβαιώνουν την ανησυχία αυτή. Σύμφωνα με ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε πρόσφατα στο περιοδικό *The Lancet*, «υπάρχουν ενδείξεις ότι οι επιδόσεις στην υγεία χειροτερεύουν, ιδιαίτερα όσον αφορά τις ευπαθείς ομάδες».¹⁶⁰ Το άρθρο αναφέρεται στις αυτοαναφερόμενες ιατρικές εκτιμήσεις και τα ποσοστά αυτοκτονίας. Όπως δήλωσε ένας γιατρός που συνάντησε η FIDH

159. Βλ., π.χ., Daphne Kaitelidou and Eugenia Kouli, "Greece: the health system in a time of crisis", *Eurohealth*, Vol. 18, No.1, 2012. Χωρίς να παρέχει κάποια ανάλυση σχετικά με το πώς έφτασε σε αυτό το ποσοστό, ο ΙΣΑ υπολογίζει ότι 6.872 γιατροί της Αθήνας εγκατέλειψαν την Ελλάδα τα τελευταία πέντε χρόνια. Οι προορισμοί για μετανάστευση που επέλεξαν οι γιατροί είναι το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία, η Σουηδία, η Ελβετία, η Γαλλία, το Βέλγιο, οι ΗΠΑ, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Νορβηγία, η Ιταλία, η Δανία, η Ολλανδία, η Ισπανία και η Κύπρος.

160. A. Kentikelenis, et al., "Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy" (2011), σ. 1457.

κατά την αποστολή της, το πρόβλημα γενικά είναι ότι η υγεία, σε αντίθεση με άλλους κοινωνικούς τομείς όπως η απασχόληση, δεν είναι καθόλου ευέλικτη. Η ασθένεια δεν μπορεί να περιμένει την ανάκαμψη της οικονομίας, και η υποβάθμιση της ποιότητας, οι οποίες ακολούθησαν τις μειώσεις στη διαθεσιμότητα και την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, έχουν ήδη τραγικές συνέπειες.

III.Π Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα υπό διωγμόν

Τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες τις οποίες έπληξε η κρίση έχουν, με τη σειρά τους, καταπατηθεί από τον συνδυασμό της οικονομικής ύφεσης και της λιτότητας. Πράγματι, η κρίση υπογραμμίζει την αδιαρετότητα και την αλληλουχία τόσο ανάμεσα στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όσο και ανάμεσα στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, αποδεικνύοντας ότι η προσβολή του ενός αναπόφευκτα βλάπτει το άλλο, με τον κίνδυνο ότι αυτό μπορεί, τελικά, να οδηγήσει στη συνολική κατάρρευση του οικοδομήματος των δικαιωμάτων.

Αν και ενδεχομένως η σχέση ανάμεσα στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων και στην κρίση (και, πιο συγκεκριμένα, ανάμεσα στις παραβιάσεις και σε ορισμένα μέτρα και πολιτικές που εφαρμόστηκαν για να αντιμετωπίσουν την κρίση), φαίνεται λιγότερο άμεση, όταν εξετάζουμε τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, το σημερινό πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον το οποίο έχει δημιουργηθεί από αυτές τις πολιτικές, έχει δημιουργήσει σαφώς τις κατάλληλες συνθήκες για να λάβουν χώρα οι παραβιάσεις. Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις οι περιορισμοί στα δικαιώματα και τις ελευθερίες ήταν άμεση απόρροια αδικαιολόγητων και επομένως παράνομων περιορισμών στην άσκηση των ατομικών ελευθεριών.

Η ενότητα αυτή θα επικεντρωθεί στους περιορισμούς που τέθηκαν και στις επιθέσεις ενάντια στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα στην Ελλάδα, είτε αυτοί προκλήθηκαν είτε επιδεινώθηκαν από την κρίση. Θα εξετάσει επίσης φαινόμενα όπως η άνοδος της ακροδεξιάς, η οποία οικοδομήθηκε πάνω στη ματαιώση και την οργή που παρήγαγε η κρίση. Τόσο οι περιορισμοί όσο και τα άλλα φαινόμενα δεν αντιπροσωπεύουν μόνο μια περαιτέρω απειλή για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, αλλά παράλληλα εγείρουν το ζήτημα των ευθυνών του κράτους, στις περιπτώσεις όπου δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη νομιμότητα των περιορισμών σύμφωνα με το εθνικό και διεθνές δίκαιο, ή στις περιπτώσεις εκείνες όπου επιφέρουν παραβιάσεις δικαιωμάτων στις οποίες οι αρχές αδυνατούν να επανορθώσουν

III.Π.Ι Αστυνομική βία

Η κοινωνική αναταραχή και η απογοήτευση στην Ελλάδα αυξάνονται, εξαιτίας της επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης, της ανεπαρκούς πρόσβασης στις βασικές υπηρεσίες και του δυσβάσταχτου φορτίου που επιβλήθηκε στον πληθυσμό από την κυβέρνηση και τους διεθνείς πιστωτές. Η απογοήτευση αυξάνεται περισσότερο, καθώς οι άνθρωποι αδυνατούν να αντιληφθούν, και δεν διαθέτουν τα μέσα για να αμφισβητήσουν, το σκεπτικό που υποστηρίζει τις πολιτικές αυτές, οι οποίες όχι μόνο είχαν τεράστιες συνέπειες στις ζωές τους αλλά και σχεδιάστηκαν χωρίς τη συμμετοχή

τους.¹⁶¹ Σ' αυτό το πλαίσιο, η πολιτεία αντί να εγκύψει στη λαϊκή δυσaráσκεια και τα βαθύτερα αίτια της, απάντησε στην έκφραση της δημόσιας διαμαρτυρίας με βία και καταστολή.

Η αστυνομική βία και η βίαιη καταστολή κατά των διαδηλωτών αποτελεί ένα μελανό σημείο στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας πολύ πριν ξεκινήσει η κρίση. Ωστόσο, ενώ οι διαδηλώσεις πολλαπλασιάζονταν σε όλη τη χώρα, καθώς αλλεπάλληλα μέτρα λιτότητας επιβάλλονταν στον πληθυσμό, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι δρακόντειες απαιτήσεις των διεθνών δανειστών, το κράτος απάντησε στις διαμαρτυρίες με βία.¹⁶² Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι διαδηλώσεις κατέληξαν σε βίαιες συμπλοκές ανάμεσα στους διαδηλωτές και την αστυνομία, προκάλεσαν φθορές σε περιουσίες, ενώ είχαμε ακόμα και απώλεια ανθρώπινων ζωών (εμπρησμός Marfin),¹⁶³ καθιστώντας εύλογη και νομιμοποιώντας μια δυναμική αντίδραση της πολιτείας. Ωστόσο, κατά το μεγαλύτερο μέρος, οι δημόσιες διαμαρτυρίες που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια υπήρξαν ειρηνικές.¹⁶⁴ Παρ' όλα αυτά, οι αρχές στις περισσότερες περιπτώσεις συνέχισαν να φέρονται βίαια στους διαδηλωτές, με αρκετές καταγεγραμμένες καταγγελίες για κατάχρηση εξουσίας και/ή απάνθρωπης μεταχείρισης των διαδηλωτών από την αστυνομία.¹⁶⁵ Αυτό αποτελεί μέρος μιας γενικότερης τάσης στους κόλπους των αστυνομικών δυνάμεων, την οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) έχει παλαιότερα καταδικάσει ως πρακτικές που σε ορισμένες περιπτώσεις συνιστούν ακόμα και βασανιστήριο.¹⁶⁶

Παρότι, όπως σημειώθηκε, το φαινόμενο δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά, η αυξανόμενη απογοήτευση του πληθυσμού και τα επακόλουθα νέα κύματα διαδηλώσεων τα οποία επέφερε η κρίση, σε συνδυασμό με την αυξημένη ένταση μεταξύ των διαδηλωτών και της αστυνομίας και την κλιμάκωση της βίαιης κρατικής καταστολής, οδήγησαν στον πολλαπλασιασμό των επεισοδίων, στα χρόνια της κρίσης, με σημείο κορύφωσης, κάθε φορά, τη στιγμή που η κυβέρνηση συμφωνεί στη

161. Η έλλειψη συμμετοχής και συμπερίληψης του πληθυσμού στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων (οι οποίες δεν πάρθηκαν με τον συνήθη τρόπο λήψης αποφάσεων) οι οποίες τον αφορούν άμεσα και η γενική έλλειψη πρόσβασης σε αποτελεσματική έννομη προστασία από τα δικαστήρια, ώστε να προσβληθούν οι αποφάσεις αυτές, αποτελούν σημαντικά ζητήματα, τα οποία θα αναλυθούν στη συζήτηση περί λογοδοσίας και απόδοσης ευθυνών. Το γεγονός ότι οι πολίτες δεν έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα κατά των αποφάσεων που τους αφορούν συνιστά ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός σε αυτό το πλαίσιο, καθώς, ως συνέπεια, η δημόσια διαμαρτυρία είναι ο μόνος εφικτός τρόπος που διαθέτει η πλειονότητα του πληθυσμού, προκειμένου να αμφισβητήσει τις πολιτικές αποφάσεις. Ως εκ τούτου, ο περιορισμός αυτού του δικαιώματος αποτελεί όχι μόνο μια παραβίαση *per se* αλλά επίσης περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα, το οποίο προστατεύεται από το Σύνταγμα της Ελλάδας στο Άρθρο 20 καθώς και από σειρά διεθνών συνθηκών και συμβάσεων, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Άρθρο 8), το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (Άρθρο 2(3)), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Άρθρο 13) και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (Άρθρο 47).

162. Η πιο έντονη αστυνομική βία ασκήθηκε κατά τη διάρκεια της διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος στις 28 Ιουνίου 2011. Βλ. "Greek police face investigation after protest violence", *The Guardian*, 1 July 2011, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.theguardian.com/world/2011/jul/01/greek-police-investigation-protest-violence>.

163. Στις 5 Μαΐου 2010, όταν πλήθη Αθηναίων διαδήλωσαν, καθώς στο Κοινοβούλιο συζητιόταν το πακέτο λιτότητας με το οποίο θα εφαρμόζονταν τα πρόσφατα υιοθετημένο Μνημόνιο, κάποιοι διαδηλωτές έριξαν βόμβες μολότοφ στην τράπεζα Marfin, στην οδό Σταδίου, με αποτέλεσμα τον θάνατο τριών ανθρώπων.

164. Amnesty International, *Police Violence in Greece. Not just isolated incidents*, EUR 25/005/2012, July 2012.

165. Amnesty International, "Greece: Alleged abuse in the policing of demonstrations", March 2009, EUR 25/001/2009. Βλ. Επίσης UN Committee Against Torture (UN CAT), *Concluding observations on Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 June 2012.

166. Τα τελευταία δέκα χρόνια, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση των Άρθρων 2 (δικαίωμα στη ζωή) και 3 (απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης) σε δέκα υποθέσεις που αφορούσαν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αστυνομικούς. Σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή: Μακαράτζης κατά Ελλάδας (2004), Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας (2007), Celniku κατά Ελλάδας (2007), Λεωνίδα κατά Ελλάδας (2009). Σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων (Άρθρο 3) καταγράφονται οι εξής υποθέσεις: Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας (2005), Mhn Ghassan Alsayed Allaham κατά Ελλάδας (2007), Zeliif κατά Ελλάδας (2007), Πετροπούλου κατά Ελλάδας (2007), Galotskin κατά Ελλάδας (2010) Στεφάνου κατά Ελλάδας (2010). Παρόλο που οι περισσότερες από τις υποθέσεις αυτές αναφέρονται στην περίοδο πριν την έναρξη της κρίσης, ένα πλήθος καταγγελίες και αναφορές για βίαιη και απάνθρωπη μεταχείριση των διαδηλωτών, εκ μέρους της αστυνομίας τα τελευταία χρόνια, συνηγορούν στο ότι η κρίση, η αυξανόμενη κοινωνική αναταραχή και οι δημόσιες διαμαρτυρίες που αυτή επέφερε επιδείνωσαν καταστάσεις και διαιωνιζόμενες συμπεριφορές, επιζήμιες για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

λήψη επιπλέον μέτρων λιτότητας, υποχωρώντας στις απαιτήσεις των διεθνών δανειστών.¹⁶⁷

Η βίαιη δράση των λειτουργών που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων, τόσο ειρηνικών όσο και βίαιων, αποσκοπούσαν στις περισσότερες περιπτώσεις στην καταστολή και διάλυση των διαδηλώσεων και σε ορισμένες περιπτώσεις συνιστούσαν παράβαση του διεθνούς δικαίου. Το δικαίωμα στη διαδήλωση, όπως και τα συναφή δικαιώματα του συνέρχεσθαι, του συνεταιρίζεσθαι και της ελεύθερης έκφρασης,¹⁶⁸ δεν είναι απόλυτα στον βαθμό που μπορούν να περιοριστούν κάτω από ορισμένες συνθήκες. Επιπλέον, η αστυνόμευση των διαδηλώσεων μπορεί να είναι απαιτητική και ενδέχεται η χρήση βίας να είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της τάξης και

Διαδηλώσεις
στην πλατεία
Συντάγματος,
Αθήνα, Ιούνιος
2011. Copyright:
Μάριος Λώλος

Συγκρούσεις
μεταξύ
διαδηλωτών
και αστυνομίας
στην πρώτη
επέτειο της
δολοφονίας του
15χρονου Αλέξη
Γρηγορόπουλου,
Αθήνα, 6
Δεκέμβρη 2009

την πρόληψη της τέλεσης αδικημάτων.¹⁶⁹ Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του διεθνούς δικαίου, ορισμένα δικαιώματα και αρχές πρέπει να γίνονται σεβαστά κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων, ακόμα και όταν η διάλυσή των διαδηλώσεων είναι δικαιολογημένη. Αυτές οι αρχές περιλαμβάνουν τον σεβασμό της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης συμπεριφοράς,¹⁷⁰ την υποχρέωση των λειτουργών που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου να σέβονται και να προστατεύουν τη ζωή και την ασφάλεια όλων των ατόμων κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων¹⁷¹ και να συμμορφώνονται με τις αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.¹⁷²

Υπάρχουν καταγγελίες ότι οι λειτουργοί που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου έχουν διαπράξει κατάχρηση εξουσίας και έχουν χρησιμοποιήσει υπέρμετρη και άσκοπη βία σε πολλές περιπτώσεις κατά

167. Amnesty International, *Police Violence in Greece. Not just isolated incidents*, EUR 25/005/2012, July 2012. Έπειτα από το θανατηφόρο τραυματισμό του δεκαπεντάχρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από αστυνομικό, τον Δεκέμβριο του 2008, και τις διαδηλώσεις που ακολούθησαν, υπήρξαν πολυάριθμες καταγγελίες για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων. Αυτές αυξήθηκαν ιδιαιτέρως την περίοδο που καλύπτει τη θέσπιση αυστηρών μέτρων λιτότητας μετά το βέθεμα της οικονομικής κρίσης (2010-2012).

168. Τα δικαιώματα αυτά προστατεύονται από το Σύνταγμα της Ελλάδας στα Άρθρα 11, 12 και 14 και από έναν αριθμό διεθνών συνθηκών και συμβάσεων: Βλ. άρθρα 19, 20 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· Άρθρα 19, 21 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR)· Άρθρα 10, 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· άρθρα 11, 12 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Το δικαίωμα στην ειρηνική διαδήλωση αναγνωρίζεται επίσης από τις Βασικές Αρχές του ΟΗΕ για τη Χρήση Βίας και Όπλων από όργανα επιφορτισμένα με την επιβολή του νόμου (αρχές 12, 13, 14). Το δικαίωμα της ελευθερίας της συνάθροισης κατοχυρώνεται επίσης στη Σύμβαση (87) της ΔΟΕ περί Συνδικαλιστικής Ελευθερίας και Προστασίας του Συνδικαλιστικού Δικαιώματος και τη Διακήρυξη για τις Θεμελιώδεις Αρχές και Δικαιώματα στην Εργασία της ΔΟΕ, καθώς και στο προοίμιο (παρ. 5) του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.)

169. Amnesty International, *Greece: a law unto themselves: a culture of abuse, and impunity in the Greek police* (2014), ό.π., σ. 11.

170. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης κατοχυρώνεται από το άρθρο 5 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το άρθρο 7 του ΔΣΑΠΔ, τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων του ΟΗΕ του 1984, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, το άρθρο 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

171. Βλ. Άρθρο 6 (1) και 9 (1) του ICCPR, Άρθρο 2 του Κώδικα του ΟΗΕ για τη Συμπεριφορά των Λειτουργών που είναι Επιφορτισμένοι με το Καθήκον Επιβολής του Νόμου, Προοίμιο (παρ. 3) και αρχή 5 των Βασικών Αρχών του ΟΗΕ για τη Χρήση Βίας και Όπλων.

172. Οι προϋποθέσεις αυτές προβλέπουν ότι οι δράσεις του οφείλουν να επιδιώκουν έναν νόμιμο σκοπό, είναι απαραίτητες για την επίτευξη του σκοπού αυτού (δηλαδή δεν υπάρχουν λιγότερο περιοριστικά διαθέσιμα μέτρα με τα οποία θα μπορούσε να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός), ότι οποιοδήποτε περιορισμός των δικαιωμάτων είναι ανάλογοι του θεμιτού σκοπού και ότι έχουν ληφθεί όλες οι προφυλάξεις για την αποφυγή της υπέρμετρης χρήσης βίας και του κινδύνου των εμπλεκόμενων ατόμων, καθώς και ότι έχουν ληφθεί όλα τα δυνατά μέτρα ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι βλάβες. Οι αρχές αυτές περιγράφονται επίσης στις αρχές 13 και 14 των Βασικών Αρχών του ΟΗΕ για τη Χρήση Βίας και Όπλων από λειτουργούς επιφορτισμένους με την επιβολή του νόμου.

την καταστολή ειρηνικών ή σε μεγάλο βαθμό ειρηνικών διαδηλώσεων. Τέτοια χρήση βίας περιλαμβάνει τον ξυλοδαρμό των διαδηλωτών και τη χρήση τοξικών χημικών ουσιών και δακρυγόνων εναντίων τους.¹⁷³ Αυτές οι ενέργειες συνιστούν παράνομη συμπεριφορά, η οποία παραβιάζει τις υποχρεώσεις της Ελλάδας σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

Οι καταγγελίες αφορούν, επίσης, αυθαίρετες συλλήψεις και προσαγωγές σε αστυνομικά τμήματα χωρίς αποδεικτικά στοιχεία ή κατηγορίες. Αυτό αποτελεί σαφή παράβαση της εθνικής νομοθεσίας η οποία απαγορεύει τη σύλληψη και κράτηση ατόμων χωρίς εμπεριστατωμένο ένταλμα σύλληψης το οποίο έχει εκδοθεί κατά τη σύλληψη ή την προσωρινή κράτηση.¹⁷⁴ Παραβιάζει επίσης το διεθνές δίκαιο, το οποίο απαγορεύει αυστηρά την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση.¹⁷⁵

Η προληπτική σύλληψη, συχνά χωρίς αιτιολογία και στέρηση της δυνατότητας επικοινωνίας των κρατουμένων με το συνήγορό τους, κάτι που συνιστά πρόδηλη παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων για δίκαιη δίκη,¹⁷⁶ αποτέλεσε κοινή πρακτική, για παράδειγμα πριν τις διαδηλώσεις ή τα συλλαλητήρια ή κατά τη διάρκεια δημόσιων επισκέψεων αρχηγών ξένων κρατών ή αξιωματούχων.¹⁷⁷ Αρκετοί δικηγόροι τους οποίους συνάντησε η αποστολή επιβεβαίωσαν αυτή την πρακτική που παραβιάζει το Σύνταγμα της Ελλάδας (άρθρο 6), καθώς και τους διεθνείς κανόνες.¹⁷⁸

Η βία και οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκ μέρους των αστυνομικών δυνάμεων δεν

173. Amnesty International, *Greece: a law unto themselves: a culture of abuse, and impunity in the Greek police* (2014), ό.π., σ. 11.

174. Άρθρο 6 του Συντάγματος της Ελλάδας. Βλ. επίσης το Άρθρο 74 του Προεδρικού Διατάγματος 141/1991 το οποίο ορίζει ότι η αστυνομία έχει τη δυνατότητα να προσάγει σε αστυνομικά τμήματα για εξέταση άτομα τα οποία στερούνται στοιχείων αποδεικτικών της ταυτότητάς τους ή τα οποία δημιουργούν υπόνοιες διάπραξης εγκληματικής ενέργειας εξαιτίας της συμπεριφοράς τους σε συγκεκριμένο χρόνο, τόπο ή συνθήκες.

175. Βλέπε Άρθρο 9 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Άρθρο 9 του ICCPR, Άρθρο 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Ένα άτομο συλλαμβάνεται ή κρατείται αυθαίρετα όταν δεν υπάρχει ένδειξη ή απόδειξη ότι έχει διαπράξει αδίκημα σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία ή σε περιπτώσεις που δεν έχουν εφαρμοστεί οι κατάλληλες διαδικασίες. Αυτό περιλαμβάνει το δικαίωμα έγκαιρης ενημέρωσης για τους λόγους της σύλληψης και των κατηγοριών εναντίον του. Βλέπε π.χ. Άρθρα 5(2) ΕΣΔΑ, άρθρο 9 (2) του ICCPR, 10η Αρχή από το Σώμα Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία τελούν Υπό Οιαδήποτε Μορφής Κράτηση ή Φυλάκιση, Άρθρο 55(2) και 60 (1) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ).

176. Αυτό αποτελεί μια πρακτική την οποία οργάνωσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έχουν καταδικάσει επανειλημμένα ως αντισυνταγματική. Βλ. για παράδειγμα: Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, «Για τις μαζικές προσαγωγές», 27 Ιουνίου 2010, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=59>.

177. Christos Syllas, “Greece: Freedom of expression takes a beating”, 31 December 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.indexoncensorship.org/2013/03/free-speech-takes-a-beating-in-greece/>.

178. Οι διεθνείς κανόνες προβλέπουν ότι ένα πρόσωπο μπορεί να στερηθεί την ελευθερία του μόνο στις περιπτώσεις και σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται από τον νόμο. Βλ. Άρθρο 9(1) ICCPR, άρθρο 17 (2) (α) της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων Ενάντια στην Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, άρθρο 5 (1) ΕΣΔΑ, 2η Αρχή από το Σώμα Αρχών για την Προστασία Όλων των Ατόμων τα οποία Τελούν υπό Οιαδήποτε Μορφής Κράτηση ή Φυλάκιση. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση καθορίζει τις μόνες επιτρεπόμενες συνθήκες υπό τις οποίες οι άνθρωποι μπορούν να στερούνται της ελευθερίας τους από τα κράτη-μέλη της Σύμβασης. Ο κατάλογος του Άρθρου 5(1) είναι εξαντλητικός και ερμηνεύεται στενά, προκειμένου να προστατεύσει το δικαίωμα στην ελευθερία. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις η σύλληψη, η κράτηση ή η φυλάκιση θεωρείται αυθαίρετη, και επομένως απαγορεύεται σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για την Αυθαίρετη Κράτηση έχει εντοπίσει περιπτώσεις στις οποίες η στέρηση της ελευθερίας υπήρξε αυθαίρετη. Μεταξύ άλλων, μια σύλληψη ή κράτηση χωρίς νομικό έρεισμα θεωρείται αυθαίρετη. Επιπλέον, μια σύλληψη ή κράτηση η οποία επιτρέπεται από το εθνικό δίκαιο μπορεί να θεωρηθεί αυθαίρετη με βάση τους διεθνείς κανόνες σε περιπτώσεις για παράδειγμα που ο νόμος είναι ασαφής, εξαιρετικά γενικός, ή αντίκειται σε άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης, του συνέρχεσθαι, το δικαίωμα του καθενός να πρεσβεύει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις ή το δικαίωμα κατά των διακρίσεων. Περαιτέρω, το διεθνές δίκαιο προβλέπει ότι οποιοσδήποτε στερείται ή αντιμετωπίζει πιθανή ποινική δίωξη έχει το δικαίωμα να απευθυνθεί σε συνήγορο ώστε να προστατεύσει και να υπερασπίσει τα δικαιώματά του. Βλ. Άρθρο 14(3)(δ) του ICCPR, Άρθρο 6(3)(γ) της ΕΣΔΑ. Βλ. επίσης 1η Βασική Αρχή για τον Ρόλο των Συνηγόρων, μεταξύ άλλων. Η πρόσβαση σε νομική βοήθεια πρέπει να παρέχεται από την αρχή της σύλληψης ή της κράτησης, συμπεριλαμβανομένου του χρόνου ανάκρισης. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων διευκρίνισε ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε νομική αρωγή πρέπει να εφαρμόζεται πριν το εν λόγω πρόσωπο επίσημα ανακηρυχθεί ύποπτο, συμπεριλαμβανομένης της περίπτωσης στην οποία κάποια πρόσωπα καλούνται στο αστυνομικό τμήμα ως μάρτυρες ή απλώς ως εξηγήσεις. Περιορισμοί αυτού του δικαιώματος είναι επιτρεπτοί μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις. Οι περιστάσεις αυτές πρέπει να προβλέπονται από τον νόμο και να περιορίζονται σε περιπτώσεις όπου θεωρείται όπου αυτό θεωρείται απαραίτητο για τη διατήρηση της ασφάλειας και της τάξης. Η απόφαση αυτή πρέπει να λαμβάνεται από δικαστική ή άλλη αρχή. Ωστόσο, ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, η πρόσβαση πρέπει να είναι δυνατή το αργότερο σε 48 ώρες από τη στιγμή της σύλληψης ή της κράτησης. Βλ. 7η Αρχή από τις Βασικές Αρχές για τον Ρόλο των Δικηγόρων, Αρχές 18(3) και 15 από το Σώμα Αρχών.

εκδηλώνονται μόνο κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων. Ο βασανισμός και η απάνθρωπη συμπεριφορά κατά τη σύλληψη ή την κράτηση αποτελούν επίσης μια κοινή πρακτική,¹⁷⁹ όπως και η αποτυχία της αστυνομίας να προστατέψει τους ανθρώπους ενάντια στη βία που διαπράττεται από άλλους, ιδιαίτερα από τη ρατσιστική βία των ακροδεξιών ομάδων.¹⁸⁰

Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη γενική αποτυχία του κράτους να διεξαγάγει άμεση, αμερόληπτη και σε βάθος έρευνα των παραβιάσεων που διέπραξαν αστυνομικοί και την συνακόλουθη γενικευμένη και επίμονη ατιμωρησία έναντι τέτοιων συμπεριφορών,¹⁸¹ έχει δημιουργήσει μια ευρύτερη δυσπιστία έναντι της ελληνικής αστυνομίας. Κατά τη διάρκεια της αποστολής συγκεντρώθηκαν εκθέσεις οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, εθνικών και διεθνών μηχανισμών ελέγχου και μαρτυρίες, που αποδεικνύουν ότι η αστυνομία προκαλεί όλο και μεγαλύτερο φόβο. Πράγματι, τα αποδεικτικά στοιχεία συνηγορούν στο ότι ο πληθυσμός θεωρεί ότι η Ελληνική Αστυνομία δείχνει, στην καλύτερη των περιπτώσεων, υπερβολική ανοχή στα εγκλήματα¹⁸² για οποία υποτίθεται ότι πρέπει να προσφέρει προστασία, όταν δεν είναι συνένοχη ή αποκλειστικά και άμεσα υπεύθυνη η ίδια σε τέτοιες εγκληματικές ενέργειες. Αυτό σημαίνει ότι τα θύματα των εγκληματικών πράξεων συνήθως αποφεύγουν να τις καταγγείλουν, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει ρατσιστικό κίνητρο (στη διερεύνηση των πράξεων αυτών καταγράφεται η μεγαλύτερη αποτυχία), και έτσι οι δράστες μένουν ατιμώρητοι.

Μια ακτιβίστρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον Πειραιά, ανέφερε στη FIDH ότι η ίδια και οι συνάδελφοί της δεν νιώθουν ότι προστατεύονται από την αστυνομία, ειδικά όταν διεξάγουν δράσεις που στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας και του ακροδεξιού λόγου. Διηγήθηκε ένα επεισόδιο κατά το οποίο η ίδια μαζί με άλλους εθελοντές μοίραζαν φυλλάδια τα οποία καταδίκάζαν το θανατηφόρο μαχαίρωμα του εικοσιεπτάχρονου Πακιστανού εργαζόμενου Σαχζάτ Λουκμάν, τον Ιανουάριο του 2013. Ανέφερε ότι μέλη της Χρυσής Αυγής τους πλησίασαν και τους απείλησαν, ενώ η αστυνομία, αν και ήταν παρούσα, δεν παρενέβη. Δύο ή τρεις επιθέσεις σημειώθηκαν εκείνη τη μέρα οι οποίες, κατά τη γνώμη της, θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί αν είχε παρέμβει η αστυνομία.

Και πάλι, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν αποτελούν όλα τα κρούσματα αποτέλεσμα της παρούσας

179. Επίμονες καταγγελίες για βασανιστήρια και απάνθρωπη μεταχείριση από αστυνομικούς κατά τη διάρκεια συλλήψεων και κρατήσεων συνεχίζουν να προκαλούν την ανησυχία διεθνών οργάνων επιφορτισμένων με τον έλεγχο τέτοιων πρακτικών. Βλ. για παράδειγμα: UN CAT, *Concluding observations on Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 June 2012, παρ. 10· European Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report on the visit to Greece from 19 to 27 January 2011*, January 2012. Βλ. επίσης Nils Muiznieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, *Report following his visit to Greece from 28 January to 1 February 2013*, 16 April 2013, CommDH(2013)6, Strasbourg, 16 April 2013, σ. 22. Τόσο ο Επίτροπος στην έκθεσή του όσο και η Διεθνής Αμνηστία στα *Police Violence in Greece* (2012), και *A law unto themselves* (2014), επισημαίνουν επίσης το γεγονός ότι αυτές οι πρακτικές έχουν αποκτήσει τακτικό και συστηματικό χαρακτήρα, όσον αφορά τα μέλη ευπαθών ομάδων όπως οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο και οι Ρομά.

180. Amnesty International, *Greece: a law unto themselves: a culture of abuse, and impunity in the Greek police*, 3 April 2014, EUR/25/005/14. Το ζήτημα αυτό θα αναλυθεί περαιτέρω στην ενότητα για τον εξτρεμισμό.

181. Στην Ετήσια Έκθεση του 2013, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, ένα κοινό πρόγραμμα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το οποίο αποσκοπεί στην καταγραφή των εγκλημάτων μίσους και στην παροχή υποστήριξης στα θύματα, εκφράζει την ανησυχία του σχετικά με το γεγονός ότι η αστυνομία συχνά αποτυγχάνει να παρέμβει κατά τη διάρκεια περιστατικών που συνδέονται με ρατσιστική βία και δείχνει απροθυμία, και μερικές φορές άρνηση, να βοηθήσει ή να ενθαρρύνει τα θύματα να καταθέσουν μηνύσεις. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, διαθέσιμη στη διεύθυνση http://www.hlhr.gr/images/site/1010/1035_large/report2013final.pdf

182. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, στην ετήσια έκθεση του 2013, εκφράζει τη σοβαρή του ανησυχία σχετικά με την αύξηση των περιστατικών στα οποία η αστυνομική βία συνδέεται με τη ρατσιστική βία. 44 περιστατικά βίας από ένστολους αξιωματικούς καταγράφηκαν από το Δίκτυο μέσα στο 2013, 23 από τα οποία έλαβαν χώρα στα κρατητήρια. Σε αυτά τα περιστατικά, σημειώνει το Δίκτυο, «ένστολοι κατά τη διάρκεια άσκησης των καθηκόντων τους και σε επιχειρήσεις ρουτίνας καταφεύγουν σε έκνομες ενέργειες και πρακτικές άσκησης βίας. Σε 31 περιστατικά τα θύματα αναφέρουν ότι στοχοποιήθηκαν λόγω αλλοδαπότητας ή/και χρώματος, θρησκείας και εθνοτικής προέλευσης. Σε 12 περιστατικά που καταγράφηκαν τα θύματα στοχοποιήθηκαν λόγω της ταυτότητας φύλου» και σε μία από τις περιπτώσεις κρατήθηκε αυθαίρετα ο συνήγορος του θύματος. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, ό.π., σ. 8.

κρίσης, ούτε συνδέονται αναγκαστικά μαζί της. Η αστυνομική βία έχει μακρά παράδοση στη χώρα, την οποία καμία κυβέρνηση δεν κατάφερε ποτέ –ή δεν είχε την βούληση– να εξαλείψει. Η παρούσα κρίση πρέπει, υπό την έννοια αυτή, να θεωρηθεί ότι πυροδότησε την αναβίωση μιας λανθάνουσας τάσης, η οποία δεν είχε ποτέ εξαλειφθεί.

Οι εκθέσεις που κατατέθηκαν από τις ελληνικές αρχές στα αρμόδια όργανα των διεθνών συνθηκών κατά τους τακτικούς ελέγχους, και οι εκπρόσωποι της πολιτείας από τους οποίους πήρε συνέντευξη η αποστολή της FIDH υποστηρίζουν ότι υπάρχει η πολιτική βούληση, σε κρατικό επίπεδο, να εξεταστούν οι καταγγελίες αυτές και να σταματήσει η ατιμωρησία. Παρ' όλα αυτά, οι εκθέσεις των διεθνών οργανισμών και ελεγκτικών μηχανισμών δείχνουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι καταγγελίες μένουν χωρίς απάντηση, δεν διερευνώνται επαρκώς ή αντιμετωπίζονται με υπερβολική ανεκτικότητα και ήπιες τιμωρίες από τις αρχές, τόσο σε διοικητικό όσο και σε ποινικό επίπεδο.¹⁸³ Σε γενικές γραμμές, οι αρχές έχουν την τάση να βάζουν στο αρχείο τέτοια συμβάντα ως «μεμονωμένα περιστατικά», τα οποία υποτίθεται ότι αντιμετωπίζονται από το κράτος. Με τον τρόπο αυτό υποβαθμίζεται η έκταση του προβλήματος, αν και πολλές πηγές, συμπεριλαμβανομένων των εκθέσεων διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων¹⁸⁴ και αποφάσεων διεθνών οργάνων,¹⁸⁵ δείχνουν ότι το πρόβλημα είναι ευρέως διαδεδομένο και συστημικό. Επιπλέον, οι εξηγήσεις που παρέχει το ελληνικό κράτος καταδεικνύουν και την έλλειψη βούλησης να αντιμετωπίσει το ζήτημα.¹⁸⁶ Παρά τις συνεχείς εκκλήσεις των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των διεθνών οργανώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων να τροποποιηθεί η νομοθεσία ώστε να προστατεύει τα θύματα και να καθιστά τους δράστες υπόλογους, καθώς και να ιδρυθεί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός καταγγελιών, τα βήματα που έχουν γίνει μέχρι στιγμής, αν και ευπρόσδεκτα, έχουν αποδειχθεί ανεπαρκή για την εξάλειψη του προβλήματος.¹⁸⁷

Επίσης, παρά τις επανειλημμένες διαβεβαιώσεις των αρχών όσον αφορά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας, όπως αρμόζει σε ένα δημοκρατικό κράτος, οι αντιπρόσωποι της πολιτείας συνεχίζουν να δείχνουν ανεκτικότητα σε μέλη των αστυνομικών δυνάμεων. Η FIDH πήρε

183. UN CAT, *Concluding observations on Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 June 2012, σελ. 2-3. Η Επιτροπή σημειώνει με ανησυχία ότι κατά τη διάρκεια του ελέγχου μόνο ένας περιορισμένος αριθμός περιστατικών που συνδέονται με καταγγελίες βασανιστηρίων και απάνθρωπης μεταχείρισης στα χέρια αξιωματικών επιβολής του νόμου έχει διωχθεί ποινικά, ελάχιστα έχουν καταλήξει σε οριστική καταδίκη· επίσης, και στις περιπτώσεις στις οποίες υπήρξε καταδίκη δεν υπήρξαν κυρώσεις, λόγω ελαφρυντικών περιστάσεων ή για άλλους λόγους, παρά τις πολυάριθμες αποφάσεις διεθνών οργανισμών, όπως η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την εκτενή τεκμηρίωση που προέρχεται από άλλες πηγές και επιβεβαιώνουν τις καταγγελίες. Ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης Nils Muiznieks επεσήμανε επίσης στην έκθεσή του ότι οι εν λόγω ισχυρισμοί «δεν φαίνεται να διερευνώνται ενδελεχώς από τα δικαστήρια και ότι περιστατικά τέτοιων παρεκτροπών μένουν κατά κανόνα ατιμώρητα ή καταλήγουν σε εξαιρετικά επεικέις ποινές, τόσο σε διοικητικό (πειθαρχικό) όσο και, ιδιαίτερα, σε επίπεδο ποινικού δικαίου. *Report by Nils Muiznieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Greece from 28 January to 1 February 2013*, CommDH(2013)6, Strasbourg, 16 April 2013, παρ. 109.

184. Amnesty International, *Police Violence in Greece. Not just isolated incidents*, EUR 25/005/2012, July 2012.

185. Αυτά περιλαμβάνουν αποφάσεις της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ και δικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· βλ. UN CAT, *Concluding observations on Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 June 2012.

186. Η Διεθνής Αμνηστία αναφέρει ότι από το 1984 που θεσπίστηκε το άρθρο 137Α του ελληνικού Ποινικού Κώδικα ο αριθμός των περιπτώσεων στις οποίες απαγγέθηκαν κατηγορίες σε κρατικούς λειτουργούς επιφορτισμένους με την επιβολή του νόμου και παραπέμφθηκαν σε δίκη για βασανιστήρια ή άλλες παραβιάσεις είναι πολύ μικρός. Το άρθρο αυτό απαγορεύει «τα βασανιστήρια και άλλες προσβολές κατά της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» Amnesty International, *Police Violence in Greece. Not just isolated incidents*, ό.π.

187. Παρά το γεγονός ότι από το 2012 έχει συσταθεί εθνικός φορέας πρόληψης σύμφωνα με το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση Κατά των Βασανιστηρίων (Optional Protocol to the Convention Against Torture - OPCAT), το οποίο επιτρέπει στον Σύμβουλο του Πολίτη να επισκέπτεται τις εγκαταστάσεις κράτησης ώστε να αποτραπούν τα βασανιστήρια ή άλλες μορφές σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Ωστόσο, ο μηχανισμός αυτός δεν έχει αποδειχθεί αρκετά αποτελεσματικός στην πρόληψη των παραβιάσεων, και ένας από τους λόγους είναι οι περιορισμένες αρμοδιότητες που του έχουν απονεμηθεί, οι οποίες δεν αντανakλούν τις αρμοδιότητες που προβλέπει το πρωτόκολλο για τους φορείς πρόληψης. Βλ. Amnesty International, *Police Violence in Greece. Not just isolated incidents*, ό.π. Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώθηκε επίσης από τις συναντήσεις της FIDH με εκπροσώπους του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη.

συνεντεύξεις από κρατικούς αξιωματούχους οι οποίοι υπερασπίζονται τους αστυνομικούς, θεωρώντας ότι τους έχει ανατεθεί ένα καθήκον με όλο και μεγαλύτερες απαιτήσεις, η διατήρηση του «νόμου και της τάξης» και ότι παραμένουν ψύχραιμοι όταν αντιμετωπίζουν τη λαϊκή οργή καθώς η κοινωνική αναταραχή αυξάνεται λόγω της κρίσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι αρχές φέρονται να έχουν καλύψει ή παραβλέψει πράξεις αστυνομικών, προσπαθώντας να αμφισβητήσουν, ακόμα και να απειλήσουν, αυτούς που τις καταγγέλλουν.¹⁸⁸

Αν και τα περιστατικά και οι πρακτικές βανουσότητας δεν είναι νέο φαινόμενο, οι συνεντεύξεις που δόθηκαν στην αντιπροσωπεία της FIDH καταγράφουν επιδείνωση της κατάστασης κατά τη διάρκεια της κρίσης. Παρατηρείται μια σκλήρυνση της στάσης της αστυνομίας, μια ένταση της εναντίωσης προς τους αντιφρονούντες και αυξανόμενη μισαλλοδοξία στις επικριτικές φωνές – όπως πράττουν και άλλες κρατικές αρχές (αναφέρονται παρακάτω).

Η αποτυχία του κράτους να αντιμετωπίσει αυτό το ζήτημα εκτείνεται και στην αδυναμία του να παράσχει στα θύματα το δικαίωμα προσφυγής σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα.¹⁸⁹ Αυτό συμβαίνει τόσο σε περιπτώσεις στις οποίες οι παραβιάσεις έχουν διαπραχθεί από λειτουργούς οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου¹⁹⁰ όσο και σε περιπτώσεις όπου τα αδικήματα διαπράχθηκαν από άλλους. Παρά τις θετικές εξελίξεις του τελευταίου χρόνου, οι οποίες οδήγησαν σε έρευνες και ποινικές διώξεις για εγκλήματα μίσους,¹⁹¹ τα θύματα στερούνται τη δυνατότητα να καταγγείλουν τέτοια εγκλήματα κάτω από ασφαλείς συνθήκες. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους μετανάστες που δεν έχουν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα – οι οποίοι και αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των θυμάτων των εγκλημάτων αυτών. Η αδυναμία του κράτους να παρέχει εγγυήσεις ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα σε αυτή την ομάδα των θυμάτων να καταθέσουν μηνύσεις χωρίς τον φόβο ποινικής δίωξης και απέλασής τους, τα αποτρέπει από την καταγγελία του εγκλήματος.¹⁹² Οι προηγούμενες εμπειρίες όπου τα θύματα έγιναν στόχος αστυνομικής βίας, οι καταγγελλόμενοι δεσμοί μεταξύ των δραστών, της αστυνομίας και/ή της Χρυσής Αυγής (κάτι που μεγαλώνει τον φόβο των αντιποίνων) και η ευρεία έλλειψη εμπιστοσύνης στο δικαστικό σύστημα, οδήγησε πολλά από τα θύματα να θεωρούν μάταιη την προσφυγή σε ένδικα μέσα. Αυτός είναι ένας από τους πολλούς παράγοντες που περιστελλούν το δικαίωμα πρόσβασης των θυμάτων σε αποτελεσματικά ένδικα μέσα για εγκλήματα μίσους. Σύμφωνα με καταγγελίες, σε ορισμένες περιπτώσεις, η αστυνομία αρνήθηκε να καταγράψει το περιστατικό ή

188. Για παράδειγμα, το Σεπτέμβριο του 2012, υπήρξαν καταγγελίες ότι αντιφασίστες ακτιβιστές που συνελήφθησαν κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης βασανίστηκαν από αστυνομικούς στη ΓΑΔΑ. Μετά τη δημοσίευση των στοιχείων της ιατροδικαστικής εξέτασης, που αποδείκνυν την κακοποίηση από αστυνομικούς στη βρετανική εφημερίδα *The Guardian*, ο υπουργός Δημόσιας Τάξης απείλησε δημόσια την εφημερίδα με μήνυση για συκοφαντική δυσφήμιση. Βλ. “Greek anti-fascist protesters “tortured by police” after Golden Dawn clash”, *The Guardian*, Tuesday 9 October 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.theguardian.com/world/2012/oct/09/greek-antifascist-protesters-torture-police>.

189. Βλ. UN CAT, *Concluding observations on Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27 June 2012. Η Επιτροπή του ΟΗΕ Κατά των Βασανιστηρίων εξέφρασε την ανησυχία της, ιδίως αναφορικά με την ελλιπή πληροφόρηση η οποία παρέχεται στα θύματα και για τις σημαντικές καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης, ακόμα και σε περιπτώσεις στις οποίες η παραβίαση είχε διαπιστωθεί και από διεθνείς οργανισμούς ή όργανα.

190. Το Γραφείο το οποίο συστάθηκε για να δέχεται καταγγελίες και να ερευνά κατηγορίες παράνομης συμπεριφοράς της αστυνομίας, το Γραφείο Αντιμετώπισης Αστυνομικής Αυθαιρεσίας (συστάθηκε με τον Νόμο 3938/2011 τον Μάρτιο του 2011, στο Προεδρικό Διάταγμα 78/2011 αναλύεται λεπτομερώς η λειτουργία του και μεταρρυθμίστηκε πρόσφατα με τους Νόμους 4058/2012 και 4249/2014). Παρά το γεγονός ότι η εξέλιξη αυτή αποτελεί θετικό βήμα, εγείρονται προβληματισμοί σχετικά με την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του Γραφείου δεδομένης της σύνδεσής του με την αστυνομία, καθώς και σχετικά με την αποτελεσματικότητά του, ενόψει της περιορισμένης αρμοδιότητάς να διεξάγει ελέγχους.

191. Μόνο μετά τη δολοφονία του αριστερού ράπερ Παύλου Φύσσα το Σεπτέμβριο του 2013 οι αρχές άρχισαν να αντιλαμβάνονται την ύπαρξη, το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά της ρατσιστικής βίας και την ανάγκη αντιμετώπισής της. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, ό.π., σ. 1.

192. Τα άτομα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα αποτελούν την πλειονότητα των θυμάτων ρατσιστικών επιθέσεων σύμφωνα με τα στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας. Τα άτομα αυτά τίθενται αυτόματα με την άφιξή τους στο αστυνομικό Τμήμα υπό κράτηση προς έκδοση απόφασης απέλασής. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, ό.π., σ. 11-12.

αποθάρρυνε τα θύματα να το καταγγείλουν.¹⁹³ Τα προβλήματα όσον αφορά την πρόσβαση των θυμάτων στους μηχανισμούς δικαιοσύνης επεκτείνονται και στη διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου. Σύμφωνα με το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, τα άτομα που δεν διαθέτουν νόμιμη άδεια διαμονής αποθαρρύνονται να συμμετάσχουν σε μια δίκη, υπό την απειλή της σύλληψης, της κράτησης και τελικά της απέλασης. Έχει διατυπωθεί το αίτημα για θέσπιση μιας διάταξης η οποία θα αναστέλλει τη σύλληψη και την απέλαση των θυμάτων που έχουν καταθέσει μήνυση και θα χορηγεί ειδική άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους στους ενάγοντες¹⁹⁴ όταν εκκρεμούν ποινική διαδικασία εναντίων των δραστών. Έτσι, κατατέθηκε στο Κοινοβούλιο μια τροποποίηση του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (άρθρο 19β) με στόχο την παροχή καθεστώτος ειδικής προστασίας στα θύματα (συμπεριλαμβανομένων και των θυμάτων από εγκλήματα μίσους). Ωστόσο, η διάταξη αποσύρθηκε, περιορίζοντας περισσότερο την πρόσβαση των θυμάτων στη δικαστική προστασία και ουσιαστικά απαγορεύοντας de facto την προσφυγή σε νομική προστασία.¹⁹⁵

III.Π.Π Η νεοναζιστική απειλή για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Η απογοήτευση, ο φόβος και η αυξανόμενη δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς, καλλιέργησαν το έδαφος ούτως ώστε οι εξτρεμιστικές ιδέες και λόγος της Άκρας Δεξιάς να βρουν στήριξη μεταξύ του πληθυσμού. Η δημοτικότητα της Ακροδεξιάς εκτοξεύθηκε μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης.¹⁹⁶ Στις τελευταίες ευρωεκλογές η Χρυσή Αυγή¹⁹⁷ αναδείχθηκε σε τρίτο κόμμα με 536.910 ψήφους και ποσοστό 9,39%. Οι υποψήφιοι του κόμματος έλαβαν 11,13% στις περιφερειακές εκλογές της Αττικής και 16,12% στις δημοτικές εκλογές του Δήμου της Αθήνας – παρά το γεγονός ότι ήταν υποδίκιοι, ενώ πολλοί άλλοι βουλευτές και στελέχη του κόμματος ήταν έγκλειστοι στη φυλακή σε όλη τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας. Καθώς οι Έλληνες δυσκολεύονταν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες, η ακροδεξιά κέρδιζε έδαφος, βασιζόμενη στη δυσαρέσκεια για τα οικονομικά προβλήματα της χώρας. Για πολλούς, η Χρυσή Αυγή αντιπροσωπεύει μια εναλλακτική λύση στους σημερινούς πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι θεωρούνται υπεύθυνοι για την οικονομική χρεοκοπία του κράτους, καθώς και για το γεγονός ότι υπέκυψαν στις δρακόντειες απαιτήσεις των διεθνών πιστωτών. Καθώς η χώρα διάγει τον έκτο χρόνο λιτότητας, και το εν τρίτο του πληθυσμού ζει ή κινδυνεύει να ζήσει σε συνθήκες φτώχειας, οι Έλληνες κατηγορούν τα κυρίαρχα κόμματα ότι δεν αντιστάθηκαν στους πιστωτές και δεν διαπραγματεύθηκαν για μια καλύτερη συμφωνία¹⁹⁸ για την ανάκαμψη της οικονομίας της χώρας δίχως να θυσιάσουν την ευημερία του λαού. Η απώλεια της πολιτικής αξιοπιστίας και η αυξανόμενη έλλειψη εμπιστοσύνης στα δύο βασικά κόμματα της κεντροαριστεράς και της κεντροδεξιάς, τα οποία κυριαρχούν στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας τα τελευταία τριάντα χρόνια (ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία),¹⁹⁹ έχει αυξήσει τον αριθμό των πολιτών που τείνουν ευήκοοι ουσ σε οποιονδήποτε

193. Στο ίδιο.

194. Παρόμοια με αυτή που χορηγείται στα θύματα παράνομης εμπορίας ανθρώπων και παράνομης διακίνησης.

195. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, ό.π., σ. 12-13.

196. Nathalie Savaricas, “Economic chaos sees Greek voters swing to fringe parties”, *EU Observer*, 13 February 2014.

197. Η Χρυσή Αυγή είναι το ελληνικό νεοναζιστικό κόμμα. Ιδρύθηκε από τον Νίκο Μιχαολιάκο, τον σημερινό ηγέτη της, την 1 Ιανουαρίου 1985 και αναγνωρίστηκε επίσημα ως πολιτικό κόμμα το 1993. Το κόμμα χρησιμοποιεί ναζιστικά σύμβολα και έχει δεχτεί καταγγελίες για επιθέσεις σε μετανάστες, πολιτικούς αντιπάλους και σε μέλη της κοινότητας ΛΟΑΤ, καθώς και εθνικών μειονοτήτων. Το κόμμα στοχεύει στη δημιουργία ενός «πραγματικού ελληνικού κράτους», και υπόσχεται να επαναφέρει την εθνική ανεξαρτησία έναντι των εξωτερικών παραγόντων, την εθνικοποίηση των τραπεζών και της στρατιωτικής βιομηχανίας, την αναδιανομή του εισοδήματος και την αντιμετώπιση των «ελληνοποιημένων εισβολέων» μέσω της απέλασης των παράνομων μεταναστών, τον φυλετικό διαχωρισμό στα σχολεία, την ενθάρρυνση των Ελλήνων να τεκνοποιήσουν με την προσφορά οικονομικής βοήθειας, την προτεραιότητα των Ελλήνων ασθενών και τον αποκλεισμό να της πρόσβασης των μεταναστών στην υγειονομική περίθαλψη. Οι αστυνομικές δυνάμεις θα πρέπει να είναι οπλισμένες και πρέπει να έχουν μεγαλύτερα περιθώρια να κάνουν χρήση των όπλων τους, ακόμα κι αν κάτι τέτοιο επιφέρει θανατηφόρα αποτελέσματα.

198. Nathalie Savaricas, “Economic chaos sees Greek voters swing to fringe parties”, ό.π.

199. Στο ίδιο.

Γκράφιτι κατά
της Τρόικας
και κατά της
κυβέρνησης
στο κέντρο της
Αθήνας 2014 - ©
Elena Crespi /
FIDH

υπόσχεται σαρωτικές αλλαγές στην τρέχουσα κατάσταση.²⁰⁰ Η πρωτοφανής επιτυχία τόσο της Χρυσής Αυγής όσο και του κόμματος της ριζοσπαστικής Αριστεράς ΣΥΡΙΖΑ στις τελευταίες εκλογές είναι μια ισχυρή απόδειξη για το ότι οι Έλληνες αναζητούν την αλλαγή και δεν είναι πλέον πρόθυμοι να υποστηρίξουν τα κυρίαρχα κόμματα, τα οποία θεωρούνται ότι έχουν αποτύχει πολλαπλώς.

Έχουν δοθεί πολλές εξηγήσεις για τους λόγους για τους οποίους η Χρυσή Αυγή σημείωσε τόσο μεγάλη επιτυχία τα τελευταία χρόνια. Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι η μόνη αιτία είναι η ελληνική μεταναστευτική πολιτική· άλλοι κάνουν θεωρητικές αναλύσεις για τον εθνικισμό ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας και για τις ισχυρές ακροδεξιές τάσεις που υπήρχαν ιστορικά στο ελληνικό κράτος. Άλλοι εξακολουθούν να ρίχνουν την ευθύνη στην οικονομική κρίση. Ενώ όλα αυτά τα επιχειρήματα δεν στερούνται βάσεως, η πολυπλοκότητα του ζητήματος καθιστά την αναγωγή της επιτυχίας της Χρυσής Αυγής σε έναν και μόνο παράγοντα μια επικίνδυνη υπεραπλούστευση.

Παρά το γεγονός ότι οι αυξανόμενες ροές μεταναστών σε συνδυασμό με τις ελλιπείς μεταναστευτικές πολιτικές έχουν τροφοδοτήσει μια δυσaréσκεια την οποία εκμεταλλεύτηκε η Ακροδεξιά, στην Ελλάδα όπως και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, ο εθνικισμός δεν θα είχε λάβει τέτοια αυξανόμενη έκταση και η Χρυσή Αυγή δε θα είχε σημειώσει τα πρωτοφανή ποσοστά της δίχως την οικονομική κρίση. Πράγματι, αν και κανένας δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι η οικονομική κρίση αποτέλεσε τη μοναδική αιτία για την εντυπωσιακή άνοδο του κόμματος τα τελευταία χρόνια, ωστόσο η κρίση μπορεί ωστόσο να θεωρηθεί ως ο καταλυτικός παράγοντας ο οποίος συνέδεσε μια σειρά διαφορετικών παραγόντων.

Η άνοδος της Χρυσής Αυγής διευκολύνθηκε επίσης από την επικρατούσα πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα, όπου η διαφθορά είναι διαδεδομένη και η σημερινή πολιτική τάξη έχει νομιμοποιηθεί, ακόμα και υποστηρίξει, τη μισαλλόδοξη και αντιμεταναστευτική ρητορική. Για παράδειγμα, ο πρωθυπουργός Αντώνης Σαμαράς, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας το 2012, δεσμεύτηκε να διεκδικήσει πίσω τις ελληνικές πόλεις από τους μετανάστες, δίνοντας το παράδειγμα πώς μια συγκεκριμένη πολιτική ρητορική μπορεί να συμβάλλει στην πυροδότηση του αντιμεταναστευτικού λόγου. Πράγματι, όταν μια επιδημία ελονοσίας έπληξε τη Σπάρτη το 2011 (κυρίως λόγω περικοπών στον προϋπολογισμό για την υγεία οι οποίες ανέβαλαν τους ψεκασμούς κατά της ελονοσίας σε βαλτότοπους), ο υπουργός Υγείας Α. Λοβέρδος δήλωσε ότι οι μετανάστες ήταν αυτοί που μετέδωσαν την ασθένεια. Η αντιμεταναστευτική πολιτική ρητορική, οι στρατηγικές που πυροδοτούν

200. Ένας διαπρεπής ερευνητής ο οποίος έχει μελετήσει τη Χρυσή Αυγή σε βάθος διαπιστώνει: «Αναμφισβήτητα, η πολύπλευρη οικονομική κρίση έχει παίξει σημαντικό ρόλο στη ραγδαία άνοδο που σημείωσε το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα. Παρά ταύτα, η επιτυχία του θα ήταν πολύ μικρότερη, σε περίπτωση που το ελληνικό πολιτικό σύστημα δεν ήταν τόσο απαξιωμένο και ανίκανο να αντιμετωπίσει τα προβλήματα»: Dimitris Psarras, *The rise of the Neo-Nazi party "Golden Dawn" in Greece*, Rosa Luxemburg Stiftung, Brussels Office, 2013, σ. 33.

την εχθρότητα απέναντι στις περιθωριοποιημένες ομάδες, ιδιαίτερα τους μετανάστες,²⁰¹ και η αδυναμία του κράτους να αντιμετωπίσει με ουσιαστικό τρόπο τη ρατσιστική βία και τον μισαλλόδοξο λόγο δημιούργησαν, λοιπόν, εύφορο έδαφος για την παροχή υποστήριξης στη Χρυσή Αυγή. Η επίσημη αποδοχή ορισμένων ιδεών και η πολιτική νομιμοποίησή τους έχουν νομιμοποιήσει τις στρατηγικές και πρακτικές της ακροδεξιάς ρητορικής, η οποία παραδοσιακά στηρίζεται σε αυτές²⁰²

Καθώς η απογοήτευση αυξάνεται και η οικονομική ύφεση βυθίζει τον πληθυσμό σε μεγαλύτερη εξαθλίωση, η ξενοφοβική ρητορική της Χρυσής Αυγής (κοινή με αυτή άλλων ευρωπαϊκών ακροδεξιών κινημάτων)²⁰³ βάζει στο στόχαστρό της τόσο τους μετανάστες όσο και τους διεθνείς πιστωτές που εκπροσωπούνται από την Τρόικα. Στο πλαίσιο του λόγου αυτού, η Τρόικα αντιπροσωπεύει τους ληστές/ ληστρικούς «ξένους», που προσπαθούν να επιβάλλουν την κυριαρχία τους σε μια στιγμή αδυναμίας της κυβέρνησης, κατά την οποία το ελληνικό κράτος αδυνατεί να προστατέψει το έθνος από αυτό που περιγράφεται ως επίθεση στην εθνική κυριαρχία της Ελλάδας. Τόσο οι μετανάστες χωρίς χαρτιά όσο και η Τρόικα μπαίνουν στο στόχαστρο των λαϊκιστικών συνθημάτων της Χρυσής Αυγής, όπως «Έξω από τη χώρα μας!». Με αυτή την έννοια, το κόμμα αναβίωσε τον εθνικισμό πολλών ψηφοφόρων, οι οποίοι κατηγορούν τους «ξένους» για την τρέχουσα κατάσταση της χώρας.²⁰⁴ Επιπλέον, παράλληλα με τους παραδοσιακούς στόχους της (κατά κύριο λόγο τους μετανάστες και άλλες μειονότητες), η ρητορική της Χρυσής Αυγής στρέφεται όλο και πιο συχνά κατά των άλλων κομμάτων, ιδιαίτερα του κυβερνητικού συνασπισμού, τον οποίο κατηγορούν για την πώληση της χώρας στους διεθνείς πιστωτές της. Με αυτό τον τρόπο, η ιδεολογία της Χρυσής Αυγής έχει βασιστεί στην αυξανόμενη λαϊκή δυσπιστία απέναντι στους θεσμούς και τη σημερινή πολιτική τάξη, ενώ ταυτόχρονα επωφελείται από τον εφησυχασμό των πολιτικών θεσμών σχετικά με τον πολιτικό της λόγο ή μερικές φορές ακόμα και την εγγύτητα του λόγου αυτού με τον λόγο της σημερινής πολιτικής τάξης.

Μέλη της Χρυσής Αυγής σε ναζιστικό χαιρετισμό προς τον αρχηγό Νικόλαο Μιχαολιάκο]

Καθώς η ελπίδα εξανεμίζεται και ο θυμός αυξάνεται, καθώς οι Έλληνες πολίτες προσπαθούν να αντεπεξέλθουν στο φορτίο της εξαιρετικής λιτότητας, η Χρυσή Αυγή προσφέρει όχι μόνο τα εξίλαστήρια θύματα στα οποία κατευθύνεται η λαϊκή οργή, αλλά και

201. Eva Cosse, “The story behind Golden Dawn’s success”, *EU Observer*, 4 June 2014.

202. Στο ίδιο. Στις πολιτικές και τις δράσεις οι οποίες έχουν συμβάλει άμεσα στη νομιμοποίηση της Ακροδεξιάς, και ιδιαίτερα της αντιμεταναστευτικής ρητορικής, συγκαταλέγονται επίσης: η αποτυχία να δημιουργηθεί ένα λειτουργικό σύστημα παροχής ασύλου, γεγονός το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την παρατεταμένη διοικητική κράτηση των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο σε αντίθεση με τις επιταγές του διεθνούς και του ευρωπαϊκού δικαίου· η αποτυχία του κράτους να λάβει μέτρα ενάντια στις καταγγελίες σχετικά με επαναπροωθήσεις και άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών, ακόμα και όταν υπάρχουν ισχυρισμοί για την εμπλοκή κρατικών λειτουργών επιφορτισμένων με την επιβολή του νόμου· οι επιχειρήσεις εκκαθάρισης, όπως ο Ξένιος Δίας, οι οποίες έθεταν στο στόχαστρό τους μη νομιμοποιημένους μετανάστες. Στις επιχειρήσεις αυτές, η αστυνομία σταματούσε αυθαίρετα και έκανε έλεγχο σε χιλιάδες ανθρώπους στους δρόμους της Αθήνας, τους προσήγαγε και τους έθετε υπό κράτηση για ώρες σε αστυνομικά τμήματα συνήθως χωρίς καμία αιτιολογία πέραν της φυσικής τους παρουσίας στον δημόσιο χώρο και αδιαφορώντας για τους ισχυρισμούς των συλληφθέντων ότι τα έγγραφα που αποδεικνύουν τη νομιμότητα της παραμονής τους τα είχαν σπίτι τους.

203. Αυτή βασίζεται κυρίως στο επιχειρήμα ότι οι μετανάστες έρχονται να «αρπάξουν» τις ευκαιρίες και να βυθίσουν ακόμα περισσότερο την οικονομία, επιχειρήματα που βρίσκουν απήχηση στον πολιτικό λόγο των ακροδεξιών κινημάτων και κομμάτων στην Ευρώπη, καθώς η οικονομική ύφεση γίνεται εντονότερη και οι άνθρωποι αναζητούν αποδιοπομπαίους τράγους για μια κατάσταση την οποία δεν μπορούν πλέον να αντέξουν.

204. Βλ., μεταξύ άλλων, Nathalie Savaricas, “Greece’s Golden Dawn seeks allies in EP”, *EU Observer*, 22 May 2014· Maria Margaritis, “Fear and loathing in Athens: the rise of Golden Dawn and the far right”, *The Guardian*, 26 October 2012.

συγκεκριμένες απαντήσεις αν και ως επί το πλείστον στο πεδίο του εντυπωσιασμού στις πιο πιεστικές ανάγκες των ανθρώπων. Καθώς η κυβέρνηση δίνει την εντύπωση αδυνατεί ολοένα και περισσότερο να αντιμετωπίσει τις ανάγκες του πληθυσμού, η Χρυσή Αυγή βρίσκει απήχηση και υποστήριξη προσφέροντας προστασία στους ιδιοκτήτες καταστημάτων, συνοδεύοντας ηλικιωμένες γυναίκες στο σουπερμάρκετ και διανέμοντας τρόφιμα στους άπορους.²⁰⁵ Παριστάνοντας ότι σκύβει πάνω από τις ανάγκες και την απογοήτευση των ανθρώπων, επικαλούμενη τον παραδοσιακό εθνικισμό και τη φτηνή προπαγάνδα, η Χρυσή Αυγή φέρεται επομένως να καλύπτει τα κενά που έχει αφήσει ένα ελληνικό κράτος σε παράλυση.²⁰⁶

Ωστόσο, αυτό κατέστη εφικτό χάρη στην ανεκτικότητα, ή ακόμα και την αθέμιτη σύμπραξη του κράτους, με ορισμένες συμπεριφορές. Η στάση αυτή επέτρεψε σε ομάδες να περιπολούν στους δρόμους της Αθήνας, εκφοβίζοντας, παρενοχλώντας και ξυλοκοπώντας μετανάστες και άλλες μειονότητες· επίσης, σε οργανωμένες ομάδες να πραγματοποιούν συστηματικές επιθέσεις κατά των ατόμων αυτών καθώς και κατά των πολιτικών αντιπάλων, μερικές φορές με θανατηφόρα αποτελέσματα· τέλος, επέτρεψε στον νεοναζιστικό λόγο και προπαγάνδα να φτάσουν στις αίθουσες του Κοινοβουλίου. Καθώς η κατάσταση αυτή αποτελεί πλέον τον κανόνα, οι αυξανόμενες εντάσεις μεταξύ αντιπαρατιθέμενων ακραίων ομάδων έχουν κλιμακωθεί, οδηγώντας συχνά σε εκρήξεις βίας κατά τη διάρκεια αλλά και εκτός των διαδηλώσεων.²⁰⁷ Το γεγονός αυτό έχει ξυπνήσει τις δυσοιόνες μνήμες της εποχής της Χούντας.

Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα ήταν το καθοριστικό γεγονός που δρομολόγησε διαδικασίες για την δίωξη της Χρυσής Αυγής και την υπαγωγή της στις διατάξεις του ελληνικού Ποινικού Κώδικα περί «εγκληματικής οργάνωσης». Πλέον, με σκανδαλώδη καθυστέρηση είναι αλήθεια, την Χρυσή Αυγή έχει τεθεί ενώπιον της ελληνικής δικαιοσύνης. Τη στιγμή που ολοκληρώνονται αυτές οι γραμμές, το Πόρισμα του εισαγγελέα έχει ήδη δημοσιοποιηθεί και αναμένεται η απόφαση του Συμβουλίου Εφετών που θα οδηγήσει ένα σημαντικό αριθμό προφυλακισμένων αξιωματούχων της σε μια πρωτοφανή δίκη για τα ελληνικά ποινικά και πολιτικά χρονικά. Η δίκη αναμένεται να ξεκινήσει στους πρώτους μήνες του 2015.

Μια αντιφασίστρια ακτιβίστρια στην Αθήνα ανέφερε σε συνέντευξή της στην αποστολή: *«Οι άνθρωποι άρχισαν να λένε ότι αυτό δεν θα γινόταν ποτέ στα χρόνια της δικτατορίας, ούτε θα είχαμε οικονομική κρίση»*. Εξηγώντας τον τρόπο με τον οποίο έχουν αλλάξει οι καταστάσεις στη χώρα, αναφέρει ότι άνθρωποι οι οποίοι είχαν κατηγορηθεί για βασανιστήρια και άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη δικτατορία, οι οποίοι είχαν αποτραβηχτεί και απέφυγαν τη δημοσιότητα για να γλιτώσουν την κοινωνική κατακραυγή αρχίζουν και πάλι να εμφανίζονται, εκφράζοντας απόψεις παρόμοιες με της Χρυσής Αυγής. *«Οι άνθρωποι φοβούνται»*, είπε στη FIDH *«Αυτό θυμίζει παλιές εποχές»*.

Οι κρατικοί θεσμοί, τα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα και τα μέσα ενημέρωσης έχουν κατηγορηθεί ότι νομιμοποιούν τη ρητορική των οργανώσεων της ακροδεξιάς.²⁰⁸ Όσοι έδωσαν συνεντεύξεις στην αντιπροσωπεία της FIDH, συμμερίστηκαν την άποψη ότι η Χρυσή Αυγή δεν θα μπορούσε να γνωρίσει αυτή την αλματώδη άνοδο χωρίς την υποστήριξη των αρχών, ιδιαιτέρως της αστυνομίας, καθώς και των

205. Maria Margaronis, ό.π. Ορισμένες από τις πρωτοβουλίες της Χρυσής Αυγής αποτελούν οι εκστρατείες «Συσσίτια μόνο για Έλληνες» και «Αιμοδοσία μόνο για Έλληνες» οι οποίες αποσκοπούσαν στην προσφορά τροφίμων και αίματος μόνο στους Έλληνες πολίτες. Επίσης, η εκστρατεία «Δουλειά μόνο για Έλληνες», που περιλάμβανε επισκέψεις σε εργοστάσια και χώρους εργασίας, με σκοπό να καταγράψουν τους αλλοδαπούς εργαζόμενους και να προτρέψουν τους εργοδότες να προσλάβουν Έλληνες αντί αυτών.

206. Στο ίδιο.

207. Nathalie Savaricas, “Greece’s Golden Dawn seeks allies in EP”, ό.π.

208. Nathalie Savaricas, “Economic chaos sees Greek voters swing to fringe parties”, EU Observer, 13 February 2014· “Fear and loathing in Athens: the rise of Golden Dawn and the far right”, *The Guardian*, 26 October 2012.

μέσων ενημέρωσης. Η υποστήριξη αυτή πήρε τόσο επίσημη μορφή αλλά ακολούθησε και πιο υπόγειες διαδρομές που άγγιζαν τη συνωμοσία. Έτσι, η Χρυσή Αυγή μπόρεσε να γίνει κοινοβουλευτικό κόμμα και να αναδειχθεί σε αναγνωρισμένη θεσμική δύναμη, ενώ η ανοχή και η αδιαφορία απέναντί της επέτρεψε στη ρητορική του μίσους και της βίας να κυριαρχήσει.²⁰⁹

«Αυτό που είναι ακόμα πιο επικίνδυνο από τη βία είναι ο θεσμικός τρόπος με τον οποίο ενεργούν», αλλά και η ανταπόκριση της πολιτείας, δήλωσε στη αντιπροσωπεία της FIDH ο Γιώργος Τσαρμπόπουλος, διευθυντής του Γραφείου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (UNHCR) στην Ελλάδα, τονίζοντας ότι οι αξιώσεις της Χρυσής Αυγής διατυπώνονται σε θεσμικό επίπεδο.²¹⁰

Ο Κωστής Παπαϊωάννου, εκπρόσωπος της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, και πρόεδρος της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τόνισε, και αυτός, ότι η ξενοφοβική ρητορική της κυβέρνησης και ο εφησυχασμός απέναντι σε περιστατικά στα οποία εμπλέκονταν υποστηρικτές της Χρυσής Αυγής (π.χ. η μη διερεύνηση και μη άσκηση ποινικής δίωξης για τα αδικήματα που διαπράττονταν) έχουν συμβάλει στη νομιμοποίηση εγκληματικών πράξεων που διαπράττουν τα μέλη της.²¹¹

Ένα άλλο ζήτημα είναι η διείσδυση στους θεσμούς. Η διείσδυση της Ακροδεξιάς στον ελληνικό κρατικό μηχανισμό αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο μια πρόσφατη μελέτη προσδιόρισε ως βαθύ, πυκνό και συστηματικό και διόλου περιορισμένο σε μεμονωμένα περιστατικά²¹² – κάτι επιβεβαιώθηκε και στις συνεντεύξεις της FIDH με εκπροσώπους του κράτους και της αστυνομίας. Σύμφωνα με τη μελέτη αυτή, τμήματα των θεσμών στην Ελλάδα έχουν αναπτύξει «ένα έντονο ειδύλλιο» με την Ακροδεξιά, το οποίο ενώ δεν είναι πάντοτε εμφανές, υφίσταται και έχει έρθει ξανά στο προσκήνιο ως αποτέλεσμα της δυσχερούς κατάστασης που αντιμετωπίζει η χώρα. Έτσι, οι αρχές δείχνουν υπερβολική ανοχή απέναντι στον νεοαξιστικό λόγο, τη βία και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε σημείο που οι αυτουργοί να μένουν ατιμώρητο, με τρόπο πρωτόγνωρο, σύμφωνα με τη γνώμη των συγγραφέων, σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το γεγονός αυτό διευκολύνει, ακόμα περισσότερο, την αναβίωση της ακροδεξιάς ιδεολογίας.²¹³

Η μελέτη υποστηρίζει ότι κανένας κρατικός θεσμός δεν έχει μείνει απρόσβλητος από την διείσδυση του ακροδεξιού εξτρεμισμού²¹⁴ – άποψη η οποία υποστηρίζεται από τις μαρτυρίες που συνέλεξε η αποστολή της FIDH. Η αστυνομία φαίνεται να είναι «ο πιο προσβεβλημένος και επί μακρόν εκτεθειμένος θεσμός στην ακροδεξιά διείσδυση».²¹⁵ Σύμφωνα με την τελευταία ειδική έκθεση του Συνήγορου του Πολίτη, η ρατσιστική βία που ασκείται από κρατικούς λειτουργούς επιφορτισμένους με την επιβολή του νόμου,

209. Δίνοντάς τους τη δυνατότητα, για παράδειγμα, να αποτελέσουν συνήθεις πρακτικές, οι οποίες συχνά έχαιραν ασυλίας.

210. Η Χρυσή Αυγή ζητάει, για παράδειγμα, όπως είπε ο Γ. Τσαρμπόπουλος, να μη γίνονται δεκτά τα παιδιά των μεταναστών στους παιδικούς σταθμούς και τα νοσοκομεία, ενώ η κυβέρνηση αρκετές φορές ανταποκρίθηκε στα αιτήματα αυτά, τα οποία δεν θα έπρεπε να γίνονται αποδεκτά σε ένα δημοκρατικό κράτος.

211. Η γενική απροθυμία συνεργασίας που έδειξε η κυβέρνηση στα θέματα που σχετίζονται με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φαίνεται επίσης να επηρεάζει αρνητικά τη δραστηριότητα της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

212. Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά. Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, Rosa Luxembourg Stiftung- νήσος, Αθήνα 2014.

213. Στο ίδιο, σ. 5-11.

214. Η μελέτη αναδεικνύει συγκεκριμένα την επιρροή που φαίνεται να έχει ο ακροδεξιός εξτρεμισμός σε τέσσερις βασικούς θεσμούς: την αστυνομία, το δικαστικό σώμα, τον στρατό και την Εκκλησία.

215. Η διείσδυση είναι ιδιαίτερα αισθητή στην Ελληνική Αστυνομία, ιδιαίτερα στις μονάδες που είναι επιφορτισμένες με την καταστολή των πολιτικών διαμαρτυριών, όπως τα ΜΑΤ (Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης) και η ομάδα ΔΕΛΤΑ («Δύναμη Ελέγχου Ταχείας Αντίδρασης»). Η ίδια συστηματική διείσδυση εκτείνεται επίσης σε συγκεκριμένα αστυνομικά τμήματα της χώρας στις μεγάλες πόλεις, κυρίως στην Αθήνα όπου μεγάλο μέρος της δραστηριότητας της αστυνομίας αφορά ζητήματα παράτυπης μετανάστευσης. Στις ομάδες όπου υπάρχει η μεγαλύτερη διείσδυση, η ακροδεξιά ιδεολογία, οι πρακτικές της παράνομης χρήσης βίας ενάντια στους διαδηλωτές και τους μετανάστες, καθώς και η κουλτούρα ατιμωρησίας έχουν διαδοθεί ευρέως, σε βαθμό που διαμορφώνουν την κυρίαρχη εργασιακή νοοτροπία. Βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά*, ό.π. Βλ. επίσης, Damian Mac Con Uladh, “Ultra-right influential in Greek state, says study”, *The Irish Times*, 7 April 2014.

που ακολουθούν πρακτικές παρόμοιες με αυτές που εφαρμόζει η Χρυσή Αυγή, αντιπροσωπεύει το 17% των ρατσιστικών επιθέσεων που σημειώθηκαν το 2013.²¹⁶ Σύμφωνα με την ίδια πηγή, καθώς και με στοιχεία που έχει συγκεντρώσει το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, ελάχιστα από τα περιστατικά έχουν διερευνηθεί επαρκώς ή έχει κινηθεί η ποινική διαδικασία.²¹⁷ Οι επιχειρήσεις «σκούπα», με στόχο τους μετανάστες και άλλες μειονότητες συνεχίζουν να λαμβάνουν χώρα, μαζί με παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ. Σε πολλές περιπτώσεις στο στόχαστρο βρέθηκαν οι αντιφασίστες ακτιβιστές.²¹⁸ Ο αντιπρόεδρος της FIDH Δημήτρης Χριστόπουλος δήλωσε ότι σε περίπτωση που είχε σταλεί εξαρχής, από τα ανώτερα κλιμάκια του κράτους και της αστυνομίας το πολιτικό μήνυμα ότι ορισμένες συμπεριφορές αστυνομικών δεν γίνονται αποδεκτές, θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί μια μεταρρύθμιση και οι τοξικές συμμαχίες μεταξύ των κρατικών λειτουργών που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου και ακροδεξιών εξτρεμιστών θα είχαν αποτραπεί ή διακοπεί εξαρχής.

Σε συνέντευξη στον ραδιοσταθμό *Παραπολιτικά*, το 2011, ο Μ. Χρυσοχοϊδης, πρώην υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, δήλωσε: «Τον Οκτώβριο του 2009, ανέλαβα μια εντελώς διαλυμένη αστυνομία [...] Ήμουν φοβισμένος εκείνη την εποχή με αυτά που γίνονταν στη χώρα ... Σας θυμίζω ότι το παρακράτος δραστηριοποιούνταν τότε στους κόλπους της αστυνομίας, όπου τα μέλη της Χρυσής Αυγής και διάφοροι φασίστες συμμετείχαν σε μία σειρά δραστηριότητες και βοηθούσαν την αστυνομία. Μαζί με τον αρχηγό της αστυνομίας, τους απομακρύνουμε, έναν προς έναν».²¹⁹

Η δολοφονία του τραγουδιστή της χιπ-χοπ, Παύλου Φύσσα, τον Σεπτέμβριο του 2013 ώθησε τελικά τις αρχές να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της βίας της Χρυσής Αυγής, αναγνωρίζοντας τον οργανωμένο και συστηματικό χαρακτήρα, καθώς και την έκτασή της. Έτσι, η ενεργοποίηση του κράτους είχε ως αποτέλεσμα τα μέλη της Χρυσής Αυγής να διωχθούν ποινικά για σύσταση και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση, συνδεδεμένης με τη διάπραξη πολυάριθμων αδικημάτων. Πολλοί βουλευτές της Χρυσής Αυγής, συμπεριλαμβανομένου του Νίκου Μιχαλολιάκου, τέθηκαν υπό προσωρινή κράτηση, εν αναμονή της δίκης. Τα γεγονότα που ακολούθησαν τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα αντιπροσωπεύουν μια ριζική αλλαγή της στάσης του κράτους απέναντι στη Χρυσή Αυγή και τη διείσδυσή της στην

216. Συνήγορος του Πολίτη, *Ετήσια Έκθεση 2013*, διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://www.synigoros.gr/?i=stp.el.annreports.167791>

217. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. την προηγούμενη υποενότητα.

218. Όπως έχει γίνει γνωστό, οι αντιφασίστες ακτιβιστές συνελήφθησαν κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης και στη συνέχεια βασανίστηκαν στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής, τον Σεπτέμβριο του 2012. Το συμβάν κάλυψε η εφημερίδα *The Guardian*, η οποία δημοσίευσε τις ιατροδικαστικές εκθέσεις, καθώς και φωτογραφικό υλικό, τεκμηριώνοντας τα βασανιστήρια, και τις καταγγελίες για επίσημη ανοχή της Χρυσής Αυγής από το κράτος. Απαντώντας στις καταγγελίες αυτές, ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, ο οποίος έναν χρόνο μετά πρωτοστάτησε στη δίωξη εναντίον της Χρυσής Αυγής, απείλησε την εφημερίδα με μήνυση για συκοφαντική δυσφήμιση. Η αγωγή, ωστόσο, δεν ασκήθηκε ποτέ. Βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά*, ό.π., όπου αναφέρεται: «Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση [εντός της Ελληνικής Αστυνομίας] άτυπων κοινωνικών δομών οι οποίες όχι απλώς αντιλαμβάνονται τις σχέσεις της αστυνομίας με αυτές τις ομάδες (αριστεριστές, αναρχικοί, διαδηλωτές μετανάστες) ως υπαρκτά ανταγωνιστικές (βλ. εχθρικές), αλλά, επιπλέον, πολιτικά επενδύουν σε αυτή την αντιπαλότητα» (σ. 93-94).

219. Βλ. το βίντεο της συνέντευξης στη διεύθυνση: <http://www.youtube.com/watch?v=PKaaCdFnKns>.

ελληνική αστυνομία.²²⁰ Ωστόσο, τα βήματα που έκανε η κυβέρνηση μετά τη δολοφονία δεν μπορούν να θεωρηθούν μια οριστική μεταμόρφωση. Τη στιγμή εκείνη η στάση του κράτους ήταν αναπόφευκτη, καθώς ακόμα και η Δεξιά είχε θορυβηθεί, συνειδητοποιώντας ότι η Χρυσή Αυγή αποτελούσε μια απολύτως υπαρκτή και ισχυρή απειλή στην κοινωνική ειρήνη: τα όρια της ανοχής είχαν ξεπεραστεί και ήταν επιτακτική ανάγκη να ενεργήσει το κράτος. Ωστόσο, ο μακροχρόνιος εφησυχασμός απέναντι στα εγκλήματα αυτά δημιουργεί ερωτήματα σχετικά με την ειλικρίνεια της βούλησης του κράτους, που αποφάσισε αίφνης να παρέμβει για να αναχαιτίσει το φαινόμενο.²²¹ Επιπλέον, παρά τις παλαιότερες και τις εξελισσόμενες σήμερα προσπάθειες να εξαρθρωθεί η οργάνωση, θα χρειαστεί μεγαλύτερη προσπάθεια, από τη μεριά του κράτους και της κοινωνίας, για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες οι οποίες εξέθρεψαν τον ακροδεξιό εξτρεμισμό στην Ελλάδα του 21ου αιώνα. Χωρίς κάτι τέτοιο, η ιδεολογία, η οποία βρήκε έκφραση στη Χρυσή Αυγή, θα παραμένει ισχυρή και θα συνεχίσει να αναζητά πολιτικές διεξόδους.

Κάποιοι πολίτες που έδωσαν συνεντεύξεις στην αποστολή υποστήριξαν ότι ορισμένα μέσα ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένων και εφημερίδων πανελλαδικής κυκλοφορίας, συνέβαλλαν, για πολλά χρόνια, στην τροφοδότηση των αντιμεταναστευτικών αισθημάτων και έχουν, εμμέσως, στηρίξει την προπαγάνδα της Χρυσής Αυγής.²²²

III.Π.Π Η φίμωση της διαφωνίας και των ανεξάρτητων μέσων ενημέρωσης

Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση υιοθετεί μια ολοένα και πιο αυταρχική στάση απέναντι στη δημόσια κριτική. Αυτό είναι εμφανές όχι μόνο στη σκλήρυνση του τρόπου με τον οποίο οι αρχές αντιμετωπίζουν τους διαδηλωτές, περιορίζουν το δικαίωμά τους στη διαδήλωση και τη συνάθροιση, αλλά επίσης και στη συστηματική επίθεση που διεξάγεται ενάντια στους «διαφωνούντες».

220. Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα οδήγησε στην παραίτηση ορισμένων υψηλόβαθμων αξιωματικών. Ανάμεσά τους και ο Επιθεωρητής Αστυνομίας Νοτίου Ελλάδας της ΕΛΑΣ και ο Περιφερειάρχης Στερεάς Ελλάδας της ΕΛΑΣ, οι οποίοι, σύμφωνα με την ανακοίνωση της αστυνομίας, παραιτήθηκαν για «προσωπικούς λόγους». Επίσης, έπειτα από διαταγή του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, ξεκίνησε έρευνα σχετικά με τις καταγγελίες που δημοσιεύτηκαν στο Τύπο για την ενεργή εμπλοκή αξιωματικών της αστυνομίας στις δραστηριότητες της Χρυσής Αυγής και για την τυχόν συμμετοχή τους στη διάπραξη εγκλημάτων που συνδέονται με τις δραστηριότητες αυτές. Ο υπουργός δήλωσε ότι δεν πρέπει να υπάρχει η παραμικρή σκιά στο σώμα των αστυνομικών δυνάμεων. Ο Αρχηγός της αστυνομίας ανέθεσε την έρευνα στον διευθυντή της Υπηρεσίας Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΛΑΣ, Ταξίαρχο Παναγιώτη Στάθη. Κατά τη διάρκεια της έρευνας πολλοί επικεφαλής αξιωματικοί αντικαταστάθηκαν ή μετακινήθηκαν, ανάμεσα στους οποίους και ο Αστυνομικός Διευθυντής, Διοικητής και ο Αστυνομικός Υποδιευθυντής, Υποδιοικητής της Ειδικής Κατασταλτικής Αντιτρομοκρατικής Μονάδας (ΕΚΑΜ), ο Αστυνόμος, Διοικητής της Ομάδας ΔΕΑΤΑ, ο επικεφαλής της δημοφιλούς της ΥΑΤ στο Κερατσίνι, «τα μέλη της οποίας φέρονται σύμφωνα με φωτογραφίες και καταγγελίες να πετούν πέτρες κατά τη διάρκεια των επεισοδίων της 18.9.2013, χωρίς να παρεμποδίζονται και χωρίς να συλλαμβάνονται». Μεταξύ αυτών που απομακρύνθηκαν από τη θέση τους είναι ο προϊστάμενος της Γ' Διεύθυνσης Αντικατασκοπίας της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΕΥΠ) υπεύθυνος για τη διερεύνηση της δράσης της Χρυσής Αυγής με την υποβοήθηση του συστήματος τηλεφωνικής παρακολούθησης, ο οποίος ως τότε φαίνεται να είναι αρωγός ή και πληροφοριοδότης της οργάνωσης. Άλλοι αξιωματικοί της αστυνομίας συνελήφθησαν τις επόμενες μέρες και αντιμετώπισαν διάφορες κατηγορίες, όπως η εκπαίδευση των μελών της Χρυσής Αυγής και τη στήριξη της οργάνωσης διαπράττοντας διάφορα αδικήματα. Βλ. Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το «βαθύ κράτος» στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά*, ό.π., σ. 86-87.

221. Πολλοί έχουν την άποψη ότι το ξαφνικό ενδιαφέρον του κράτους για τα ζητήματα αυτά θα μπορούσε να συνδέεται περισσότερο με πολιτικά συμφέροντα, παρά με μια πραγματική βούληση αντιμετώπισής τους. Βλ., για παράδειγμα, την επιστολή που στάλθηκε από μια σειρά μη κυβερνητικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένης της βελγικής Ένωσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, οργάνωσης-μέλους της FIDH, προς τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Martin Schulz, στις 21 Ιανουαρίου 2014, διαθέσιμη στη διεύθυνση: http://www.liguedh.be/images/PDF/documentation/positions_de_la_ligue/janv2014_courrier_presidenceue_violation_dh_grece_dette_illegitime.pdf. Αυτές οι αιτιάσεις φαίνεται να στηρίζονται από ένα κρυφά μαγνητοσκοπημένο βίντεο το οποίο δόθηκε στη δημοσιότητα τον Απρίλιο και δείχνει τον (μέχρι τότε) γενικό γραμματέα της κυβέρνησης Σαμαρά Παναγιώτη Μπαλτάκο, να συνομιλεί με τον Ηλία Κασιδιάρη, λέγοντάς του ότι το εν εξέλιξη χτύπημα στο κόμμα του αποτελεί ένα εννοησιμότερο πολιτικό σχέδιο, με στόχο να κερδίσει ξανά η Νέα Δημοκρατία τις νήφους που είχε χάσει από τη Χρυσή Αυγή.

222. Παράδειγμα, η μη κάλυψη γεγονότων που σχετίζονται με καταχρηστική συμπεριφορά εις βάρος των μεταναστών και αιτούντων άσυλο, όπως οι πρόσφατες τραγωδίες στο Αιγαίο (π.χ. το περιστατικό στο Φαρμακονήσι στις 24 Ιανουαρίου 2014 μεταδόθηκε ευρέως από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, αλλά είχε εξαιρετικά μικρή κάλυψη στα ελληνικά μέσα). Επίσης, η μεγαλύτερη δημοσιότητα σε καταγγελίες για επιθέσεις και κλοπές που διέπραξαν μετανάστες, καθώς και στα «συσσίτια μόνο για Έλληνες» της Χρυσής Αυγής.

Η ελεύθερη έκφραση και η ανεξαρτησία των μέσων ενημέρωσης αμφισβητείται και υπονομεύεται στην Ελλάδα, η οποία κατατάχθηκε 84η στο Word Press Freedom Index, σημειώνοντας δραματική κάθοδο, αφού έπεσε 14 θέσεις από το 2012 και 53 από το 2008. Οι Ρεπόρτερ Χωρίς Σύνορα (ΡΧΣ) χαρακτηρίζουν την πτώση αυτή «ανησυχητική» και ως ένδειξη ότι το ευρωπαϊκό μοντέλο αρχίζει και ξεφτίζει.²²³

Η Ελευθερία του Τύπου σε όλο τον κόσμο το 2014. Πηγή: Ρεπόρτερ Χωρίς Σύνορα

Οι ΡΧΣ αναφέρουν επιπλέον ότι ο κοινωνικός και επαγγελματικός περίγυρος των δημοσιογράφων έχει γίνει ασφυκτικός, καθώς οι δημοσιογράφοι βρίσκονται εκτεθειμένοι στη δημόσια αποδοκιμασία και βία εκ μέρους τόσο των εξτρεμιστικών ομάδων όσο και της αστυνομίας.²²⁴

Τόσο η κρίση όσο και οι μακροχρόνιες παθογένειες έχουν συρρικνώσει, απότομα, τον ρόλο δημόσιας εποπτείας που ασκούσαν τα μέσα ενημέρωσης στην Ελλάδα. Η οικονομική κρίση έδωσε το τελικό χτύπημα στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, παρεμποδίζοντας το αποτελεσματικό και ποιοτικό ρεπορτάζ. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τόσο τα έντυπα όσο και τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα ενημέρωσης είτε έκλεισαν είτε έχουν υποστεί σοβαρές περικοπές – ζήτημα το οποίο αντιμετωπίζει με αδιαφορία η Τρόικα. Στα μέσα ενημέρωσης είχαμε κρούσματα λογοκρισίας, απολύσεων και απομακρύνσεων με πολιτικά κίνητρα –οι οποίες ήταν υπαρκτές στα ελληνικά δημόσια μέσα ενημέρωσης και πριν την κρίση –τόσο στα δημόσια όσο και τα ιδιωτικά μέσα.²²⁵

Αρκετές περιπτώσεις καταστολής του Τύπου αποτέλεσαν είδηση την προηγούμενη χρονιά, και ακόμα περισσότερες πέρασαν απαρατήρητες, αλλά αναφέρθηκαν στην αποστολή από δημοσιογράφους που συνάντησε. Ανάμεσα στις γνωστότερες περιπτώσεις είναι και αυτή του ερευνητή δημοσιογράφου και εκδότη του περιοδικού *Hot Doc* Κώστα Βαξεβάνη. Ο Βαξεβάνης συνελήφθηκε και διώχθηκε ποινικά τον Οκτώβριο του 2012 αφού δημοσίευσε μία λίστα που διέρρευσε (τη λεγόμενη «λίστα Λαγκάρντ»), η οποία περιείχε τα ονόματα πάνω από 200 ατόμων υπόπτων για φοροδιαφυγή, μεταξύ των οποίων αρκετά

223. Reporters Without Borders, *Word Press Freedom Index 2013*, 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://fr.rsf.org/IMG/pdf/classement_2013_gb-bd.pdf.

224. Στο ίδιο.

225. Christos Syllas, “Greece: Freedom of expression takes a beating”, 31 December 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.indexoncensorship.org/2013/03/free-speech-takes-a-beating-in-greece/>

δημόσια πρόσωπα και εκπρόσωποι της πολιτικής και οικονομικής ελίτ της χώρας.²²⁶ Η λίστα αυτή ήταν γνωστή στην κυβέρνηση, αλλά κρατήθηκε μυστική μέχρι τη δημοσίευσή της *Hot Doc*. Η σύλληψη του Βαξεβάνη προκάλεσε τη διεθνή κατακραυγή, ενώ πολλοί διεθνείς κυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων των ΡΧΣ και του Εκπροσώπου του ΟΟΣΑ για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, Dunja Mijatović, ζήτησαν την απελευθέρωσή του. Ο Κώστας Βαξεβάνης τελικά αθωώθηκε και απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες για μετάδοση προσωπικών δεδομένων. Ωστόσο, ο δημοσιογράφος υποστηρίζει ότι τόσο πριν όσο και μετά τη δημοσίευση της «λίστας Λαγκάρντ» έχουν γίνει πολλές προσπάθειες δυσφήμισής του και έχει δεχτεί πολυάριθμες απειλές. Η υπόθεση Βαξεβάνη είναι χαρακτηριστική ενός περιβάλλοντος λογοκρισίας και σταδιακής περιστολής της ανεξάρτητης ενημέρωσης και της ελεύθερης έκφρασης κριτικής, το οποίο έχει περιορίσει σημαντικά την ελευθερία της έκφρασης και των μέσων ενημέρωσης στην Ελλάδα.²²⁷

Πολλές πηγές ανέφεραν στη διερευνητική αποστολή της FIDH, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής της, ότι πίεση ασκείται και εναντίον όσων επιχειρούν να μιλήσουν ενάντια ή να ασκήσουν κριτική στις συμφωνίες διάσωσης και στα συναφή σχέδια λιτότητας, ή να καταγγείλουν την εκτεταμένη διαφθορά και την κακή διαχείριση που συγκαταλέγονται στα αίτια τα οποία προξένησαν την κρίση. Το World Press Freedom Index αναφέρει ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμα και διοικητικά στελέχη της τηλεόρασης ή ραδιοφωνικών σταθμών, ενίοτε υπό την πίεση της κυβέρνησης, έδωσαν σαφείς οδηγίες στους εργαζομένους να μην συμπεριλάβουν ορισμένες πληροφορίες στα δελτία ειδήσεων ή να μην αναφέρονται σε ορισμένα θέματα, απειλώντας τους με κυρώσεις ή απόλυση σε περίπτωση που αρνηθούν.²²⁸

Η Μαριλένα Κατσίμη, παρουσιάστρια στην ΕΡΤ, ανέφερε ότι η ίδια και ο συνάδελφός της Κώστας Αρβανίτης, στοχοποιήθηκαν λόγω των σχολίων τους σχετικά το δημοσίευμα της βρετανικής εφημερίδας *The Guardian* για βασανισμό διαδηλωτών από την αστυνομία στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής έπειτα από διαδήλωση τον Σεπτέμβριο του 2012. Αφού περιέγραψαν το συμβάν και αναφέρθηκαν σαρκαστικά στην απειλή του υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη να καταθέσει μήνυση κατά της εφημερίδας, η Κατσίμη, όπως ανέφερε, παύθηκαν μαζί με τον Αρβανίτη από την πρωινή εκπομπή, χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση ή εξήγηση. Έπειτα από δυναμικές εκδηλώσεις αλληλεγγύης από τους συναδέλφους της και άλλες κινητοποιήσεις ενάντια στην απόφαση αυτή, η Κατσίμη επανατοποθετήθηκε στη θέση της. Ωστόσο, η σύμβαση του Κώστα Αρβανίτη η οποία έληγε σύντομα, δεν ανανεώθηκε. Η Κατσίμη πιστεύει ότι πιθανόν αυτό έγινε ως αντίποινα σε αντίποινα εναντίον του, για την αναφορά του σε ζητήματα που προκάλεσαν δυσaréσκεια στην κυβέρνηση και τη διοίκηση της ΕΡΤ.²²⁹

226. Στη λίστα εμφανίζονταν, μεταξύ άλλων, άτομα από το στενό περιβάλλον του πρωθυπουργού Αντώνη Σαμαρά, οποία φέρονται να διατηρούν λογαριασμούς στην Ελβετία. Βλ. Philip Di Salvo, "Greece: Crisis Raises Censorship on the Media", *European Journalism Observatory*, 9 November 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση: http://en.ejo.ch/5887/press_freedom_censorship/greece-crisis-censorship-media-vaxevani.

227. Μετά την αθώωση Βαξεβάνη, ο εισαγγελέας άσκησε έφεση, υποστηρίζοντας ότι η ετυμηγορία ήταν εσφαλμένη. Christos Syllas, "Free speech takes a beating in Greece", ό.π.

228. Ο Θάνος Δημάδης, ανταποκριτής της ελληνικής τηλεόρασης και του ραδιοφωνικού σταθμού ΣΚΑΪ, ανέφερε πως ο διευθυντής του τού έδωσε εντολή, τον στα τέλη του 2012, να μην αποκαλύπτει πληροφορίες σχετικά με την «τμηματική καταβολή» της επόμενης δόσης του πακέτου διάσωσης και αυστηρής επιτήρησης της Ελλάδας. Καθώς αρνήθηκε να συμμορφωθεί το κείμενό του αφαιρέθηκε από την ιστοσελίδα του ΣΚΑΙ TV. Στη συνέχεια παραιτήθηκε, καθώς οι διαμαρτυρίες του δεν εισακούστηκαν. Βλ. Christos Syllas, "Free speech takes a beating in Greece", ό.π. Ο Σπύρος Καρατζαφέρης συνελήφθη τον Οκτώβριο του 2012, αφού απείλησε να δημοσιεύσει «επιβαρυντικά στοιχεία» που σχετίζονται με την οικονομική διάσωση της Ελλάδας από τους διεθνείς πιστωτές. Επίσης η FIDH συνομίλησε με ανταποκριτές πολλών μέσων ενημέρωσης, οι οποίοι ανέφεραν παρόμοια επεισόδια, αλλά θέλησαν να διατηρήσουν την ανωνυμία τους.

229. Ο Κ. Αρβανίτης δήλωσε σε συνέντευξή του στο Index on Censorship ότι θεωρεί αυτό που συνέβη «ως μια επιθετική παρέμβαση του πολιτικού συστήματος. Γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρο» είπε στο Index on Censorship. «Κάθε ερώτηση που είναι διαφορετική, κάθε προοπτική που είναι διαφορετική θεωρείται προκλητική». Βλ. Christos Syllas, "Free speech takes a beating in Greece", ό.π.

Πράγματι, τα μέσα ενημέρωσης με πανελλαδική εμβέλεια απέφυγαν συστηματικά να καλύψουν ορισμένες ειδήσεις ή απέρριψαν τέτοιες ειδήσεις, και η στάση τους αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι αντανακλά κυβερνητικές αποφάσεις. Τέτοιες ειδήσεις αφορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, και αναφέρονταν συνήθως, αλλά όχι αποκλειστικά, σε μετανάστες: για παράδειγμα ένα περιστατικό που συνέβη στα ανοιχτά των ακτών του Φαρμακονησιού, την περίοδο που η αντιπροσωπεία επισκέπτονταν την Ελλάδα. Ένα πλοιάριο που μετέφερε μετανάστες βυθίστηκε έπειτα από επαναπροώθηση του Ελληνικού Λιμενικού, με αποτέλεσμα δώδεκα θανάτους. Παρά το γεγονός ότι τα διεθνή μέσα ενημέρωσης κάλυψαν εκτενώς την είδηση, η κάλυψη της τραγωδίας ήταν υποβαθμισμένη στην Ελλάδα. Επιπλέον, η πληροφόρηση που παρέχεται στις ειδήσεις συχνά παρουσιάζει τη μία πλευρά της είδησης, συνήθως την επίσημη εκδοχή. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε περιπτώσεις που αφορούν διαδηλώσεις²³⁰ ή σε περιπτώσεις όπου εμπλέκεται η Χρυσή Αυγή, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την αποκάλυψη των καταγγελλόμενων δεσμών μεταξύ του νεοναζιστικού κινήματος και των αστυνομικών δυνάμεων.²³¹

Όσοι ασκούν κριτική στο διαδίκτυο ή σε άλλα μέσα δέχονται επίσης πιέσεις. Τα ανεξάρτητα ερευνητικά μέσα ενημέρωσης έχουν δεχθεί σοβαρές επιθέσεις από την κυβέρνηση, και αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες να συνεχίσουν την εργασία τους. Αυτό περιλαμβάνει παρακολούθησεις, εκστρατείες δυσφήμισης από τα μέσα ενημέρωσης πανελλαδικής εμβέλειας, τα οποία πολλοί καταγγέλλουν πως είναι πειθήνια στην κυβέρνηση και τα επιχειρηματικά συμφέροντα, ακόμα και δολοφονικές απειλές.²³² Ο εκφοβισμός από πολιτικούς εξτρεμιστές, είτε πρόκειται για την άκρα αριστερά ή τους νεοναζί, αποτελεί επίσης μια κοινή πρακτική, όπως και οι επιθέσεις που διαπράττονται από δυνάμεις ασφαλείας και την αστυνομία εναντίον αυτών που επιδιώκουν να καλύψουν διαδηλώσεις.

Σε μερικές περιπτώσεις, οι επιθέσεις αυτές προξένησαν σοβαρούς τραυματισμούς.²³³ Οι συνθήκες εργασίας είναι ιδιαίδυνως δύσκολες κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων. Εκεί, οι ρεπόρτερ και κυρίως οι φωτογράφοι, εργάζονται σε ένα περιβάλλον για το οποίο οι Ρεπόρτερ Χωρίς Σύνορα έχουν παρομοιάσει με εμπόλεμη ζώνη.²³⁴ Περικυκλωμένοι ανάμεσα στην Αστυνομία, που τους θεωρεί ανεπιθύμητους μάρτυρες καταχρηστικών πρακτικών, και ακτιβιστές που συχνά τους αντιμετωπίζουν σαν όργανα της κυβέρνησης, οι επαγγελματίες αυτοί πληρώνουν βαρύ τίμημα για την καταγραφή όσων βλέπουν.²³⁵ Πράγματι, οι επιθέσεις εναντίον τους σχεδόν ποτέ δεν καταλήγουν στην καταδίκη των υπαιτίων, ενώ

230. Ο Αποστόλης Φωτιάδης αναφέρει, σε άρθρο του, την περίπτωση ενός ιδιωτικού καναλιού το οποίο προσέθεσε ηχητικά εφέ σε σκηνές μιας επίθεσης των διαδηλωτών ενάντια των αστυνομικών, μετά τον θανατηφόρο πυροβολισμό του δεκαπεντάχρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από αστυνομικό το 2008. Στη μη επεξεργασμένη έκδοση, η οποία διέρρευσε στο YouTube αμέσως μετά, ακουγόταν μόνο ο ήχος του όπλου που πυροβόλησε. Apostolis Fotiadis, "Greece: Social Media Advances Against Elite Owners", IPS, 16 September 2011 διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://www.ipsnews.net/2011/09/greece-social-media-advances-against-elite-owners/>.

231. Το προαναφερθέν περιστατικό που δημοσίευσε η εφημερίδα *The Guardian*, τον Οκτώβριο του 2012, είναι επίσης emblematicό. Το *Index on Censorship* αναφέρει ότι τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης όχι μόνο δεν αναφέρθηκαν στο τι συνέβη (όπως και στις καταγγελίες των διαδηλωτών, ότι υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια κατά τη διάρκεια της σύλληψης, σε πρακτικές τις οποίες οι δικηγόροι τους περιέγραψαν ως «ταπείνωση επιπέδου Αμπού Γκράιμπ»), αλλά ακόμα και μετά την αποκάλυψη της πληροφορίας από τη βρετανική εφημερίδα, συνέχισαν να καλύπτουν το ζήτημα ελλιπώς και με τρόπο δεν ερχόταν σε αντιπαράθεση με την επίσημη εκδοχή της κυβέρνησης. Christos Syllas, "Greece: Freedom of expression takes a beating", 6 π.

232. Apostolis Fotiadis, "Press Freedom on the Chopping Block, Inter Press Service", 6 March 2013. Ο Φωτιάδης αναφέρει την περίπτωση ενός ρεπόρτερ του περιοδικού *Unfollow*, του Λευτέρη Χαράλαμποπούλου, ο οποίος υπέστη εκφοβισμό από τον επικεφαλής της Aegean Oil, έπειτα από τη δημοσίευση ενός άρθρου για το λαθρεμπόριο πετρελαίου που αφορούσε την εταιρεία και έναν άλλο σημαντικό ενεργειακό όμιλο. Σχεδόν όλα τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης, αναφέρει ο Φωτιάδης, αγνόησαν το περιστατικό, ενώ βουλευτές του κυβερνώντος συνασπισμού το απέρριψαν ως «νομικά ασήμαντο», όταν ένας βουλευτής της αντιπολίτευσης έθεσε το θέμα στη Βουλή. Μια άλλη περίπτωση αφορά τον Νικόλα Λεοντόπουλο, δημοσιογράφο της Thomson Reuters που εμπλέκεται στη διερεύνηση μεγάλων τραπεζικών σκανδάλων. Ο Λεοντόπουλος περιγράφεται σταθερά σε μέσα ενημέρωσης φιλικά προς τις κυβερνητικές και επιχειρηματικές ελίτ ως «ψευδοδημοσιογράφος» ή ύποπτος για «αξιόποινες πράξεις».

233. Στο ίδιο.

234. Reporters Without Borders, *Greece: is the crisis in Greece a chance for its media?*, Investigation Report, August 2011.

235. Στο ίδιο.

συνήθως δεν αποτελούν καν αντικείμενο έρευνας, γεγονός που ουσιαστικά ενθαρρύνει την διαιώνιση τέτοιων πρακτικών. Η Ελλάδα κατέστη έτσι μια από τις ελάχιστες χώρες της Ευρώπης όπου οι ρεπόρτερ αναγκάζονται να λαμβάνουν προφυλάξεις προκειμένου να ασκήσουν το δικαίωμά τους στην ελεύθερη έκφραση.²³⁶ Περαιτέρω, το γεγονός ότι η πρόσβαση σε κρατικές πληροφορίες που είναι διαθέσιμες σύμφωνα με τον νόμο, είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί στην πράξη, έχει ως αποτέλεσμα μια έμμεση λογοκρισία υπό τη μορφή της περιορισμένης πρόσβασης στην πληροφορία και τις πηγές. Αυτό κατεξοχήν συμβαίνει κυρίως με ξένους απεσταλμένους και διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, και σίγουρα τα πράγματα έχουν επιδεινωθεί από την έναρξή της κρίσης.²³⁷

Ανεξάρτητοι ραδιοφωνικοί σταθμοί και ιστοσελίδες που χρησιμοποιούνται από περιθωριοποιημένες πολιτικές ομάδες ή φοιτητικές συλλογικότητες και οργανώνουν διαδηλώσεις έχουν επίσης στοχοποιηθεί.²³⁸ Κατά καιρούς, επιχειρήσεις της αστυνομίας έχουν διεξαχθεί σε χώρους από τους οποίους αυτοί οι ραδιοσταθμοί εκπέμπουν. Σε περιπτώσεις που η εκπομπή ραδιοφωνικού σήματος δεν μπορεί να διακοπεί με νομικά μέσα, υπάρχουν καταγγελίες ότι οι αρχές κόβουν το ηλεκτρικό ρεύμα, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η λειτουργία των σταθμών αυτών, κυρίως πριν από συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις.²³⁹

Η διαδικτυακή λογοκρισία δεν περιορίζεται σε ιστοσελίδες που χρησιμοποιούνται από ακτιβιστές για την υποστήριξη διαδηλώσεων ή την έκφραση πολιτικών θέσεων. Ο κάθε πολίτης είναι εν δυνάμει στόχος παρακολούθησης, με αποτέλεσμα οι τηλεφωνικές υποκλοπές να αποτελούν κοινή πρακτική στην Ελλάδα.²⁴⁰ Απέναντι σε ένα ασθενές νομικό πλαίσιο, το οποίο βασικά αδυνατεί να ρυθμίσει τη διαδικτυακή δραστηριότητα, η ιδιωτικότητα στις επικοινωνίες στην πράξη δεν υφίσταται. Το ίδιο ισχύει για την ανωνυμία. Πράγματι, ολοένα και πιο συχνά, διαδικτυακές δραστηριότητες διώκονται ποινικά, εισάγοντας ευρείες εξαιρέσεις στο δικαίωμα των ανθρώπων στην ιδιωτικότητα και την ελεύθερη έκφραση.²⁴¹ Ως αποτέλεσμα, το διαδικτυακό περιβάλλον, επίσης εκτίθεται σε συστηματικούς περιορισμούς.²⁴² Καθώς η κρίση έκανε τις αρχές λιγότερο ανεκτικές στην κριτική, ο κρατικός έλεγχος σε διαδικτυακές δραστηριότητες, με στόχο να σιγήσουν οι φωνές που διαφωνούν, εντάθηκε, ενώ ο χώρος ελεύθερης έκφρασης στο διαδίκτυο έχει συρρικνωθεί.

Στον Βόλο, η FIDH συνάντησε τον Φίλιππο Λοΐζο, έναν εικοσιοκτάχρονο του οποίου η υπόθεση κατέστη εμβληματική για την εντεινόμενη διαδικτυακή λογοκρισία στη χώρα, καθώς και για τους δεσμούς της ελληνικής πολιτείας με συγκεκριμένες ισχυρές ελίτ (επί του προκειμένου, της ορθόδοξης Εκκλησίας της Ελλάδος και της εθνικιστικής Άκρας Δεξιάς). Ο Λοΐζος συνελήφθη τον Σεπτέμβριο

236. Για παράδειγμα, αναγκάζονται να φοράνε αντιασφυξιόνες μάσκες και ρούχα, να δουλεύουν ανά ομάδες, προκειμένου να αποφύγουν να βρεθούν μόνοι τους στο πεδίο κατά τη διάρκεια επεισοδίων και διαδηλώσεων που καλύπτουν και να αυτολογκρίνονται προκειμένου να αποφύγουν δικαστικές διενέξεις με μεγάλα συμφέροντα. Reporters Without Borders, *Greece: is the crisis in Greece a chance for its media?*, ό.π.

237. Στο ίδιο.

238. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, με τις Ραδιοζώνες Ανατρεπτικής Έκφρασης, έναν αυτοσχέδιο ραδιοφωνικό σταθμό με έδρα την ΑΣΟΕΕ, που αποτέλεσε αστυνομικό στόχο, το Athens Indymedia (ελληνικό τμήμα του Independent Media Centre, ενός κινήματος που προήλθε από τις διαδηλώσεις στο Seattle εναντίον του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου το 1999 και συνδέθηκε με το κίνημα για παγκόσμια δικαιοσύνη και την ετεροπαγκοσμιοποίηση) και άλλους αναρχικούς ραδιοσταθμούς που έκλεισαν.

239. Reporters Without Borders, *Greece: is the crisis in Greece a chance for its media?*, ό.π. Εκεί, αναφέρεται μια εμβληματική υπόθεση, τον Αύγουστο του 2011, όταν η αστυνομία έκλεψε την πρόσβαση στο διαδίκτυο (ενσύρματο και ασύρματο) χωρίς νομική αιτιολόγηση όταν εκκενωνόταν η Πλατεία Συντάγματος από τους «Αγανακτισμένους». Οι ΡΧΣ επίσης αναφέρουν ότι αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που η Αστυνομία χρησιμοποίησε τέτοιες τακτικές για να εμποδίσει διαδηλώσεις.

240. Στο ίδιο, σ. 18-20.

241. Στο ίδιο. Τα διαδικτυακά «ψαχτήρια» εξαναγκάζονται συχνά από τις ελληνικές αστυνομικές αρχές να αποκαλύψουν την ταυτότητα των χρηστών τους. Η απουσία σαφών κανόνων ρύθμισης της διαδικτυακής δραστηριότητας επιτρέπει στις αρχές να ερμηνεύουν τα παρκτά νομικά εργαλεία κατά το δοκούν. Βλ. επίσης Christos Syllas, “Free speech takes a beating in Greece”, ό.π.

242. Amnesty International, “Greece: conviction of blogger another blow to freedom of expression”, 20 Ιανουαρίου 2014, EUR 25/001/2014. 52

του 2012 μετά την ανάρτηση σατιρικών εκφράσεων στην σελίδα του στο Facebook, με περιεχόμενο που κρίθηκε προσβλητικό για ένα γνωστό εκλιπόντα μοναχό. Κατηγορήθηκε για «κακόβουλη βλασφημία και προσβολή των θείων», ενώ αξίζει να σημειωθεί πως οι αρχές κινητοποιήθηκαν έπειτα από προτροπή μελών της Χρυσής Αυγής. Κατά τη διάρκεια της δίκης που ακολούθησε, ο διαδικτυακός πάροχος υποχρεώθηκε για πρώτη φορά να αποκαλύψει πληροφορίες στις αρχές σχετικά με την ταυτοποίηση ατόμου που κατηγορήθηκε για προσβολή εξαιτίας σάτιρας επί θρησκευτικών πεποιθήσεων. Τελικά, ο Λοΐζος καταδικάστηκε σε 10 μήνες φυλακή. Αν και η έφεση που ασκήθηκε οδήγησε στην αναστολή της ποινής, η υπόθεση Λοΐζου προσέλαβε συμβολικό χαρακτήρα σε μια χώρα όπου η ελευθερία της έκφρασης και η ιδιωτικότητα δεν φαίνεται να απολαμβάνουν πλέον της προστασίας που τους αρμόζει ως θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων. Ενώ είναι βέβαιο ότι αυτά τα δικαιώματα μπορούν, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, να περιοριστούν, τα κριτήρια υπό τα οποία το διεθνές δίκαιο επιτρέπει τέτοιους περιορισμούς δεν πληρούνται στις περισσότερες περιπτώσεις που συζητάμε. Στην εν λόγω περίπτωση, η νομοθεσία εναντίον της βλασφημίας του 1951, στην οποία βασίστηκε η καταδίκη του Λοΐζου, έχει βασική στόχευση την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας. Πάρα ταύτα, υπό το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τέτοια προστασία δεν μπορεί να εκτείνεται σε σημείο ώστε οι θρησκευτικές πεποιθήσεις κάποιου να προστατεύονται από το κράτος απέναντι σε κάθε κριτική ή σχόλιο. Ως τέτοια, η πράξη του Λοΐζου δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στις προϋποθέσεις που θέτει το διεθνές δίκαιο για έναν θεμιτό περιορισμό του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση.

Η ανεξαρτησία των μέσων ενημέρωσης απειλείται εξίσου στην Ελλάδα. Σε μια χώρα όπου ένας σημαντικός αριθμός των κυρίαρχων μέσων παραδοσιακά ελέγχονται από ελάχιστους ολιγάρχες, η ελευθερία του Τύπου τελεί εξ ορισμού εν κινδύνω.²⁴³ Η οικονομική και δημοσιονομική κρίση, ωστόσο, έφερε στην επιφάνεια και ενέτεινε τις αδυναμίες μιας ήδη προβληματικής αγοράς μέσων ενημέρωσης.²⁴⁴ Καθώς μεγάλες μειώσεις προσωπικού έχουν πλήξει και αυτό τον κλάδο, οι ήδη χαμηλοί μισθοί συρρικνώθηκαν κι άλλο, με αποτέλεσμα η δημοσιογραφία να αποτελεί πλέον ένα από τα χαμηλότερα αμειβόμενα επαγγέλματα στη χώρα.²⁴⁵ Περαιτέρω, καθώς οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας στον τομέα αυτό έχουν σταματήσει και η απόλυση επικρέμεται ως απειλή πάνω στους εργαζομένους, τόσο των ιδιωτικών όσο και των κρατικών μέσων, οι επαγγελματίες αυτού του χώρου γίνονται ολοένα και πιο ευάλωτοι και εκτεθειμένοι στην αυξανόμενη αυτολογοκρισία.

Η πιο δραματική επίθεση στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης στην Ελλάδα υπήρξε η απόφαση της κυβέρνησης, τον Ιούνιο του 2013, να κλείσει η ΕΡΤ. Η απόφαση να κλείσει ο δημόσιος ραδιοτηλεοπτικός φορέας ελήφθη στις 11 Ιουνίου 2013 μέσω μιας Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου, η οποία τελικώς υιοθετήθηκε χωρίς κοινοβουλευτική συζήτηση ή ψήφο, ούτε καν εκ των υστέρων. Σχετικές φήμες, ότι η κυβέρνηση θα έκλεινε την ΕΡΤ, είχαν κυκλοφορήσει κάποιες βδομάδες πριν. «Δεν πιστεύαμε ότι θα το έκαναν» μας είπε η τηλεπαρουσιάστρια της ΕΡΤ, Μαριλένα Κατσίμη, στη συνέντευξη που έδωσε στη FIDH.

243. Μια διόλου κολακευτική αναφορά για τα ελληνικά media, διά στόματος ενός πρώην Αμερικάνου διπλωμάτη στη χώρα, που αποκαλύφθηκε από τα WikiLeaks, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις πιο εύγλωττες περιγραφές που διαθέτουμε. Σε μια απόρρητη επικοινωνία του με την Ουάσιγκτον ο Charles P. Ries είπε ότι τα ελληνικά μέσα ελέγχονται από «μια ομάδα ανθρώπων που έκαναν ή κληρονόμησαν περιουσίες από εφοπλιστικές ή τραπεζικές δραστηριότητες, τις τηλεπικοινωνίες, τον αθλητισμό, πετρέλαιο, τις ασφάλειες κ.ο.κ., και οι οποίοι διαθέτουν –ή ενώνονται με– δεσμούς αίματος, γάμου ή μοιχείας με πολιτικούς, κυβερνητικούς αξιωματούχους, άλλους ολιγάρχες των μέσων και επιχειρηματίες». Apostolis Fotiadis, “Greece: Social Media Advances Against Elite Owners”, 16 Σεπτεμβρίου 2011, IPS, available at: <http://www.ipsnews.net/2011/09/greece-social-media-advances-against-elite-owners/>. Ως συνέπεια, ο Φωτιάδης αναφέρει ότι τα ελληνικά μέσα έχουν χάσει την εμπιστοσύνη του κοινού, όπως φαίνεται και από μια έρευνα σχετικά με την εμπιστοσύνη των Ελλήνων σε δημόσιους θεσμούς, που έγινε το 2009.

244. Reporters Without Borders, *Greece: is the crisis in Greece a chance for its media?*, ό.π.

245. Στο ίδιο.

Επιπλέον, η διαδικασία με την οποία έκλεισε η ΕΡΤ ήταν έμπλη νομικών προβλημάτων, καλυμμένη από απόλυτο έλλειμμα διαφάνειας και λογοδοσίας, και έξω από κάθε κοινοβουλευτικό έλεγχο. Ο πρωθυπουργός αγνόησε την Προσωρινή Διαταγή του Συμβουλίου της Επικρατείας να επαναφέρει αμέσως το ραδιοτηλεοπτικό σήμα. Η απόφαση αυτή οδήγησε σε μείζονα εσωτερική κρίση στην κυβέρνηση συνεργασίας, με αποτέλεσμα το ένα κόμμα του κυβερνητικού συνασπισμού να αποχωρήσει την κυβέρνηση, μετά την άρνησης του Πρωθυπουργού να συμμορφωθεί με τη προσωρινή Διαταγή του Συμβουλίου της Επικρατείας.²⁴⁶

Η ΕΡΤ επισήμως έκλεισε εξαιτίας «σκανδαλώδους ελλείμματος διαφάνειας», καταχρήσεων και πλεονάζοντος προσωπικού, με σκοπό να ικανοποιηθεί η αξίωση της Τρόικας για μειώσεις άνω των 2.000 υπαλλήλων σε θέσεις του ευρύτερου δημοσίου τομέα. Το κλείσιμο του δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού φορέα είχε ως αποτέλεσμα την απόλυση 2.700 εργαζομένων· η απόφαση τους ανακοινώθηκε τηλεοπτικώς, έξι μόλις ώρες πριν, από τον αρμόδιο Υπουργό Σίμο Κεδίκογλου υπό την επωδό: “The party’s over”. Η αναφορά αυτή θεωρήθηκε βαθιά προσβλητική από τους πρώην εργαζομένους στην ΕΡΤ, ειδικά καθώς οι κατεζοχήν σπατάλες και διαφθορά από την οποία υπέφερε η ΕΡΤ αποδίδονταν από αυτούς σε εξαιρετικά αμφιλεγόμενες κυβερνητικές επιλογές πλεοναζόντων διορισμών ή αγοράς ακριβών τηλεοπτικών προγραμμάτων.²⁴⁷ Αν και μεταρρυθμίσεις ήταν αναγκαίες για την αντιμετώπιση των δεδομένων αδυναμιών της ΕΡΤ, είναι εξαιρετικά ατυχές ότι αυτές δεν δρομολογήθηκαν με μέριμνα την προστασία του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης και δικαιώματος στην πληροφόρηση, τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για το κοινό.

Επίσης, η προσεκτική εξέταση του ζητήματος δείχνει ότι το κλείσιμο της ΕΡΤ δεν απέφερε κάποιο δημοσιονομικό όφελος. Αντιθέτως οδήγησε σε απώλειες πάνω από 300 εκατομμύρια ευρώ, εξαιτίας των αποζημιώσεων. Επιπλέον, δημιούργησε προοπτικές σε ιδιωτικούς ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς να αναλάβουν επικερδή τηλεοπτικά προγράμματα και αναμεταδόσεις που έμειναν στον αέρα μετά τη διάλυση της ΕΡΤ και να ενισχύσουν το μερίδιο ελέγχου τους στη μελλοντική τηλεοπτική αγορά πληροφορίας.²⁴⁸ Η παύση της λειτουργίας της ΕΡΤ όχι μόνο σίγησε τον μοναδικό –παρά τα προβλήματά του– δημόσιο ραδιοτηλεοπτικό φορέα στην Ελλάδα, αλλά επίσης χάραξε τον δρόμο για το μελλοντικό κλείσιμο και άλλων δημοσίων φορέων.

Το «μαύρο» που έμεινε στην οθόνη του καναλιού της ΕΡΤ τον Ιούνιο 2013 και το σιδερένιο λουκέτο στην είσοδο του Ραδιομεγάρου της Αγίας Παρασκευής μετά την εκκένωσή του τον Νοέμβριο του 2013, συγκαταλέγονται στις πιο συμβολικές και δυνατές εικόνες, που μεταδίδουν την απογοήτευση και την ανησυχία γύρω από το τι απομένει για την ελευθερία του λόγου και την ποιότητα της δημοκρατίας στην Ελλάδα σήμερα.

Η «Νέα Ελληνική Τηλεόραση» (NEPIT) αντικατέστησε την ΕΡΤ ως δημόσιος ραδιοτηλεοπτικός φορέας.

246. Apostolis Fotiadis, “Analysis: What lurks beneath the closure of ERT”, The Press Project, 7 November 2013, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.thepressproject.net/article/50544/Analysis-What-lurks-beneath-the-closure-of-ERT>

247. Αυτό περιλαμβάνει αναφορές ή κατηγορίες σχετικά με κυβερνητικούς αξιωματούχους που τοποθετούν πολιτικούς τους φίλους σε θέσεις κλειδιά, εδραιωμένη κοινή πρακτική στον δημόσιο τομέα, σύμφωνα με πολλούς που μίλησαν στην αποστολή της FIDH. Βλ. επίσης Maria Margaronis, “Killing the messenger: Greek government shuts down the state broadcaster”, *The Nation*, 11 June 2013.

248. Apostolis Fotiadis, “Analysis: What lurks beneath the closure of ERT”, The Press Project, 7 Νοεμβρίου 2013. Επίσης, σύμφωνα με τον πρώην τεχνικό διευθυντή της ΕΡΤ, εργαζόμενοι σε δύο μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες αναμετάδοσης, τον ΟΤΕ και την Digea (η δεύτερη εκπέμπει με προσωρινή άδεια λειτουργίας που κρίθηκε παράνομη από το Συμβούλιο της Επικρατείας) βοήθησαν στη διακοπή της αναμετάδοσης του σήματος της ΕΡΤ. Ο ίδιος στη συνέχεια εκτιμά πως οι διευθύνοντες τις δύο εταιρείες, και ιδίως τη δεύτερη, χρησιμοποίησαν την οικονομική και πολιτική επιρροή τους προκειμένου να μετάσχουν σε ένα πολιτικό σχέδιο κυβερνητικού ελέγχου των ελληνικών media». Nikos Mihalitsis, “Grèce, Le rôle des chaînes privées fermeture d’ERT”, EPT Open, 25 June 2013.

Η ΝΕΡΙΤ επίσημα άρχισε να αναμεταδίδει στις 4 Μαΐου 201 και χρηματοδοτείται από ένα τέλος 3 ευρώ στο λογαριασμό ηλεκτρικού ρεύματος ανά νοικοκυριό. Επίσης, λαμβάνει μηνιαία χρηματοδότηση και από την κυβέρνηση.²⁴⁹

249. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. στην ιστοσελίδα της ΝΕΡΙΤ <http://company.nerit.gr>

IV. Υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε συνθήκες κρίσης: η περίπτωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων

Οι υποστηρικτές της λιτότητας έχουν την τάση να υποστηρίζουν ότι οι οπισθοχωρήσεις στα ζητήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που περιγράφονται σε αυτή την έκθεση, αποτελούν ένα αναγκαίο κακό που έπρεπε να υποστούν οι Έλληνες για τους λόγους δημοσίου συμφέροντος και για τη διάσωση της οικονομίας. Επιπλέον, τα μέτρα λιτότητας παρουσιάστηκαν ως το μοναδικό μέσο εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος και ως επώδυνη αλλά προσωρινή λύση σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Οι δυσμενείς συνέπειές τους θεωρήθηκαν, συνεπώς, ως μια αναπόφευκτη αλλά αποδεκτή παράπλευρη απώλεια. Η ενότητα αυτή επιδιώκει να αποδομήσει τις παραπάνω θεωρήσεις, επισημαίνοντας ότι τα μέτρα λιτότητας που υιοθέτησε η Ελλάδα, έπειτα από την απαίτηση των διεθνών δανειστών, δεν εκπληρώνουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε οι αρνητικές τους επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα να θεωρηθούν αποδεκτές σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR) δεν παρέχει μόνο καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη πρέπει να διαχειρίζονται τις οικονομικές κρίσεις εντός του πλαισίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά επίσης περιλαμβάνει νομικές υποχρεώσεις με τις οποίες, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, τα κράτη πρέπει να συμμορφώνονται. Το Άρθρο 2 του ICESCR καθιστά σαφές ότι τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν «να λαμβάνουν μέτρα, είτε μεμονωμένα είτε μέσω διεθνούς βοήθειας και συνεργασίας, ιδιαίτερα οικονομικής και τεχνικής, στο μέγιστο των διαθέσιμων πόρων [τους], με στόχο τη σταδιακή εκπλήρωση της πλήρους πραγμάτωσης δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο με όλα τα κατάλληλα μέσα». Το ICESCR απαιτεί επίσης από τα συμβαλλόμενα κράτη να επιδεικνύουν ιδιαίτερο ζήλο, σε όλες τις περιστάσεις, για την εκπλήρωση των ελάχιστων βασικών υποχρεώσεων και να παρέχουν τα ελάχιστα απαραίτητα επίπεδα κάθε δικαιώματος που περιλαμβάνεται στο Σύμφωνο.²⁵⁰

Όσον αφορά τις ελάχιστες βασικές υποχρεώσεις, η Επιτροπή για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ (United Nations Committee on Economic, Social and Cultural

250. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 3, The nature of States parties' obligations (Fifth session, 1990), U.N. Doc. E/1991/23, annex III at 86 (1990), reprinted in Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev. 6 at 14 (2003) at παρ. 10

Rights-CESCR) έχει υποστηρίξει, από καιρό, ότι «κάθε αξιολόγηση σχετικά με το εάν ένα κράτος πληροί τις ελάχιστες βασικές υποχρεώσεις πρέπει να λαμβάνει επίσης υπόψη τους περιορισμούς των πόρων που ισχύουν στην εν λόγω χώρα [...]».

Ωστόσο, ταυτόχρονα έχει επισημάνει ότι «ακόμα και στις περιπτώσεις όπου οι διαθέσιμοι πόροι είναι αποδεδειγμένα ανεπαρκείς, η υποχρέωση του συμβαλλόμενου Κράτους να προσπαθεί να εξασφαλίσει την ευρύτερη δυνατή άσκηση των σχετικών δικαιωμάτων υπό τις επικρατούσες συνθήκες παραμένει».²⁵¹ Και έχει διασαφηνίσει ότι: «Προκειμένου να είναι σε θέση ένα συμβαλλόμενο κράτος να αποδώσει την αδυναμία του να εκπληρώσει τουλάχιστον τις ελάχιστες βασικές του υποχρεώσεις στην έλλειψη διαθέσιμων πόρων πρέπει να αποδείξει ότι κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια να χρησιμοποιήσει όλους τους πόρους που είχε στη διάθεσή του ώστε να ικανοποιήσει, κατά προτεραιότητα, αυτές τις ελάχιστες υποχρεώσεις».²⁵²

Οι ερμηνευτικές αυτές θέσεις καθιστούν σαφές ότι η ανεπάρκεια πόρων επιβάλλει τόσο το καθήκον της «αποτελεσματικής χρήσης» των διαθέσιμων πόρων όσο και το καθήκον της «δημόσιας αιτιολόγησης» ιδίως όταν, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, έχουν υιοθετηθεί σαφώς αναχρονιστικά μέτρα και έχουν προκύψει αρνητικές επιπτώσεις στην άσκηση των δικαιωμάτων.

Επιπλέον, η Επιτροπή έχει αναφερθεί στην οπισθοδρόμηση στην νομοθεσία, τις πολιτικές και τις πρακτικές που αποσκοπούν στην εκπλήρωση των δικαιωμάτων, όπως και στις περικοπές στην κατανομή των απαραίτητων πόρων για την υλοποίηση αυτών των νόμων, πολιτικών και πρακτικών. Στη Γενική Παρατήρηση αρ. 3 η Επιτροπή αναφέρει ότι «κάθε εκούσιο περιοριστικό συναφές μέτρο απαιτεί εξαιρετικά προσεκτική εξέταση και είναι απαραίτητο να δικαιολογείται πλήρως με αναφορά στο σύνολο των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Σύμφωνο και στο πλαίσιο της πλήρους αξιοποίησης των διαθέσιμων πόρων». Εδώ το βάρος της απόδειξης πέφτει στο συμβαλλόμενο κράτος το οποίο θα πρέπει να αποδείξει ότι τα περιοριστικά μέτρα που λήφθηκαν ήταν 1) απαραίτητα για το δημόσιο συμφέρον, 2) αυστηρά προσαρμοσμένα ώστε να ικανοποιήσουν το συμφέρον αυτό προκαλώντας όσο το δυνατόν μικρότερη ζημία, 3) ότι τα περιοριστικά μέτρα είναι χρονικά περιορισμένες και ισχύουν μόνο στην παρούσα κατάσταση κρίσης και 4) ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη θα μπορούν ενεργά, ελεύθερα και ουσιαστικά να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης.

Από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα μέτρα λιτότητας μπορούν να θεωρηθούν περιοριστικά μέτρα. Ως τέτοια, υπόκεινται σε αυξημένο έλεγχο. Η Maria Virginia Bras Gomes, μέλος της CESCR, έχει υπογραμμίσει ότι «[σ]τις περιπτώσεις χωρών που ισχυρίστηκαν ότι δεν είχαν αρκετούς πόρους, συνήθως δεν διαπιστώνει κανείς ότι πιθανόν δεν είχαν τους πόρους, αλλά ότι αυτά τα δικαιώματα δεν είχαν θεωρηθεί προτεραιότητα, και επομένως ένα εθνικό επενδυτικό σχέδιο δεν στηρίχθηκε σε μια τέτοια προτεραιότητα».²⁵³

Το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights-OHCHR) δημοσιοποίησε πρόσφατα λεπτομερή κριτήρια συμμόρφωσης, κατά την επιβολή μέτρων λιτότητας, τα οποία λαμβάνουν υπόψη το πλαίσιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²⁵⁴ Αυτά τα κριτήρια συμμόρφωσης είναι ιδιαίτερα χρήσιμα για τον έλεγχο σχετικά με

251. Στο ίδιο.

252. Στο ίδιο.

253. Όπως αναφέρεται στο Programme on Women's Economic, Social and Cultural Rights (PWESCR), *Global Financial and Economic Crisis and its Impact on Women: A Human Rights Perspective*, 2011.

254. Office of the High Commissioner for Human Rights, *Report on Austerity Measures and Economic and Social Rights*, submitted pursuant to UN General Assembly resolution 48/141 (2012).

τη συμμόρφωση του συμβαλλόμενου κράτους με τις υποχρεώσεις του για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε τέτοιες περιπτώσεις. Τα κριτήρια καθορίζουν πέντε ευρείς τομείς, οι οποίοι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την πρόληψη των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή της λιτότητας ή περιοριστικών μέτρων. Πρώτον, τα μέτρα λιτότητας πρέπει να ανταποκρίνονται αυστηρά σε ένα επιτακτικό συμφέρον του κράτους· δεύτερον, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη η αναγκαιότητα, το εύλογο, η προσωρινότητα και η αναλογικότητα των μέτρων λιτότητας· τρίτον, πρέπει να μην υπάρχει άλλη εφικτή εναλλακτική λύση ή ελαφρότερο περιοριστικό μέτρο που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στο επιτακτικό συμφέρον του κράτους· τέταρτον, τα μέτρα δεν πρέπει να εισάγουν διακρίσεις· πέμπτον, η προστασία ενός ελάχιστου πυρήνα κάθε δικαιώματος πρέπει να αποτελεί βασική συνιστώσα των μέτρων· και, τελικά, πρέπει να υπάρχει ουσιαστική συμμετοχή των ομάδων και των προσώπων που επηρεάζονται στον καθορισμό των μέτρων και την εκτίμηση των προϋποθέσεων.

IV.I. Αξιολόγηση των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα σύμφωνα με τα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

α. Γενικά μέτρα

Η εφαρμογή αυτών των κριτηρίων στα ελληνικά μέτρα λιτότητας καταδεικνύει ότι τόσο η Ελλάδα όσο και άλλοι φορείς, συμπεριλαμβανομένων άλλων κρατών με εξωεδαφικές υποχρεώσεις σχετικές με ανθρώπινα δικαιώματα, δεν κατάφεραν να αντιδράσουν στην κρίση με τρόπο συμβατό με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Πρώτον, ενώ η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης μπορεί όντως να θεωρηθεί επιτακτικό συμφέρον του κράτους, τα σχόλια του OHCHR όσον αφορά τα κριτήριά του, αναφέρουν ότι ένα τέτοιο επιτακτικό συμφέρον πρέπει να αξιολογηθεί «με σχέση με το σύνολο των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο ICESCR και στο πλαίσιο της πλήρους αξιοποίησης των μέγιστων διαθέσιμων πόρων». Επιπλέον, μεταθέτει το βάρος της απόδειξης στο κράτος, το οποίο πρέπει να αποδείξει ότι «τα μέτρα λιτότητας είναι δικαιολογημένα όταν παράγοντες πέραν του ελέγχου του έχουν οδηγήσει σε μείωση των διαθέσιμων πόρων». Ακόμα και σ' αυτή την περίπτωση, τα μέτρα λιτότητας πρέπει να επηρεάζουν αυτούς που βρίσκονται σε καλύτερη θέση, ούτως ώστε τα πιο ευπαθή μέλη της κοινωνίας να διατηρούν τον υφιστάμενο βαθμό άσκησης των δικαιωμάτων τους. Ακόμη και αν η οικονομική κρίση ουσιαστικά προκλήθηκε από παράγοντες που εξέφευγαν του ελέγχου της Ελλάδας και οδήγησαν σε μείωση των διαθέσιμων πόρων, η Ελλάδα έχει αποτύχει να αποδείξει ότι στο πλαίσιο αυτό αξιοποίησε πλήρως τους μέγιστους διαθέσιμους πόρους της προκειμένου να αποφύγει παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πράγματι, η αποστολή της FIDH διαπίστωσε ότι τα μέτρα λιτότητας οδήγησαν σε ουσιαστική επιδείνωση της άσκησης των δικαιωμάτων κατεξοχήν στους οικονομικά πιο ευάλωτους. Συνεπώς, η Ελλάδα απέτυχε να συμμορφωθεί με το πρώτο κριτήριο.

Το δεύτερο και τέταρτο κριτήριο (συγκεκριμένα: αναγκαιότητα, εύλογο, μονιμότητα και αναλογικότητα, απουσία διακρίσεων) είναι αλληλένδετα μεταξύ τους εντός του ελληνικού πλαισίου. Τα ελληνικά μέτρα λιτότητας είναι αδικαιολόγητα και δυσανάλογα, ιδίως όσον αφορά στο δυσανάλογο αντίκτυπό τους σε ήδη περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπως θα αναφερθεί παρακάτω. Ως αποτέλεσμα, τα μέτρα λιτότητας έχουν επιφέρει διακρίσεις βασισμένες στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση, κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, τα μέτρα δεν είναι περιορισμένα χρονικά· καθώς εφαρμόζονται φανερώουν μάλλον ότι έχουν διαρθρωτικό χαρακτήρα παρά ότι αποτελούν προσωρινή λύση σε μια προσωρινή κρίση, όπως απαιτεί από το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το τρίτο και το έκτο κριτήριο είναι επίσης αλληλένδετα. Ειδικότερα η Ελλάδα έχει αποτύχει να αποδείξει ότι εξέτασε όλες τις εφικτές εναλλακτικές λύσεις ή ελαφρότερα περιοριστικά μέτρα για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση.²⁵⁵ Επίσης, έχει αποτύχει εμφανώς ως προς την ουσιαστική συμμετοχή των ενδιαφερόμενων ή την παροχή πρόσβασης στις πληροφορίες που είναι απαραίτητες σε πρόσωπα και ομάδες για την ουσιαστική συμμετοχή τους. Τα κριτήρια επιβεβαιώνουν ότι «ο βαθμός της ουσιαστικής συμμετοχής, των ενδιαφερόμενων προσώπων ή ομάδων, στην εξέταση των προτεινόμενων μέτρων λιτότητας είναι πολύ σημαντικός όσον αφορά την αναγκαιότητα και τη νομιμότητα των μέτρων αυτών»,²⁵⁶ σύμφωνα με το ICESCR.

Σχετικές με την υποχρέωση να διατηρείται ένας μίνιμουμ πυρήνας κάθε δικαιώματος είναι οι Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα για την Ισπανία, του 2012. Στις Παρατηρήσεις αυτές η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία της ότι τα επίπεδα της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο ICESCR έχουν μειωθεί εξαιτίας των μέτρων λιτότητας που υιοθέτησε το συμβαλλόμενο κράτος, τα οποία περιέστειλαν δυσανάλογα την άσκηση των δικαιωμάτων των προσώπων και ομάδων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ή στο περιθώριο, ιδιαίτερα φτωχών, γυναικών, παιδιών, ατόμων με ειδικές ανάγκες, ενηλίκων και νέων ανέργων, Τσιγγάνων, μεταναστών και αιτούντων άσυλο.²⁵⁷ Η Επιτροπή συνέχισε προτρέποντας την Ισπανία να «διασφαλίσει ότι όλα τα μέτρα λιτότητας που υιοθετήθηκαν αντανakλούν τον ελάχιστο πυρήνα όλων των δικαιωμάτων του ICESCR και ότι λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατεύσει τον πυρήνα αυτό υπό οιοσδήποτε συνθήκες, ιδιαίτερα για άτομα ή ομάδες που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ή στο περιθώριο».²⁵⁸ Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, συνέστησε στο κράτος «να συγκεντρώνει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία με στόχο τον προσδιορισμό των ατόμων που πλήττονται και να καταβάλλει πιο έντονες και αποτελεσματικές προσπάθειές του να προστατέψει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματά τους».²⁵⁹

Η αποστολή διαπίστωσε ότι τα μέτρα λιτότητας της Ελλάδας απέτυχαν να διασφαλίσουν την εκπλήρωση των ελάχιστων βασικών υποχρεώσεων της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων στην εργασία και του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας, όπως θα εκτεθεί αναλυτικά παρακάτω. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η Ελλάδα, επίσης, δεν κατάφερε να διασφαλίσει τη διάθεση αναλυτικών στοιχείων, όπως συνιστάται από το ICESCR στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις για την Ισπανία. Αντιθέτως, η ομάδα διερεύνησης αντιμετώπισε συχνά δυσκολίες κατά τη συγκέντρωση αναλυτικών στατιστικών στοιχείων για την τεκμηρίωση της επίδρασης της κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένων των στοιχείων που αφορούν τις περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες.

255. Οι αντικυκλικές προσεγγίσεις έχουν σε γενικές γραμμές «βοηθήσει στη μείωση του βάθους και της διάρκειας των επιπτώσεων, ενώ έδωσαν ώθηση σε μια πιο γρήγορη ανάκαμψη». ECLAC/ILO, *Countercyclical policies for a sustained recovery in employment, The employment situation in Latin America and the Caribbean*, Issue No. 5, June 2011. Οι αντικυκλικές προσεγγίσεις αποδείχθηκαν επίσης προστατευτικές σε σχέση με συγκεκριμένες περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες. Η Μονάδα του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, για παράδειγμα, έχει επίσης διαπιστώσει ότι η διατήρηση των δημόσιων επενδύσεων και των κοινωνικών δαπανών μπορούν να συμβάλουν στην καταπολέμηση των δυσμενέστερων επιπτώσεων της ύφεσης στις γυναίκες και να υποκινήσουν την οικονομική ανάκαμψη, τονίζοντας ότι «υπάρχει πλήθος αποδεικτικών στοιχείων που το υποστηρίζουν και καλούν για καλύτερες στρατηγικές». Βλ. Speech by Michelle Bachelet, United Nations Under-Secretary-General and Executive Director of UN Women, at the economics symposium “Critical perspectives on Financial and Economic Crises: Why Gender Matters”, New York on 21-22 January 2013. Η Μονάδα του ΟΗΕ για τις Γυναίκες ανέφερε επίσης ότι «Ένα κρίσιμο σημείο το οποίο συχνά παραβλέπεται αποτελεί το γεγονός ότι τα δημόσια προγράμματα και οι δημόσιες παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας με στόχο την παροχή κοινωνικής προστασίας δεν αποτελούν απλώς μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, αλλά σημαντικούς αντικυκλικούς ρυθμιστές οι οποίοι μειώνουν ή αποτρέπουν την ύφεση και επιτρέπουν την ταχύτερη ανάκαμψη».

256. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 19*, παρ. 42.

257. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *Concluding Observations: Spain*, UN Doc. E/C.12/ESP/CO/5 (6 June 2012) παρ. 8.

258. Στο ίδιο.

259. Στο ίδιο.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα έχει επίσης εξετάσει τις συνέπειες των εφαρμοζόμενων μέτρων λιτότητας ως σύνολο, τις διαδικασίες υιοθέτησής τους, και το γεγονός ότι έχουν σε γενικές γραμμές επιβληθεί από διακυβερνητικούς οργανισμούς. Όσον αφορά στο δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το οποίο διασφαλίζεται στο Άρθρο 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, η Επιτροπή έκρινε ότι: «Μολονότι οι περιορισμοί στις διαθέσιμες παροχές σε ένα εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης δεν παραβιάζουν, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, τον Χάρτη, η σωρευτική επίδραση των περιορισμών υπό τη μορφή μέτρων λιτότητας, σε συνδυασμό με τις διαδικασίες που εφαρμόστηκαν για την υλοποίησή τους, συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση». Καταλήγοντας στη διαπίστωση αυτή, η Επιτροπή εκτίμησε ότι ακόμα κι αν επιβλήθηκαν αυστηροί νομικοί περιορισμοί από την Τρόικα στην Ελλάδα, η τελευταία διατηρεί τις νομικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Χάρτη. Η Επιτροπή έλαβε υπόψη την οικονομική κρίση που αντιμετώπιζε η Ελλάδα, αλλά κατέληξε στο ότι το κράτος παραβιάζει το Άρθρο 12(3). Επισήμανε ότι:

«Παρά την ιδιαίτερη συγκυρία που δημιουργήθηκε από την οικονομική κρίση στην Ελλάδα και το γεγονός ότι η κυβέρνηση όφειλε να λάβει επείγουσες αποφάσεις, η τελευταία δεν πραγματοποίησε έρευνα και αναλύσεις, ούτε στον ελάχιστο βαθμό, για τις επιπτώσεις τέτοιας κλίμακας μέτρων, κάτι που είναι απαραίτητο για την ουσιαστική αξιολόγηση της πλήρους επίδρασης των μέτρων στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες της κοινωνίας. Το ίδιο ισχύει και για τις διαθέσιμες μελέτες των σχετικών οργανώσεων, οι οποίες δεν έχουν συζητηθεί, παρά το γεγονός ότι εκπροσωπούν το συμφέρον των ομάδων που αφορούν τα επίμαχα μέτρα.

Δεν έχει εξεταστεί αν εναλλακτικά μέτρα θα μπορούσαν να εφαρμοστούν, περιορίζοντας τις σωρευτικές επιπτώσεις των επίμαχων περιορισμών που επιβλήθηκαν στους συνταξιούχους».

β) Δικαίωμα στην εργασία

Όπως επισημαίνεται στην προηγούμενη ενότητα, στον δημόσιο τομέα έγιναν δρακόντειες περικοπές. Οι περικοπές αυτές είχαν δυσανάλογο αντίκτυπο σε λιγότερο τυχερά τμήματα της κοινωνίας. Όπως υπογραμμίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, απέτυχαν «να προστατέψουν τους πιο ευπαθείς από τη φτώχεια, τη φτώχεια των εργαζομένων (in-work poverty), και τον κοινωνικό αποκλεισμό», ενώ στην πραγματικότητα «οι πιο ευπαθείς ομάδες της αγοράς εργασίας είναι αυτές που πλήττονται περισσότερο: οι νέοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι γυναίκες, οι μετανάστες και άτομα με ειδικές ανάγκες.»²⁶⁰

Όσον αφορά την πραγματική συμμετοχή των ομάδων τις οποίες αφορούν τα μέτρα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επιβεβαίωσε τα συμπεράσματα της αποστολής επισημαίνοντας τι συνιστά παραβίαση των κοινωνικών δικαιωμάτων και υπογραμμίζοντας ότι

*«Ο κοινωνικός διάλογος ήταν ίσως το βασικό θύμα των προγραμμάτων. [...] οι κοινωνικοί φορείς σε εθνικό επίπεδο δεν συμμετείχαν στις διαβουλεύσεις ούτε στη διαδικασία σχεδιασμού των προγραμμάτων και, επιπροσθέτως, [...] η αυτονομία τους έχει υπονομευτεί μέσω της αυτόματης ανανέωσης συλλογικών συμβάσεων, της αναθεώρησης κλαδικών συμβάσεων και της θέσπισης νέων νόμων που παγώνουν ή μειώνουν το βασικό μισθό που καθορίζεται στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας».*²⁶¹

260. European Parliament, *Resolution on Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries*, 13 March 2014.

261. Στο ίδιο.

Επιπλέον, τα μέτρα λιτότητας με αντίκτυπο στο δικαίωμα στην εργασία δεν έλαβαν υπόψη τα κριτήρια του εύλογου και της προσωρινότητας. Τα συμπεράσματα της αποστολής δείχνουν ότι οι περικοπές δεν ήταν εύλογες για τον λόγο ότι σχεδιάστηκαν οριζόντια, χωρίς να υπολογιστεί τι θα ήταν εύλογο υπ' αυτές τις περιστάσεις. Επίσης, δεν είναι προσωρινές αλλά, για άλλη μία φορά, δίνουν την εντύπωση μιας μόνιμης και διαρθρωτικής αλλαγής, με αρνητικές επιπτώσεις στο δικαίωμα στην εργασία. Τέλος, δεν εξετάστηκε η επιλογή ελαφρότερων περιοριστικών μέτρων τα οποία θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στο επιτακτικό συμφέρον του κράτους, και παράλληλα να διατηρήσουν το περιεχόμενο του δικαιώματος.

γ) Δικαίωμα στην υγεία

Για άλλη μια φορά, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενισχύει τα πορίσματα αυτής της έκθεσης, εκφράζοντας τον προβληματισμό του ότι *«μεταξύ των προϋποθέσεων για οικονομική βοήθεια, τα προγράμματα περιλαμβάνουν συστάσεις για συγκεκριμένες περικοπές σε πραγματικές κοινωνικές δαπάνες σε βασικούς τομείς, όπως [...] η υγειονομική περίθαλψη και, σε ορισμένες περιπτώσεις, φαρμακευτικά προϊόντα για τη στοιχειώδη προστασία των πιο ευπαθών»*. Συγκεκριμένα, το Κοινοβούλιο εξέφρασε ανησυχία ότι *«τα μέτρα εξοικονόμησης στην πρόσβαση στη υγειονομική περίθαλψη και τα φάρμακα [...] αύξησαν τη συμμετοχή των ασθενών στο κόστος, αύξησαν τις τιμές των φαρμάκων, ενέτειναν τις μειώσεις των μισθών και του προσωπικού στα κέντρα υγείας»*.²⁶² Όπως και με το δικαίωμα στην εργασία, τα συγκεκριμένα μέτρα λιτότητας που θίγουν το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι περιορισμένα χρονικά και πλήττουν δυσανάλογα τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Επίσης, δεν εξετάστηκαν ελαφρότερα περιοριστικά μέτρα και δεν επιτράπηκε στα ενδιαφερόμενα άτομα και ομάδες να συμμετάσχουν ουσιαστικά στις αποφάσεις αναφορικά με τα μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης. Κατά συνέπεια, τα μέτρα λιτότητας στον τομέα της υγείας επίσης συνιστούν παραβίαση των κοινωνικών δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το ICESCR και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη.

262. Στο ίδιο.

V. Ποιος είναι υπεύθυνος;

V.I Επισκόπηση

Ο επιμερισμός των ευθυνών για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που παρατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια της διερευνητικής αποστολής στην Ελλάδα και τεκμηριώθηκαν σε αυτή την έκθεση είναι υψίστης σημασίας. Η πολλαπλότητα των πιθανών υπεύθυνων φορέων που εμπλέκονται αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στο πλαίσιο των πολιτικών λιτότητας που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Πέρα από το κάπως στενότερο ζήτημα της *νομικής ευθύνης*, η διασφάλιση της *λογοδοσίας* υπό την ευρύτερη έννοια, είναι επίσης απαραίτητη αν θέλουμε η δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των θεσμικών της οργάνων και οργανισμών, καθώς και η δέσμευση των κρατών-μελών της για τη διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας, να διατηρήσει την αξιοπιστία της στα μάτια του ευρωπαϊκού *δήμου*. Όπως έδειξαν ανάγλυφα οι πρόσφατες ευρωεκλογές, η γενικευμένη δυσaréσκεια για τη διαχείριση της κρίσης απειλεί να απειλήσει σοβαρά τη συνέχεια και τη συνοχή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος.

Σε αυτή την ενότητα, αναλύεται η ευθύνη τεσσάρων διακριτών ομάδων φορέων. Στην ευρεία και συστηματική ακύρωση ενός εκτεταμένου συνόλου θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ελλάδα αμέσως μετά την οικονομική κρίση –που περιγράφηκε λεπτομερώς στις προηγούμενες ενότητες– έχουν συντελέσει, από κοινού και μεμονωμένα, οι διαφορετικοί αυτοί φορείς. Πράγματι, η τραγική αναίρεση των δικαιωμάτων που παρατήρησε και τεκμηρίωσε η αποστολή της FIDH στην Ελλάδα δεν θα μπορούσε να επέλθει χωρίς τη συμβολή της ίδιας της Ελλάδας, άλλων κρατών-μελών, και συγκεκριμένα μελών του Eurogroup,²⁶³ καθώς και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των θεσμικών της οργάνων και οργανισμών, όπως η Επιτροπή και η ΕΚΤ, και άλλων, μη ευρωπαϊκών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως το ΔΝΤ. Η υπαιτιότητα των τεσσάρων αυτών φορέων είναι κοινή για το λόγο ότι *σχεδίασαν, διαπραγματεύτηκαν, χρηματοδότησαν και υλοποίησαν* από κοινού τα δύο προγράμματα οικονομικής βοήθειας, στα οποία δεσμεύτηκε η Ελλάδα τα οποία και αποτελούν την πηγή των παρατηρούμενων παραβιάσεων.

I. Η Ελλάδα, ως το κυρίαρχο κράτος στην επικράτεια όπου εφαρμόστηκαν τα μέτρα λιτότητας, φέρει *πρωταρχική ευθύνη* για την μη τήρηση των υποχρεώσεων του σεβασμού, της προστασίας και την εκπλήρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που ζουν εντός της επικράτειάς της. Δεν χρειάζονται ιδιαίτερα επιχειρήματα, προκειμένου να τεκμηριωθεί η ευθύνη της Ελλάδας για της παραβιάσεις που καταγράφηκαν από τη διερευνητική αποστολή: η εδαφική αρμοδιότητα της Ελλάδας είναι αναμφισβήτητη, και συνεπάγεται τη νομική της ευθύνη καθώς και την πολιτική και ηθική λογοδοσία της.

II. Άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, τα οποία συμμετείχαν στη διαπραγμάτευση, τη σύναψη και τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων προσαρμογής είχαν μια θετική και μια αρνητική υποχρέωση να βοηθήσουν την Ελλάδα να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτές οι γενικές υποχρεώσεις –οι οποίες ανακύπτουν από τον Χάρτη του ΟΗΕ και το ICESCR–

263. Το Eurogroup, βασική μονάδα για τη διαχείριση της ζώνης του ενιαίου νομίσματος, είναι ένα άτυπο όργανο το οποίο φέρνει σε επαφή τους υπουργούς οικονομικών των χωρών των οποίων τα νόμισμα είναι το ευρώ. Ο αντιπρόεδρος της Επιτροπής Οικονομικής και Νομισματικής Πολιτικής, καθώς και ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, συμμετέχουν επίσης στις συναντήσεις του Eurogroup. Ο ρόλος του Eurogroup είναι να διασφαλίζει τον στενό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών στη ζώνη του ευρώ. Επίσης, αποσκοπεί στην προώθηση των συνθηκών για μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη, καθώς και στην προαγωγή της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Στο πλαίσιο των καθηκόντων του, το Eurogroup προετοιμάζει τις Συνόδους Κορυφής για το Ευρώ και διασφαλίζει την παρακολούθησή τους. Συνήθως πραγματοποιεί συναντήσεις μία φορά το μήνα, την παραμονή της συνάντησης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Οικονομικές και Δημοσιονομικές Υποθέσεις-ECOFIN). Για περισσότερες πληροφορίες βλ.: <http://eurozone.europa.eu/eurogroup/>

περιλαμβάνουν, τουλάχιστον, μια συγκεκριμένη υποχρέωση, την «αποφυγή της ζημίας»: τα κράτη-μέλη της ΕΕ οφείλουν να απέχουν από κάθε ενέργεια που θα μειώσει την ικανότητα της Ελλάδας να σέβεται τις διεθνείς δεσμεύσεις της για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι υποχρεώσεις αυτές όφειλαν να έχουν εκπληρωθεί μέσω της συμμετοχής τους στις διαβουλεύσεις της Τρόικας, οι οποίες οδήγησαν στην υιοθέτηση των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας –με τον σχεδιασμό του προγράμματος κατά τρόπο που λαμβάνει υπόψη τις υποχρεώσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα– και, σε περίπτωση που δεν το κατόρθωναν αυτό, μέσω της άρνησής τους να συμμετέχουν στα προγράμματα προσαρμογής, τα οποία εκούσια οδήγησαν σε εκτεταμένες παραβιάσεις.

III. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όντας ένας οργανισμός με νομική προσωπικότητα διακριτή από αυτή των μελών του, θα έπρεπε επίσης να λογοδοτεί. Η υποχρέωση λογοδοσίας της και η ευθύνη της προκύπτει, αφενός, από το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ, όπως αντανάκλαται στις ιδρυτικές πράξεις της Ένωσης, και, αφετέρου, από τους εθιμικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου σχετικά με την ευθύνη των διεθνών οργανισμών, καθώς και από τα οικουμενικά πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία η ΕΕ έχει δεσμευτεί να προασπίσει και να προστατεύσει.

IV. Τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα οποία ενεπλάκησαν στη διαπραγμάτευση και τη χρηματοδότηση του πρώτου και δεύτερου προγράμματος οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα, και κυρίως το ΔΝΤ, πρέπει να υποστούν έλεγχο. Ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, το ΔΝΤ οφείλει να εξετάσει κατά πόσον οι ενέργειες και οι παραλείψεις του συνιστούν παραβιάσεις των διεθνών εθιμικών κανόνων ή όχι, είτε συμβάλουν σε αυτές, συμπεριλαμβανομένου του τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπρόσθετα, ως εξειδικευμένος οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, το ΔΝΤ είναι υποχρεωμένο να μην παρακωλύει τους σκοπούς του Χάρτη του ΟΗΕ αλλά να καταβάλλει προσπάθεια για να προάγει, και όχι να υπονομεύει, τους στόχους του.²⁶⁴ Περαιτέρω, το ΔΝΤ διαθέτει επίσης τις δικές του εγγυητικές πολιτικές, οι οποίες το υποχρεώνουν να αξιολογεί τον κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο των μέτρων και συνεπάγονται τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τα άρθρα 57 και 59 του Χάρτη του ΟΗΕ, σκοπός της δημιουργίας ειδικευμένων οργανισμών, καθώς και της σύνδεσής τους με τα Ηνωμένα Έθνη είναι η εκπλήρωση των στόχων που θέτει το Άρθρο 55 του Χάρτη του ΟΗΕ. Οι στόχοι αυτοί περιλαμβάνουν «τον οικουμενικό και αποτελεσματικό σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους».²⁶⁵

Η αρχή της κοινής ευθύνης η οποία αναπτύχθηκε σε αυτή την ενότητα, ως αποτύπωση του υπάρχοντος δεσμευτικού νομοθετικού πλαισίου θα πρέπει να θεωρείται βάση για τη διασφάλιση της *λογοδοσίας*, ακόμα και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η διαπίστωση της ευθύνης και ο καταλογισμός της υπαιτιότητας στους υπεύθυνους φορείς μπορεί να αποδειχθούν ανέφικτες, λόγω της ενδεχόμενης αδυναμίας των μηχανισμών εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από αυτή την άποψη, οι συστάσεις με την οποίες ολοκληρώνεται αυτή η έκθεση, θα πρέπει να θεωρηθούν ως αρχές οι οποίες πρέπει να διέπουν τη μελλοντική συμπεριφορά των φορέων προκειμένου να αποφευχθούν εκτεταμένες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όμοιες με αυτές που προκλήθηκαν από την οικονομική κρίση στην Ελλάδα ή αλλού.

264. Βλ., π.χ., Mac Darrow, *Between Light and Shadow : The World Bank, The International Monetary Fund and International Human Rights Law*, Hart Publishing, Oxford 2003, σ. 127-133.

265. Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, Άρθρο 55(γ). Περαιτέρω υποχρεώσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα κατοχυρώνονται στο άρθρο 1 και Άρθρο 56 του Χάρτη του ΟΗΕ, οι οποίες είναι επίσης δεσμευτικές για τα κράτη μέλη του ΟΗΕ. Το Άρθρο 1(3) αναφέρει ότι οι «στόχοι και οι αρχές» των Ηνωμένων Εθνών είναι «η επίτευξη διεθνούς συνεργασίας στην [...] προαγωγή και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους». Το Άρθρο 56 αναφέρει ότι «όλα τα Μέλη δεσμεύονται να αναλαμβάνουν κοινή και μεμονωμένη δράση [...] για την επίτευξη των στόχων που ορίζονται στο Άρθρο 55».

Υ. Π Εδαφική Ευθύνη: Ελλάδα

Έχοντας επικυρώσει έναν αριθμό διεθνών νομικών κειμένων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η Ελλάδα έχει δεσμευτεί να εφαρμόζει την υποχρέωσή της για σεβασμό, προστασία και εκπλήρωση του συνόλου των δικαιωμάτων που περιέχεται σε αυτές. Η χώρα πρέπει να εκπληρώνει την υποχρέωση αυτή θεσπίζοντας τη σχετική νομοθεσία ή άλλες μορφές κανονισμών, οι οποίοι να παρέχουν τις βασικές δημόσιες υπηρεσίες, καθώς και εγκαθιδρύοντας ένα πρόσφορο περιβάλλον για την υλοποίηση των δικαιωμάτων.

Η οικονομική κρίση που μαστιάζει την Ελλάδα δεν αποτελεί μια περίπτωση που δικαιολογεί την έκνομη συμπεριφορά του κράτους σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο *per se*. Η ελληνική κυβέρνηση έχει κάνει προσπάθειες να δικαιολογήσει ορισμένες από τις κακές επιδόσεις της στα ανθρώπινα δικαιώματα με την αιτιολογία ότι τα μέτρα προσαρμογής είτε ήταν αναγκαία είτε λήφθηκαν υπό συνθήκες πίεσης, καθώς και ότι δεν ήταν διαθέσιμα άλλα εφικτά ή ελαφρότερα περιοριστικά μέτρα, τα οποία θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στο επιτακτικό συμφέρον του κράτους διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τον βασικό πυρήνα των δικαιωμάτων. Παρά τους ισχυρισμούς αυτούς, τα απαιτούμενα κριτήρια που διασφαλίζουν την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα των μέτρων λιτότητας δεν έχουν εκπληρωθεί, όπως περιγράφηκε παραπάνω.

Ορισμένα από τα μέτρα που υιοθέτησε η Ελλάδα, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι προϋποθέσεις των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, έχουν ήδη θεωρηθεί μη συμβατά με τια διεθνή συμβατικά κείμενα τα οποία έχει επικυρώσει η Ελλάδα.²⁶⁶ Πράγματι, ενώ οι οικονομικές δυσκολίες της Ελλάδας θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη κατά την εξέταση των προσπαθειών του κράτους να τηρήσει τις υποχρεώσεις του ως προς ανθρώπινα δικαιώματα, και ιδιαίτερα όσον αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα τέτοιου είδους δημοσιονομικοί περιορισμοί δεν δικαιολογούν τη μη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα θα μπορούσε να τηρήσει τις ελάχιστες βασικές υποχρεώσεις της και να διασφαλίσει την άσκηση όλων των δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις. Η υποχρέωση αυτή είναι άμεση, μη υποκείμενη σε προοδευτική πραγμάτωση. Επιπλέον, ακόμη και όσον αφορά τις υποχρεώσεις υπόκεινται σε σταδιακή πραγμάτωση, η Ελλάδα δεσμεύεται πάντα από την τυπική υποχρέωση της απόδειξης ότι έχει χρησιμοποιήσει τους περιορισμένους πόρους της με αποτελεσματικό τρόπο, καθώς και της αιτιολόγησης ότι τα περιοριστικά μέτρα που υιοθετήθηκαν είναι απαραίτητα (δηλαδή, η λιγότερο επιζήμια για τα δικαιώματα διαθέσιμη επιλογή) και αποτελεσματικά ως προς την επίτευξη του θεμιτού σκοπού της προστασίας της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας του κράτους. Τα περιοριστικά μέτρα προϋποθέτουν εξαιρετικά προσεκτική εξέταση και θα πρέπει να είναι πλήρως δικαιολογημένα με σχέση με όλα τα δικαιώματα που προβλέπει το Σύμφωνο (ή ο Χάρτης), και στο πλαίσιο της πλήρους αξιοποίησης των μέγιστων διαθέσιμων πόρων.²⁶⁷

266. European Committee of Social Rights, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, Collective Complaint No. 77/2012, decision on the merits (7 December 2012)· European Committee of Social Rights, *Conclusions XX-I (2012) (GREECE). Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, Cephas Lumina (Mission to Greece 22-27 April 2013), διαθέσιμο στη διεύθυνση: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/118/82/PDF/G1411882.pdf?OpenElement>.

267. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Observation No. 3 (The nature of States parties' obligations (art. 2, para. 1, of the Covenant))*, adopted in document E/1991/23, παρ. 9.

Ν.ΙΙΙ Εξωεδαφικές υποχρεώσεις: μια επισκόπηση

Οι υποχρεώσεις των κρατών σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν περιορίζονται μόνο στην ανάληψη ενεργειών που λαμβάνουν χώρα ή παράγουν αποτελέσματα εντός της επικράτειάς τους. Επιπλέον, οι διεθνείς οργανισμοί φέρουν επίσης ευθύνη και σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα όταν αναπτύσσουν δραστηριότητες στην επικράτεια των μελών ή όταν οι ενέργειές τους επηρεάζουν χώρες που βρίσκονται εκτός του πεδίου εφαρμογής της ιδιότητας μέλους του οργανισμού.. Ως εκ τούτου, οι εξωεδαφικές υποχρεώσεις ισχύουν σε «περιπτώσεις κατά τις οποίες το κράτος, ενεργώντας μεμονωμένα ή από κοινού με άλλα, είτε μέσω των εκτελεστικών, νομοθετικών ή δικαστικών αρμοδιοτήτων του, είναι σε θέση να ασκήσει καθοριστική επιρροή ή να λάβει μέτρα για την πραγμάτωση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων εκτός της επικράτειάς του».²⁶⁸

Οι εξωεδαφικές υποχρεώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα απορρέουν από μια σειρά πηγών, τόσο του δικαίου των διεθνών συνθηκών όσο και του διεθνούς εθιμικού δικαίου. Σύμφωνα με το άρθρο 56 του Χάρτη του ΟΗΕ, τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ δεσμεύονται να αναλάβουν κοινή ή μεμονωμένη δράση για την εκπλήρωση των σκοπών που ορίζονται στο Άρθρο 55, και συγκεκριμένα την προαγωγή των «συνθηκών για την οικονομική και κοινωνική πρόοδο και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους», χωρίς διακρίσεις. Η αναφορά του Χάρτη στα ανθρώπινα δικαιώματα συμπληρώθηκε το 1948 με την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.²⁶⁹ Σύμφωνα με το Άρθρο 28 της Διακήρυξης, όλα τα κράτη έχουν την υποχρέωση να εδραιώσουν μια «κοινωνική και διεθνή τάξη, στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που ορίζονται σε αυτή τη Διακήρυξη θα μπορούν να πραγματώνονται σε όλη τους την έκταση». Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη έχουν υποχρέωση να διασφαλίσουν το δικαίωμα όλων των ατόμων να ασκούν «μέσω εθνικών πρωτοβουλιών και της διεθνούς συνεργασίας» τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα τα οποία είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.²⁷⁰ Οι διατάξεις αυτές, αν αναγνωστούν συνολικά, θεσπίζουν σαφώς μια υποχρέωση συνεργασίας στην προσπάθεια πραγμάτωσης μιας παγκόσμιας τάξης στην οποία τα ανθρώπινα δικαιώματα, ένας από τους θεμελιώδεις στόχους του ΟΗΕ, θα μπορούν να πραγματοποιηθούν πλήρως για όλα τα άτομα, σε όλα τα κράτη.

Η υποχρέωση της διεθνούς συνεργασίας διασαφηνίστηκε περεταίρω με την υιοθέτηση και την εκτεταμένη επικύρωση των δύο βασικών διεθνών Συμφώνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα (γνωστών και ως Διεθνής Χάρτα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Το Άρθρο 23 του ICESCR απαιτεί ρητά από τα κράτη να εξασφαλίζουν τη σταδιακή πραγμάτωση των δικαιωμάτων που περιέχονται σε αυτό, χρησιμοποιώντας «μεθόδους όπως η σύναψη συμβάσεων, η υιοθέτηση συστάσεων, η παροχή τεχνικής βοήθειας και η πραγματοποίηση [συναντήσεων]». Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα επιπλέον αποδεικτικό στοιχείο για το ότι η σύναψη συνθηκών, και άλλων μέτρα διεθνούς συντονισμού, πρέπει να συμβάλλουν στην ενίσχυση της πραγμάτωσης των δικαιωμάτων του Συμφώνου. Ως εκ τούτου, οι περιπτώσεις στις οποίες η διεθνής συνεργασία είχε περιοριστικές για τα δικαιώματα συνέπειες, θα μπορούσε, αφ' εαυτού, να αποτελεί παράβαση του Συμφώνου.

268. Maastricht Principles on Extra-Territorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights, Principle 9 (2011).

269. Universal Declaration of Human Rights, General Assembly Resolution 217A (III), 10 December 1948, UN document A/810 (1948).

270. Στο ίδιο.

Πέραν των διατάξεων του δικαίου των συνθηκών, μια σειρά οικουμενικά αποδεκτών διακηρύξεων της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, οι οποίες έχουν εκδοθεί από τη σύναψη της Διεθνούς Χάρτας Δικαιωμάτων και μετά, αποτελούν τη μετέπειτα πρακτική στην εφαρμογή των συνθηκών αυτών, και πρέπει επομένως να λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνεία των διατάξεών τους.²⁷¹ Η πιο αξιοσημείωτη μεταξύ αυτών των διακηρύξεων είναι η Διακήρυξη του ΟΗΕ για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη,²⁷² η οποία υιοθετήθηκε το 1986, καθώς και η Διακήρυξη της Χιλιετίας.²⁷³

Επιπλέον, τα κράτη, όταν ενεργούν μέσω διεθνών οργανισμών, μπορούν να φέρουν ευθύνη για την καταστρατήγηση των υποχρεώσεών τους, στην περίπτωση που ο οργανισμός διέπραξε μια παράνομη πράξη ή δέσμευσε τα άλλα κράτη να αναλάβουν μια τέτοια πράξη.²⁷⁴ Σύμφωνα με το Άρθρο 61(1) του Σχεδίου Άρθρων σχετικά με τη Διεθνή Ευθύνη των Διεθνών Οργανισμών της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου:

«Ένα κράτος-μέλος ενός διεθνούς οργανισμού αναλαμβάνει διεθνή ευθύνη στην περίπτωση που, εκμεταλλεζόμενο το γεγονός ότι ο οργανισμός έχει αρμοδιότητα σε σχέση με το αντικείμενο των διεθνών υποχρεώσεων ενός κράτους, παρακάμψει την υποχρέωση αυτή, προκαλώντας τη διάπραξη μιας ενέργειας από τον οργανισμό, η οποία εάν είχε διαπραχθεί από το κράτος, θα συνιστούσε παραβίαση της υποχρέωσης».

Ως εκ τούτου, ένα κράτος δεν μπορεί να αποφύγει την ευθύνη εκχωρώντας την αρμοδιότητα σχετικά με έναν συγκεκριμένο τομέα πολιτικής σε ένα διεθνή οργανισμό, και έπειτα ο οργανισμός να υποπέσει σε παράβαση των διεθνών υποχρεώσεων του κράτους. Η διάταξη αυτή είναι εξαιρετικά συναφής με τη συμπεριφορά των κρατών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της ΕΕ και του ΔΝΤ.

Πράγματι, οι Αρχές του Μάαστριχτ για τις εξωεδαφικές υποχρεώσεις των κρατών στον τομέα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων καθιστούν σαφές ότι οι εξωεδαφικές υποχρεώσεις ισχύουν για τα κράτη-μέλη των διακυβερνητικών οργανώσεων όπως η Ευρωπαϊκή

271. Vienna Convention on the Law of Treaties, adopted 23 May 1969, 1155 UNTS 331, Article 31(3)(b).

272. Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη, υιοθετήθηκε 4 Δεκέμβρη 1986 (A/RES/41/128). Όπως και η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση αποτελεί μια αυθεντική ερμηνεία της υποχρέωσης των κρατών να επιτύχουν «υψηλότερα επίπεδα διαβίωσης, πλήρη απασχόληση, και συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής προόδου και ανάπτυξης» (Χάρτης του ΟΗΕ, Άρθρο 55[β]). Το άρθρο 1 της Διακήρυξης ορίζει την έννοια της ανάπτυξης ως διασφάλιση ότι «κάθε ανθρώπινο ον και όλοι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν, να συνεισφέρουν, και να απολαμβάνουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική ανάπτυξη, στην οποία όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες μπορούν να πραγματοποιούν πλήρως». Το Άρθρο 3 τοποθετεί την «πρωταρχική ευθύνη» για τη διασφάλιση της πραγματοποίησης της ανάπτυξης, έχοντας την αιτιότητα από τα κράτη να εδραιώσουν «σε εθνικό και διεθνές επίπεδο πρόσφορες συνθήκες για την πραγμάτωση του δικαιώματος στην ανάπτυξη». Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 3(3), τα Κράτη είναι υποχρεωμένα να συνεργαστούν με στόχο την εξάλειψη των εμποδίων στην ανάπτυξη, προωθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο «μία νέα διεθνή οικονομική τάξη η οποία θα βασίζεται στην κυρίαρχη ισότητα, την αλληλεξάρτηση, το κοινό συμφέρον και τη συνεργασία ανάμεσα σε όλα τα Κράτη».

273. Γενικό συμβούλιο του ΟΗΕ, Διακήρυξη Χιλιετίας των Ηνωμένων Εθνών, υιοθετήθηκε 8 Σεπτέμβρη 2000 (A/RES/55/2). Η Διακήρυξη της Χιλιετίας υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη συνάθροιση των Αρχηγών των Κρατών και Κυβερνήσεων, αναγνώρισε την κοινή ευθύνη των Κρατών για τη διαχείριση της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο (παρ. 6) και επιβεβαίωσε την απόφασή τους «να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον –τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο– πρόσφορο για την ανάπτυξη και την εξάλειψη της φτώχειας» (παρ. 12).

Ένωση και το ΔΝΤ.²⁷⁵ Συγκεκριμένα, η Αρχή 15 επιβεβαιώνει:

«Ως μέλη των διεθνών οργανισμών, τα κράτη παραμένουν υπεύθυνα για τη δική τους συμπεριφορά σε σχέση με τις υποχρεώσεις τους ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα τόσο εντός της επικράτειάς τους όσο και εκτός αυτής. Ένα κράτος το οποίο μεταφέρει αρμοδιότητες, ή συμμετέχει, σε έναν διεθνή οργανισμό οφείλει να λάβει όλα τα εύλογα μέτρα ώστε να διασφαλίσει ότι ο εν λόγω οργανισμός ενεργεί με συνέπεια προς τις διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους αυτού σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα.²⁷⁶

Η ευθύνη των κρατών για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την προώθηση της ανάπτυξης πέραν των συνόρων τους αποτελεί επομένως έναν σαφώς καθορισμένο διεθνή κανόνα. Παρά το γεγονός ότι η πρωταρχική ευθύνη για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραμένει σταθερά στα χέρια του κράτους σε σχέση με τα άτομα που ζουν εντός της επικράτειάς του, αυτό δεν αποκλείει την συντρέχουσα ευθύνη άλλων κρατικών φορέων, οι οποίοι βρίσκονται σε θέση να επηρεάσουν θετικά τα αποτελέσματα στο κράτος αυτό.

Παρά το γεγονός ότι οι διεθνείς οργανισμοί στερούνται επικράτειας και γενικής αρμοδιότητας (δηλαδή της νομικής εξουσιοδότησης να ενεργούν στον τομέα της επιλογής τους), αυτό δεν σημαίνει ότι τέτοιοι οργανισμοί δεν φέρουν ευθύνη για την παραβίαση υποχρεώσεων τις οποίες οικειοθελώς ανέλαβαν ή με τις οποίες είναι επιφορτισμένοι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Οι περισσότεροι διεθνείς οργανισμοί δεν έχουν επικυρώσει τις διεθνείς συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή τον Χάρτη του ΟΗΕ.²⁷⁷ Οι υποχρεώσεις των διεθνών οργανισμών, όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, επομένως πιο συχνά πηγάζουν από το εθνικό διεθνές δίκαιο και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Πράγματι, όλα τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου υπόκεινται σε ορισμένους εθνικούς κανόνες σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι κανόνες αυτοί μπορούν να έχουν χαρακτήρα *erga omnes* (δηλαδή αποτελούνται από υποχρεώσεις που φέρουν όλοι απέναντι στη διεθνή κοινότητα ως σύνολο), και ορισμένοι μπορεί να είναι επίσης αναγκαστικοί, υπό την έννοια ότι δεν μπορούν να παραβιαστούν με τίποτε από κανέναν διεθνή φορέα. Οι διεθνείς οργανισμοί δεσμεύονται επομένως από ορισμένες υποχρεώσεις, ακόμα και όταν δεν έχουν επικυρώσει τις σχετικές συνθήκες

275. Οι Αρχές του Μάαστριχτ για τις Εξωεδαφικές Υποχρεώσεις των Κρατών στον Τομέα των Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτισμικών Δικαιωμάτων αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές τις οποίες επεξεργάστηκαν κορυφαίοι ειδικοί στα ανθρώπινα δικαιώματα και το διεθνές δίκαιο όσον αφορά τις εξωεδαφικές υποχρεώσεις. Έκτοτε έχουν χρησιμοποιηθεί σε πολλές Ειδικές Διαδικασίες του ΟΗΕ. Αυτές περιλαμβάνουν τον ειδικό εισηγητή για το ανθρώπινο δικαίωμα στο ασφαλές πόσιμο νερό και την αποχέτευση (UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation: Common violations of the human rights to water and sanitation*, UN Doc. A/HRC/27/55, 30 June 2014, παρ. 70-72, 82· UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation*, UN Doc. A/68/264, 5 August 2013, παρ. 46), τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα για το ζήτημα των υποχρεώσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται με την απόλαυση ενός ασφαλούς, καθαρού, υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος (UN Human Rights Council, *Preliminary Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations related to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, UN Doc. A/HRC/22/43, 24 December 2012, παρ. 47-48, and UN Human Rights Council, *Mapping Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, UN Doc. A/HRC/25/53, 30 December 2013, παρ. 62-68) και τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα σχετικά με τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και άλλων σχετικών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των κρατών στην πλήρη απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. (UN Human Rights Council, *Final Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights*, UN Doc. A/HRC/25/52, 7 March 2014, παρ. 35-42). Περιλαμβάνει επίσης μια κοινή δήλωση του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για το ανθρώπινο δικαίωμα στο ασφαλές πόσιμο νερό και την αποχέτευση, του Ειδικού Εισηγητή για την απόλυτη φτώχεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα, του Ειδικού Εισηγητή για το δικαίωμα στην τροφή και του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διεθνή αλληλεγγύη (OHCHR, “Press Release: Human Rights beyond borders: UN experts call on world governments to be guided by the Maastricht Principles”, 26 September 2013).

276. Maastricht Principles on Extra-Territorial Obligations, Principle 15.

277. Υπάρχουν ορισμένες εξαιρέσεις, όπως η επικύρωση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του 2006 από την Ευρωπαϊκή Ένωση, και η επικείμενη προσχώρηση του ίδιου περιφερειακού οργανισμού στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

V.IV Περιπτώσεις εξωεδαφικής ευθύνης: τα κράτη-μέλη της ΕΕ

Κατά τη συζήτηση σχετικά με τη λογοδοσία των κρατών-μελών της ΕΕ –ως συνυπεύθυνων φορέων– για τη σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα, πρέπει να δοθεί έμφαση σε τρεις διαφορετικές δέσμες υποχρεώσεων. Πρώτον, τα κράτη-μέλη της ΕΕ έχουν αποτύχει να εκπληρώσουν την υποχρέωσή τους να συνεργάζονται σύμφωνα με το Άρθρο 55 και 56 του Χάρτη του ΟΗΕ και της Διεθνούς Χάρτας Δικαιωμάτων, ιδιαίτερα το Άρθρο 2(1) του ICESCR. Δεύτερον, τα κράτη-μέλη παρείχαν βοήθεια και συνδρομή στην Ελλάδα ως μέρος ενός προγράμματος, όλα τα συμβαλλόμενα μέρη του οποίου γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι θα παραβίαζε τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας απέναντι σε όσους βρίσκονται στη δικαιοδοσία της. Τρίτον, χρησιμοποιώντας την Ευρωπαϊκή Ένωση, τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και τους προκατόχους του και το ΔΝΤ, ώστε να αποκαταστήσουν την πρόσβαση της Ελλάδας σε αναγκαίους οικονομικούς πόρους με προϋποθέσεις οι οποίες, είτε επιβλήθηκαν από κοινού είτε μεμονωμένα από τα κράτη-μέλη, θα αποτελούσαν παραβίαση των υποχρεώσεών τους σύμφωνα με τις προαναφερθείσες διατάξεις, τα κράτη-μέλη αναλαμβάνουν τη δική τους διεθνή ευθύνη για τις εν λόγω παραβιάσεις.

Η υποχρέωση της συνεργασίας, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω, αποτελεί μια υποχρέωση που αφορά τα μέσα: δηλαδή τα κράτη δεν είναι υποχρεωμένα να πετύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, αλλά οφείλουν να ενεργούν με συγκεκριμένο τρόπο για την επίτευξη ενός θεσμοθετημένου στόχου. Πρέπει να σημειωθεί ότι γενικά δεν θεωρείται ότι μπορεί να επιβληθεί στα κράτη η υποχρέωση να παρέχουν οικονομική βοήθεια, όπως δάνεια με ευνοϊκούς ή μη ευνοϊκούς όρους ή άλλες μορφές οικονομικής βοήθειας. Ωστόσο, στις περιπτώσεις που τα κράτη παρέχουν τέτοιου είδους βοήθεια είναι υποχρεωμένα να το κάνουν με τρόπο σύμφωνο με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα ανθρώπινα δικαιώματα, τόσο τις δικές τους όσο και της χώρας-αποδέκτη.

Παρά το γεγονός ότι η υποχρέωση συνεργασίας δεν παρέχει ένα γενικό σχέδιο για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων, το περιθώριο εκτίμησης των κρατών κατά την εφαρμογή της υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί περιλαμβάνουν την ανάγκη διασφάλισης του σεβασμού, υπό οιοσδήποτε συνθήκες, του βασικού πυρήνα των δικαιωμάτων και της εφαρμογής του με αμερόληπτο τρόπο. Επιπλέον, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να μην επιβάλλουν το ένα στο άλλο οικονομικούς ή κοινωνικούς διακανονισμούς οι οποίοι θα μπορούσαν να προκαλέσουν περιορισμό στην πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη, εντός της επικράτειάς τους. Αυτές οι ελάχιστες προϋποθέσεις, αν και όχι απόλυτες, απαιτούν τουλάχιστον την αιτιολόγηση των αποφάσεων και τον σεβασμό των βασικών κανονιστικών προτύπων που ενσωματώνουν στα ανθρώπινα δικαιώματα τις αρχές της συμμετοχής, της υπευθυνότητας, της αμεροληψίας και της διαφάνειας.²⁷⁸

Οι αρχές αυτές διαμορφώνουν, στο ελάχιστο δυνατό, μια σειρά διαδικαστικές προϋποθέσεις. Αυτές επιφορτίζουν τα κράτη με την υποχρέωση να παρέχουν πληροφόρηση στο κοινό σχετικά με τις πολιτικές που επιλέγουν και για το σκεπτικό στο οποίο στηρίζεται. Τα προτεινόμενα μέτρα πρέπει να συγκρίνονται με εναλλακτικές επιλογές (σενάριο «business as usual», καθώς και εναλλακτικές επιλογές πολιτικής) και τα μέτρα πρέπει να συζητούνται με διαφάνεια και δημοσιότητα, σε εύθετο χρόνο, πριν την υιοθέτησή τους. Τέλος, η συμμετοχή των πολιτών στη συζήτηση σχετικά με τα μέτρα και την πολιτική που πρόκειται να υιοθετηθούν πρέπει να γίνεται χωρίς αποκλεισμούς και να έχει ουσιαστικό περιεχόμενο. Η «προσέγγιση δύο βημάτων», η οποία χρησιμοποιήθηκε στα μέτρα διάσωσης της

278. Βλ. OHCHR, *Analytical study of the High Commissioner for Human Rights on the fundamental principle of participation and its application in the context of globalization*, 23 December 2004, E/CN.4/2005/41. Βλ. επίσης OHCHR, *Good Governance Practices for the Protection of Human Rights*, 2007, HR/PUB/07/4.

ευρωζώνης, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας, δεν είναι συμβατή με αυτές τις αρχές. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, οι υψηλότεροι πολιτικοί στόχοι υπαγορεύονται από την ΕΕ και το ΔΝΤ, ενώ τα κράτη περιορίζονται στην τυπική ιδιοποίηση των στόχων αυτών μέσω μονομερών δεσμεύσεων για την υιοθέτηση μιας σειράς μέτρων προσαρμογής (τα οποία, στη συνέχεια, επιβεβαιώνονται με απόφαση του Συμβουλίου). Η διαδικασία αυτή καθιστά αδύνατη την αποτελεσματική συμμετοχή των πολιτών τους οποίους αφορούν τα μέτρα, καθώς και την ανοιχτή και διαφανή συζήτηση των εναλλακτικών επιλογών.²⁷⁹ Ως εκ τούτου, υπό την οπτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα μέτρα που υιοθετήθηκαν καθίστανται εξαιρετικά αμφισβητήσιμα. Παρόλο που η Ελλάδα συμφώνησε στους στόχους που τέθηκαν από την Τρόικα υπογράφοντας τα Μνημόνια Κατανόησης, υπέστη σημαντικές πιέσεις για την υιοθέτηση των μέτρων που θα της επέτρεπαν να εκπληρώσει τους στόχους αυτούς σε σύντομο χρονικό διάστημα. Συγκεκριμένα, η σύνδεση του δανείου με τον όρο της εφαρμογής των μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη των στόχων και τα σύντομα χρονικά πλαίσια που επιβλήθηκαν για την πραγματοποίησή τους, σχετικά με τα οποία δεν επιτράπηκε καμία περεταίρω συζήτηση ή διαβούλευση, μείωσαν σημαντικά την ικανότητα της Ελλάδας να διασφαλίσει έμπρακτα τον σεβασμό των αρχών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ δημιούργησαν μια ανισορροπία της διαπραγματευτικής ισχύος προς όφελος των διεθνών δανειστών.

Τα κράτη-μέλη της ΕΕ θα μπορούσαν, και έπρεπε, να έχουν επιμείνει, μέσω της ψήφου τους και άλλων πρακτικών εντός του Συμβουλίου της ΕΕ, ότι τα προγράμματα που προτάθηκαν αναφορικά με την Ελλάδα θα όφειλαν να σέβονται με σχολαστικότητα τις διαδικαστικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ακόμα και στην περίπτωση που ένα κράτος δεν είναι σε θέση, λόγω του οικονομικού του μεγέθους ή της δύναμης της ψήφου, να επηρεάσει το αποτέλεσμα ενός προγράμματος διαρθρωτικής προσαρμογής, θα μπορούσε και –νομικά– *θα όφειλε* να έχει αποχωρήσει από το πρόγραμμα, αρνούμενο να χρηματοδοτήσει το πακέτο βοήθειας. Στην πραγματικότητα, η αποχώρηση της Σλοβακίας να αποχωρήσει από τη συμφωνία Δανειακής Σύμβασης για την Ελλάδα, κατά την οποία συνάπτονταν διμερή δάνεια από τα κράτη-μέλη της ΕΕ προκειμένου να χρηματοδοτηθεί το πρώτο πακέτο οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα, απόφαση που ελήφθη για λόγους που δεν σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, δείχνει ξεκάθαρα ότι τα κράτη δεν δεσμεύονται κατ' ανάγκη να χρηματοδοτήσουν το πρόγραμμα. Συνοψίζοντας, τα κράτη διατήρησαν την ικανότητά τους να επηρεάζουν τους όρους και τις προϋποθέσεις που προτάθηκαν στην Ελλάδα και θα είχαν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από προγράμματα που θεωρούν ασυμβίβαστα με τις υπόλοιπες διεθνείς τους υποχρεώσεις.

Ένα δεύτερο επίπεδο ευθύνης για τα κράτη-μέλη της ΕΕ απορρέει από το γεγονός ότι, με την παροχή βοήθειας και στήριξης στην Ελλάδα, και εφαρμόζοντας τα προγράμματα διαρθρωτικής προσαρμογής, συνέβαλαν εν γνώσει τους και ουσιαστικά στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων που διαπράχθηκαν από την Ελλάδα. Η αρχή της παράγωγης ευθύνης,²⁸⁰ η οποία περιέχεται στο Άρθρο 16 των Άρθρων για την

279. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε πιο πρόσφατες νομικές πράξεις της ΕΕ αναγνωρίζεται αυτό το «έλλειμμα συμμετοχής» και λαμβάνονται μέτρα για την ελαχιστοποίησή του. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΕ) αρ. 472/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 2013, για την ενίσχυση της οικονομικής και δημοσιονομικής εποπτείας των κρατών-μελών στη ζώνη του ευρώ τα οποία αντιμετωπίζουν ή απειλούνται με σοβαρές δυσκολίες αναφορικά με τη χρηματοοικονομική τους σταθερότητα, τα κράτη που ζητούν οικονομική βοήθεια θα καταρτίζουν προγράμματα οικονομικής προσαρμογής μαζί με την Επιτροπή, την ΕΚΤ και, όπου κρίνεται απαραίτητο, με το ΔΝΤ, και τα προγράμματα αυτά «θα πρέπει να τηρούν απόλυτα το Άρθρο 152 ΣΛΕΕ [διευκόλυνση του διαλόγου με τους κοινωνικούς εταίρους] και το Άρθρο 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ [δικαίωμα συλλογικής δράσης και διαπραγμάτευσης]» (Άρθρο 7(1)). Επιπλέον, το Άρθρο 7(2) προβλέπει ότι «[ο]ι προσπάθειες δημοσιονομικής εξυγίανσης που προβλέπονται από το πρόγραμμα μακρό-οικονομικής προσαρμογής θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την ανάγκη να διασφαλιστούν επαρκή μέσα για τις βασικές πολιτικές, όπως η παιδεία και η υγειονομική περίθαλψη». Παρά το γεγονός ότι οι διατάξεις αυτές αποτελούν μια ευπρόσδεκτη εξέλιξη, δεν εφαρμόστηκαν στην περίπτωση της Ελλάδας, στην οποία τα σχέδια προσαρμογής υιοθετήθηκαν χωρίς παρόμοιους προβληματισμούς.

280. Βλ. ILC, *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session* (A/56/10), 3 April-1 June and 2 July-10 August 2001, σ. 64.

Ευθύνη των Κρατών (για αδικοπραξίες) και αναγνωρίζεται ως μέρος του διεθνούς εθιμικού δικαίου,²⁸¹ προβλέπει ότι ένα κράτος το οποίο βοηθάει άλλο στη διάπραξη μιας διεθνούς αδικοπραξίας, όπως η παραβίαση των υποχρεώσεων του όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, θεωρείται υπεύθυνο για την πράξη του όταν πληρούνται δυο προϋποθέσεις: 1) η παροχή βοήθειας από το κράτος γίνεται με γνώση των συνθηκών της διεθνούς αδικοπραξίας, και 2) η πράξη θα θεωρούνταν διεθνώς παράνομη εάν είχε διαπραχθεί από το εν λόγω κράτος. Αναφορικά με την τελευταία προϋπόθεση, όλα τα κράτη της Ευρωζώνης έχουν επικυρώσει τα δύο Διεθνή Σύμφωνα για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Σε σχέση με την πρώτη προϋπόθεση, τα κράτη γνώριζαν, ή όφειλαν να γνωρίζουν, ότι υπήρχαν σοβαρές πιθανότητες η εφαρμογή του Μνημονίου να παραβιάσει σημαντικό αριθμό διεθνών υποχρεώσεων της Ελλάδας σχετικών με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η οικονομική βοήθεια παρασχέθηκε ώστε η Ελλάδα να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, και ήταν εξαρτημένη από την πλήρη συμμόρφωση της χώρας με τους όρους που επέβαλε η Τρόικα. Το γεγονός ότι οι δόσεις δεν θα εκταμιεύονταν χωρίς την αυστηρή τήρηση των όρων που είχαν επιβληθεί, ως αναγκαίοι, έκαναν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τουλάχιστον προβλέψιμες.

Τρίτον, η χρήση διαφορετικών διακυβερνητικών οργανισμών και οργάνων από τα κράτη-μέλη της ΕΕ για τη διαπραγμάτευση, τη χρηματοδότηση και την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής στην Ελλάδα –που δημιούργησε έτσι ένα πέπλο ανάμεσα στις ενέργειες και τον αντίκτυπο στα ανθρώπινα δικαιώματα ο οποίος συζητήθηκε σε αυτή την έκθεση– αποτελεί μια σκόπιμη προσπάθεια να παρακάμψουν τις υποχρεώσεις τους μέσω της διαμεσολάβησης αυτών των οργάνων και οργανισμών. Το Σχέδιο Αρθρων για την Ευθύνη των Διεθνών Οργανισμών²⁸² αναφέρει, στο Άρθρο 61, ότι «ένα κράτος-μέλος ενός διεθνούς οργανισμού αναλαμβάνει διεθνή ευθύνη στην περίπτωση που, εκμεταλλευόμενο το γεγονός ότι ο οργανισμός έχει αρμοδιότητα σε σχέση με το αντικείμενο των διεθνών υποχρεώσεων ενός κράτους, παρακάμψει την υποχρέωση αυτή, προκαλώντας τη διάπραξη μιας ενέργειας από τον οργανισμό, η οποία εάν είχε διαπραχθεί από το κράτος, θα συνιστούσε παραβίαση της υποχρέωσης». Στην περίπτωση του δανεισμού προορισμένου για δομικές αναπροσαρμογές στην ευρωζώνη, τα κράτη-μέλη έχουν από κοινού αναθέσει σε διαδοχικά όργανα να αναλάβουν τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη των συμφωνιών,²⁸³ την παρακολούθηση της συμμόρφωσης, την εκταμίευση της χρηματοδότησης και την επέκταση των άλλων διευκολύνσεων. Αυτή η πολύπλοκη αρχιτεκτονική, πέρα από το ότι δημιουργεί ένα χρήσιμο προπέτασμα καπνού, είναι σχεδιασμένη για να θέτει τις διακριτές πράξεις, μέσω των οποίων εφαρμόζονται τα προγράμματα προσαρμογής, στο απυρόβλητο, εκτός δικαστικού ελέγχου και εκτός του πεδίου της πολιτικής λογοδοσίας, σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο.

281. ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, σ. 43, παρ. 420.

282. International Law Commission, *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations*, annexed to UN General Assembly Resolution 66/100, of 27 February 2012 (A/RES/66/100).

283. Το πρώτο οικονομικό πακέτο βοήθειας της Ελλάδας, ανέλαβε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με την Απόφαση του Συμβουλίου 2010/320/EU της 10ης Μαΐου 2010, αιτιολογική έκθεση (8) και Άρθρο 4(3). Με το δεύτερο πακέτο οικονομικής βοήθειας, και συγκεκριμένα την διαδικασία επαναγοράς του ελληνικού χρέους το 2012, την αναδιάρθρωση των τραπεζών, και άλλες χρηματοδοτικές ανάγκες της κυβέρνησης, η χρηματοδότηση έγινε διαθέσιμη με τη διαμεσολάβηση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Χρηματοδοτικής Σταθερότητας. Ο οργανισμός αυτός, ένας φορέας με ειδικό σκοπό, ο οποίος ιδρύθηκε στις 7 Ιουνίου του 2010 με διακυβερνητική συμφωνία (συμφωνία-πλαίσιο για EMXΣ) των κρατών-μελών του Eurogroup, με τη μορφή της ανώνυμης εταιρείας που διέπεται από τη νομοθεσία του Λουξεμβούργου, σχεδιάστηκε αρχικά με διάρκεια ζωής τριών ετών. Η δομή αυτή ενσωματώθηκε αργότερα στον μόνιμο Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης.

V.V Περιπτώσεις εξωεδαφικής ευθύνης: Η Ευρωπαϊκή Ένωση, τα θεσμικά της όργανα και οι οργανισμοί

Η ευθύνη της ΕΕ μπορεί να προκύψει σε διαφορετική νομική βάση από αυτή των μελών της. Η ΕΕ έχει δεσμευτεί, σύμφωνα με τα Άρθρα 2, 3(1), (3) και (5), και 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), στις «αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες» και στην «προώθηση [...] της ευημερίας των λαών της», «την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων και [...] την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και προστασίας, της ισότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, την αλληλεγγύη ανάμεσα στις γενιές και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού». Το Άρθρο 6 της ΣΕΕ προβλέπει ότι η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 6.1) και ότι «τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών δικαίου της Ένωσης» (άρθρο 6.3). Επιπλέον, το Άρθρο 151 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) ορίζει ότι «η Ένωση και τα κράτη-μέλη [...] πρέπει να έχουν στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση της διαβίωσης και της εργασίας».

Η ΕΕ δεσμεύεται, εξίσου, από τους εθνικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) αποφάνθηκε ότι «[σ]ύμφωνα με το άρθρο 3(5) της ΣΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να συμβάλει στην αυστηρή παρακολούθηση και εξέλιξη του διεθνούς δικαίου. Συνεπώς, όταν υιοθετεί μια νομική πράξη, δεσμεύεται στην τήρηση του διεθνούς δικαίου στο σύνολό του, συμπεριλαμβανομένου του εθνικού δικαίου, το οποίο είναι δεσμευτικό για τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης».²⁸⁴

Οι συμφωνίες οικονομικής βοήθειας σχεδιάστηκαν σκοπίμως εκτός του θεσμικού πλαισίου της ΕΕ, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι τα κράτη-μέλη, η ΕΚΤ και η Ένωση δεν θα παραβιάσουν τις διατάξεις της ΣΛΕΕ οι οποίες απαγορεύουν την οικονομική βοήθεια. Αυτό συνέβη επειδή υπήρχε ο φόβος ότι η άμεση πρόβλεψη οικονομικής βοήθειας από τα κράτη θα παραβίαζε τη «ρήτρα μη διάσωσης», η οποία περιέχεται στο Άρθρο 125 της ΣΛΕΕ.²⁸⁵ Επιπλέον, σύμφωνα με το Άρθρο 122, θα απαγορευόταν και στην ίδια την ΕΕ η χορήγηση οικονομικής βοήθειας στα κράτη, με την εξαίρεση ορισμένων περιπτώσεων οι οποίες ορίζονται με λεπτομέρεια. Τέλος, σύμφωνα με το Άρθρο 123 της ΣΛΕΕ, η ΕΚΤ και οι κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών αποτράπηκαν να επεκτείνουν τη δυνατότητα υπερανάλληψης ή άλλες μορφές πιστωτικών διευκολύνσεων σε δημόσιες αρχές και την ΕΕ ή φορείς των κρατών μελών, καθώς και να προβούν σε απευθείας αγορά κρατικών ομολόγων από τα κράτη-μέλη.

Η παροχή οικονομικής βοήθειας από τα κράτη-μέλη εκτός του περίπλοκου αρχιτεκτονικού οικοδομήματος που δημιουργήθηκε για τον σκοπό αυτό θα ήταν μη συμβατή με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Στην απόφαση σχετικά με την υπόθεση Pringle, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) επιβεβαίωσε ότι κατά

284. Βλ., ECJ, Case C-366/10 *Air Transport Association of America and Others v. Secretary of State for Energy and Climate Change* (Reference for a preliminary ruling), Judgment of the Court (Grand Chamber) of 21 December 2011, παρ. 101.

285. Βλ. ECJ, Case C-370/12, *Thomas Pringle v Government of Ireland, Ireland and The Attorney General*, [2012] OJ C 303, 6.10.2012 (Reference for a preliminary ruling), παρ. 136: «[το Άρθρο 125 ΣΛΕΕ] απαγορεύει τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας από την Ένωση και τα κράτη-μέλη, ως αποτέλεσμα της οποίας μειώνεται το κίνητρο του κράτους-μέλους αποδέκτη να εφαρμόσει μια χρηστή δημοσιονομική πολιτική. Όπως προκύπτει από την παράγραφο 5 της γνώμης της ΕΚΤ [...] η ενεργοποίηση της οικονομικής βοήθειας μέσω μηχανισμών στήριξης όπως ο ΕΜΣ δεν είναι συμβατή με το Άρθρο 125 ΣΛΕΕ εκτός εάν αυτό είναι απαραίτητο για τη διασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας της ζώνης του ευρώ ως σύνολο και σύμφωνα με αυστηρούς όρους» (η έμφαση έχει προστεθεί).

την άσκηση πολιτικών στον τομέα της χρηματοοικονομικής σταθεροποίησης, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα λειτούργησαν «εκτός του πλαισίου της Ένωσης».²⁸⁶ Η απόφαση υπενθύμισε ότι κατά την εκτέλεση των καθηκόντων αυτών, οι εντολές των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων «δεν συνεπάγονται καμία εξουσιοδότηση να λαμβάνουν από μόνα τους αποφάσεις [...]», και ότι οι δραστηριότητές τους «εντός της Συνθήκης [Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης]²⁸⁷ δεσμεύουν αποκλειστικά τον ΕΜΣ».²⁸⁸ Το σκεπτικό αυτό, προφανώς, ισχύει σε συνάρτηση με άλλου είδους συμφωνίες οι οποίες προηγήθηκαν του ΕΜΣ, όπως και με αυτές που πλαισίωσαν τα πακέτα οικονομικής βοήθειας. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτής της θεσμικής αρχιτεκτονικής μεταξύ του 2012 και 2013, οδήγησε στη χορήγηση αποκλειστικών αρμοδιοτήτων σε ορισμένα θεσμικά όργανα, κυρίως την Επιτροπή και την ΕΚΤ, όσον αφορά τη διαπραγμάτευση των προγραμμάτων προσαρμογής, την επίβλεψή τους και την πραγματοποίηση των εκταμιεύσεων σε κράτη που συμμορφώνονται με τους όρους. Επομένως, χωρίς τη διαμεσολάβηση αυτών των θεσμικών οργάνων, τα προγράμματα προσαρμογής από τα οποία πηγάζουν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα δεν θα ήταν δυνατό να λάβουν χώρα. Ως εκ τούτου, η συμβολή τους στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα δεν ήταν μόνο ευκαιριακά άμεση και επαρκής αλλά επίσης απαραίτητη από θεσμική άποψη.

Επιτρέποντας στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς (και συγκεκριμένα, την Επιτροπή και την ΕΚΤ) να τίθενται στη διάθεση των κρατών που επιδιώκουν να πείσουν την Ελλάδα να υιοθετήσει πολιτικές οι οποίες σύμφωνα με τις προβλέψεις θα παραβιάσουν τις υποχρεώσεις που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ΕΕ έχει παραβιάσει τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από το Άρθρο 2, 3(1), (3) και (5) και 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πράγματι, η ΕΕ έχει παραβεί τις υποχρεώσεις της απέναντι στα κράτη-μέλη της, και κυρίως την Ελλάδα, αποτυγχάνοντας να σεβαστεί τις δικές της ιδρυτικές αρχές, οι οποίες περιλαμβάνουν τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και παρακάμπτοντάς την υποχρέωση της για προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (υποχρέωση που κατοχυρώνεται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, διασφαλίζεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και προκύπτει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών), καθώς και να «προάγει [...] την ευημερία των λαών της», «να καταπολεμήσει τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και [...] να προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού».²⁸⁹

Πράγματι, οι εξελίξεις αυτές προκαλούν βαθιά ανησυχία σχετικά με τις επιπτώσεις στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιτρέποντας στα θεσμικά όργανα να αναλάβουν τη χρηματοοικονομική σταθεροποίηση εκτός του νομικού πλαισίου του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και πέρα από τα

286. Case C-370/12, *Thomas Pringle v Gouvernement of Ireland, Ireland and The Attorney General*, [2012] OJ C 303, 6.10.2012 (Reference for a preliminary ruling), παρ. 158: Από τη νομολογία του Δικαστηρίου γίνεται εμφανές ότι τα κράτη-μέλη έχουν το δικαίωμα, σε τομείς που δεν εμπίπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης, να αναθέτουν καθήκοντα σε θεσμικά όργανα, εκτός του πλαισίου της Ένωσης, όπως το έργο του συντονισμού μιας συλλογικής δράσης που έχει αναληφθεί από τα κράτη-μέλη ή τη διαχείριση της οικονομικής βοήθειας, με την προϋπόθεση ότι τα καθήκοντα αυτά δεν μεταβάλλουν τον ουσιαστικό χαρακτήρα των αρμοδιοτήτων που έχουν ανατεθεί στα εν λόγω θεσμικά όργανα από την ΣΕΕ και τη ΣΛΕΕ» (η έμφαση έχει προστεθεί, οι παραπομπές παραλείπονται).

287. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ) είναι ένας μόνιμος διεθνής οργανισμός με έδρα το Λουξεμβούργο ο οποίος ιδρύθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 2012 και αντικατέστησε τα προσωρινά χρηματοδοτικά προγράμματα της ΕΕ: το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) και τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΜΧΣ). Αποσκοπεί στη δημιουργία ενός τείχους προστασίας για την Ευρώπη και στην παροχή άμεσης πρόσβασης σε προγράμματα οικονομικής βοήθειας στις χώρες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες. Δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της Συνθήκης για την Ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, η οποία υπογράφηκε στις 2 Φεβρουαρίου 2012 και τέθηκε σε ισχύ στις 27 Σεπτεμβρίου 2012. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.european-council.europa.eu/media/582311/05-tesm2.en12.pdf>.

288. Case C-370/12, *Thomas Pringle v Gouvernement of Ireland, Ireland and The Attorney General*, [2012] OJ C 303, 6.10.2012 (Reference for a preliminary ruling), παρ. 161.

289. Consolidated version of the Treaty on the European Union, 26 November 2012, Article 3, διαθέσιμη στη διεύθυνση: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>.

όρια και τις εγγυήσεις που προβλέπονται από το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ, η Ένωση δημιούργησε ένα νομικό κενό εντός του οποίου τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα των ατόμων στην Ελλάδα, και αλλού, δεν προστατεύονται πλέον.

V.VI Περιπτώσεις εξωεδαφικής ευθύνης: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Το ΔΝΤ είναι ένας εξειδικευμένος οργανισμός του ΟΗΕ, βάσει του Άρθρου 57 του Χάρτη του ΟΗΕ. Σύμφωνα με το Άρθρο 59 του Χάρτη, οι εξειδικευμένοι οργανισμοί ιδρύονται «για την επίτευξη των σκοπών που έχουν οριστεί στο Άρθρο 55 [του Χάρτη του ΟΗΕ]», το οποίο περιλαμβάνει τον οικουμενικό σεβασμό και την παρακολούθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών για όλους. Στο πλαίσιο των πακέτων οικονομικής βοήθειας για την Ελλάδα, το ΔΝΤ αποτελούσε έναν σημαντικό, αλλά δευτερεύοντα παράγοντα. Ως μέλος της Τρόικας, ο οργανισμός είχε άμεση εμπλοκή στη διαπραγμάτευση των σχετικών συμφωνιών, και έχει συνεισφέρει χονδρικά το ένα τέταρτο των κεφαλαίων του πρώτου οικονομικού προγράμματος στήριξης, και το 12% του δεύτερου.

Σε αντίθεση με την ΕΕ, τα άρθρα του Καταστατικού του ΔΝΤ δεν κάνουν ιδιαίτερη αναφορά στα ανθρωπίνια δικαιώματα.²⁹⁰ Πράγματι, το ΔΝΤ θεωρείται ότι δεν λαμβάνει θέση όσον αφορά τα πολιτικά συστήματα και θεμελιώνει τις αποφάσεις του σε καθαρά οικονομικά κριτήρια.²⁹¹ Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές δυσκολίες στον καθορισμό των ορίων των καθαρά οικονομικών υπολογισμών, κατά την απόφαση σχετικά με το ποιες είναι οι επαρκείς εγγυήσεις που πρέπει να επιβάλει το Ταμείο για τον δανεισμό των χωρών. Η πολιτική σταθερότητα και η εθνική δημοκρατική νομιμοποίηση της διαδικασίας των μεταρρυθμίσεων αναμφίβολα συνδέονται με την επιτυχία του προγράμματος, και συνεπώς αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στην πρόβλεψη της πιθανότητας αποπληρωμής.

Παρά το γεγονός ότι το δίκαιο των συνθηκών επηρεάζει πολύ λίγο τη στάση του ΔΝΤ στα ζητήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο οι εθιμικοί κανόνες όσο και οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου εμπλέκονται στον καθορισμό των καθηκόντων του οργανισμού. Η απαγόρευση της γενοκτονίας, της δουλείας, των φυλετικών διακρίσεων, το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση είναι μερικές από τις υποχρεώσεις που ισχύουν και για το ΔΝΤ μέσω του εθιμικού δικαίου. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η υποχρέωση του ΔΝΤ να σεβαστεί το δικαίωμα της Ελλάδας στον αυτοκαθορισμό της εμπεριέχει τόσο διαδικαστικές όσο και ουσιαστικές πτυχές. Το ελάχιστο που απαιτούν οι διαδικαστικές πτυχές της υποχρέωσης είναι το ΔΝΤ να απέχει από την επιβολή προϋποθέσεων στην Ελλάδα οι οποίες θα στερήσουν από τον πληθυσμό τη δυνατότητα έκφρασης της βούλησής του, με ουσιαστικό και έγκαιρο τρόπο, σχετικά με τις πολιτικές επιλογές οι οποίες υιοθετούνται για την εκπλήρωση των όρων των δανείων.²⁹² Το ελάχιστο που συνεπάγονται οι ουσιαστικές πτυχές της υποχρέωσης είναι η

290. Το άρθρο V(3)(a) των Άρθρων του Καταστατικού του Ταμείου αναφέρει ότι «[τ]ο Ταμείο οφείλει να υιοθετεί πολιτικές για τη χρήση των γενικών πόρων του, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών σχετικών με συμφωνίες stand-by ή άλλες παρόμοιες, [...] οι οποίες θεσπίζουν επαρκείς εγγυήσεις για την προσωρινή χρήση των γενικών πόρων του Ταμείου» (η έμφαση προστέθηκε).

291. Βλ. για παράδειγμα τις απόψεις που εξέφρασε ο πρώην Γενικός Σύμβουλος, François Gianviti, στο *Economic, Social and Cultural Rights and the International Monetary Fund*, 2002, διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.imf.org/external/np/leg/sem/2002/cdmfl/eng/gianv3.pdf>. Ο Gianviti αναφέρει ότι «[...] το Ταμείο και η [Παγκόσμια] Τράπεζα θεωρούν ότι αποτελούν καθαρά τεχνικούς και οικονομικούς οργανισμούς, τα Άρθρα του Καταστατικού (ρητά στην περίπτωση της Τράπεζας, άρρητα στην περίπτωση του Ταμείου) των οποίων τους αποτρέπουν να λαμβάνουν υπόψη πολιτικούς προβληματισμούς κατά τις αποφάσεις τους. Ο ρόλος τους ως οικονομικών θεσμών ήταν να παρέχουν οικονομική βοήθεια, όχι να επιβάλλουν πολιτικές αλλαγές» (σ. 5).

292. Κάποιο επίπεδο αναγνώρισης της υποχρέωσης αυτής περιλαμβάνεται στις αναθεωρημένες το 2001 Κατευθυντήριες Γραμμές περί Προϋποθέσεων (παρ. 3): «κατά τη διαδικασία, προέκυψαν εντάσεις μεταξύ της επιθυμίας να καλυφθούν οι πτυχές της πολιτικής οι οποίες κατείχαν κεντρικό ρόλο στο πρόγραμμα και της σπουδαιότητας να ελαχιστοποιηθεί η παρείσφρηση στην εθνική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, οι Κατευθυντήριες Γραμμές περί Προϋποθέσεων του 1979 έδωσαν έμφαση στην αρχή της οικονομίας και στην ανάγκη να μειωθούν τα κριτήρια της απόδοσης στον ελάχιστο αριθμό που είναι απαραίτητος για την εφαρμογή της πολιτικής. Τόνισαν επίσης ότι το Ταμείο θα πρέπει να λαμβάνει δεόντως υπόψη τους κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους της χώρας, τις οικονομικές προτεραιότητες και συνθήκες».

υποχρέωση σεβασμού των ελάχιστων βασικών υποχρεώσεων.²⁹³

Επιπλέον, το ΔΝΤ έχει τις δικές του πολιτικές εγγυήσεων οι οποίες προβλέπουν μια διαδικασία αξιολόγησης των κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων πριν την υιοθέτηση πολιτικών και προγραμμάτων, αλλά και κατά την εφαρμογή τους. Αυτές περιλαμβάνουν την ανάγκη να διασφαλιστεί ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω της εξέτασης των πιθανών αρνητικών επιπτώσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα που ενδεχομένως συνεπάγονται οι πολιτικές και τα προγράμματα, και να λάβουν μέτρα για την όσον τον δυνατόν πληρέστερη αποφυγή αυτών των επιπτώσεων.

Το ΔΝΤ προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει την ευθύνη του για τα δάνεια τα οποία παρείχε, ισχυριζόμενο ότι δεν μπορεί ούτε να αποφύγει, αλλά ούτε και να συμβάλει ιδιαίτερος στο ζήτημα των παραβιάσεων των δικαιωμάτων από τους αποδέκτες των δανείων. Από αυτή την άποψη, το ΔΝΤ υποστήριξε ότι τα κράτη διατηρούν πάντα τη δυνατότητα να αγνοήσουν τους όρους των δανείων, και ότι ο γενικός χαρακτήρας της χρηματοδότησης, σε συνδυασμό με την ανταποδοτική φύση των οικονομικών πόρων έχει ως αναγκαστική συνεπαγωγή ότι το Ταμείο δεν θα μπορούσε ποτέ να συμβάλλει ουσιαστικά στην αδιόπρακτη συμπεριφορά του κράτους.²⁹⁴ Ως εκ τούτου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο δανεισμός, στον οποίο προέβη, δεν επιφέρει ευθύνη.

Ωστόσο, υπό τις παρούσες συνθήκες, η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να αγνοήσει τους όρους των δανείων –όπως καθορίστηκαν στην Ανταλλαγή Επιστολών με το ΔΝΤ– εάν επιθυμούσε να συνεχιστεί η εκταμίευση των κεφαλαίων. Επιπλέον, οι συνταγές πολιτικής οι οποίες ρυθμίζουν την πρόσβαση στη χρηματοδότηση του ΔΝΤ δεν είναι σε καμία περίπτωση «γενικές», αλλά στην πραγματικότητα στοχευόμενες, σαφώς μετρήσιμες και αυστηρώς επιτηρούμενες κάθε τρίμηνο. Υπ’ αυτές τις συνθήκες, το ΔΝΤ δύσκολα μπορεί να ισχυριστεί ότι δεν φέρει ευθύνη για τα αποτελέσματα τα οποία αυτές οι πολιτικές είχαν στον πληθυσμό της Ελλάδας.

293. Η Επιτροπή για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα υποστήριξε την άποψη αυτή στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της στο Ισραήλ (E/C.12/1/Add.90), που υιοθετήθηκαν στις 23 Μαΐου 2003 (παρ. 31): «Η Επιτροπή επαναλαμβάνει την άποψή της ότι ακόμα και σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, τα θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να γίνονται σεβαστά, καθώς και ότι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, ως μέρος των ελάχιστων απαιτήσεων της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διασφαλίζονται από το διεθνές εθιμικό δίκαιο και προβλέπονται επίσης από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο».

294. International Law Commission, *Responsibility of International Organisations - Comments and observations received from international organisations*, A/CN.4/582, of 1 May 2007, σ. 11.

VI. Συμπεράσματα

Η έκθεση αυτή απεικονίζει μια χώρα στην οποία τα δικαιώματα –ατομικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά– βάλλονται ανοιχτά και έχουν παραβιαστεί σε όλα τα επίπεδα. Αυτό γίνεται αισθητό όχι μόνο σε τομείς όπως η εργασία και η υγεία, στους οποίους το κράτος επέβαλε μέτρα λιτότητας που είχαν αρνητικές επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά είναι ορατό και στην περιστολή των θεμελιωδών ελευθεριών, όπως η ελευθερία των μέσων ενημέρωσης ή το δικαίωμα της έκφρασης της διαφωνίας μέσω μιας ειρηνικής δημόσιας διαδήλωσης. Αυτή η οπισθοχώρηση στην κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα είναι εν μέρει αποτέλεσμα προϋπαρχόντων συνθηκών και πρακτικών οι οποίες ήδη παρεμπόδιζαν την ίση πρόσβαση στα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα και στην άσκηση των ατομικών ελευθεριών πριν από την κρίση. Οι συνθήκες αυτές τώρα επιδεινώθηκαν από τη συρρίκνωση των πόρων και τις αυξανόμενες πολιτικές και κοινωνικές εντάσεις.

Η έρευνα στην οποία βασίζεται η παρούσα έκθεση διαπιστώνει ότι η οικονομική κρίση και τα μέτρα λιτότητας που τη συνόδευαν δεν μπορούν να θεωρηθούν ο μοναδικός υπεύθυνος της σημερινής κατάστασης. Ένα σύνθετο και άρρηκτα συνδεδεμένο μείγμα παλιών και βαθιά ριζωμένων εγγενών παθογενειών του ελληνικού κράτους και νέες τάσεις, κοινές με άλλες χώρες που βιώνουν την ύφεση και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις ως αντάλλαγμα για τη διεθνή διάσωση, αποτελεί τον βασικό καθοριστικό παράγοντα. Οι τάσεις αυτές έχουν φέρει στο προσκήνιο μια προθυμία, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, να θυσιαστούν τα πάντα για την οικονομική ανάκαμψη. Ωστόσο, είναι φανερό ότι η κρίση και η λιτότητα έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην επιδείνωση των προϋπαρχόντων προβλημάτων στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι οποίες αναφέρονται στην έκθεση αυτή, είχαν άμεσο αντίκτυπο και ευθεία συνέπεια την παραβίαση τους.

Όσοι συνέβαλαν στην εκπόνηση σχεδίων αντιμετώπισης της κρίσης ισχυρίζονται συνήθως ότι, υπ' αυτές τις συνθήκες, ο τρόπος αντιμετώπισης που επιλέχθηκε τελικά ήταν ο μόνος εφικτός δρόμος προς τα μπρος και ότι οποιαδήποτε αρνητική συνέπεια στα ανθρώπινα δικαιώματα ήταν αναπόφευκτη, και επομένως δικαιολογημένη. Η παρούσα έκθεση αποδεικνύει ότι ο συλλογισμός αυτός είναι εσφαλμένος. Ακόμα και αν υπεισέλθουν στη συζήτηση οι εναλλακτικές που θα μπορούσαν να είχαν προβλεφθεί σε σχέση με την πολιτική που ακολουθήθηκε από τα κράτη και τη διεθνή κοινότητα, ο τρόπος με τον οποίο υιοθετήθηκαν και εφαρμόστηκαν οι ασκούμενες πολιτικές δεν σεβάστηκαν, από τη σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα διεθνή πρότυπα, ακόμα και υπό το φως των εξαιρετικών περιστάσεων που χαρακτηρίζουν τη χρηματοπιστωτική κρίση.

Επίσης, το γεγονός ότι οι κυβερνητικές ελίτ, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (και κυρίως στο επίπεδο της ΕΕ), δεν φαίνονται πάντα να αντιλαμβάνονται τα ζητήματα που αναδεικνύει η παρούσα έκθεση ως παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο στο πλαίσιο της ελληνικής περίπτωσης όσο και σε άλλες περιπτώσεις, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό. Από τις συζητήσεις με εκπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης και της ΕΕ, προκύπτει μια στενή και εσφαλμένη αντίληψη σχετικά με το τι αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων – και αυτό είναι ανησυχητικό. Επιπλέον, υπήρχε η τάση τυχόν παραβιάσεις οι οποίες αναγνωρίστηκαν να θεωρηθούν ως «αναγκαίο κακό» στη γενική διαχείριση της κρίσης.

Όσον αφορά τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, οι πολιτικές λιτότητας δεν κατάφεραν να ικανοποιήσουν τις προϋποθέσεις που θέτει το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα του ΟΗΕ σε σχέση με τα περιοριστικά μέτρα. Έτσι, τα τελευταία κρίνονται απαράδεκτα βάσει του διεθνούς δικαίου. Ως εκ τούτου, αυτοί που τα θέσπισαν πρέπει να λογοδοτήσουν για τις

παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προκάλεσαν. Σε ό,τι αφορά τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, οι περιορισμοί σε θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, οι οποίοι τεκμηριώνονται στην παρούσα έκθεση, δεν εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες το πεδίο άσκησης των δικαιωμάτων αυτών μπορεί κατ' εξαίρεση να περιοριστεί σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η έκθεση επισημαίνει, επίσης, σοβαρές παραβάσεις των βασικών αρχών της δημοκρατικής συμμετοχής και του δημοκρατικού ελέγχου, παραβάσεις οι οποίες συντελέστηκαν με τις πολιτικές και τα μέτρα που εκπονήθηκαν κατά της κρίσης και υλοποιήθηκαν περιφρονώντας κατάφωρα τις κανονικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Ωστόσο, το ελληνικό κράτος δεν είναι το μόνο υπεύθυνο για τις παραβιάσεις που προέκυψαν από τα προγράμματα λιτότητας ή άλλα μέτρα τα οποία συνδέονται με την τρέχουσα κρίση. Κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή των μέτρων διεξόδου από την κρίση, η ελληνική πολιτεία ήταν υποχρεωμένη να ακολουθήσει τις αυστηρές προϋποθέσεις οι οποίες τέθηκαν από τους διεθνείς πιστωτές. Το γεγονός αυτό δημιούργησε μία κατάσταση κατά την οποία όχι μόνο το ελληνικό κράτος αλλά και άλλοι φορείς οι οποίοι συνέβαλαν στα μέτρα λιτότητας φέρουν ευθύνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προέκυψαν από την εφαρμογή των πολιτικών τις οποίες σχεδίασαν ή προσυπέγραψαν. Το σύνθετο θεσμικό οικοδόμημα που αποκαλείται «Τρόικα» λειτούργησε ως ένα παραπέτασμα καπνού προστατεύοντας για χρονικό μεγάλο διάστημα τα μέρη που το απάρτισαν από την ευθύνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, η Τρόικα δεν είναι ένα κενό κέλυφος. Αποτελείται από διεθνείς οργανισμούς, και μέσω αυτών, από τα κράτη-μέλη τους: όλα και όλοι είναι επιφορτισμένοι με συγκεκριμένες υποχρεώσεις έναντι των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αυτό ισχύει τόσο για την ΕΕ όσο και το ΔΝΤ, που είχαν καθοδηγητικό ρόλο στην εκπόνηση των πολιτικών και προγραμμάτων ενάντια στην κρίση. Οι οργανισμοί αυτοί δεσμεύονται από το διεθνές δίκαιο να σέβονται και να προστατεύουν τις σχετικές οικουμενικές προδιαγραφές. Η ΕΕ, περαιτέρω, δεσμεύεται ως προς την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω των ιδρυτικών συνθηκών της, καθώς και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της. Τα κείμενα αυτά είναι δεσμευτικά για τα θεσμικά της όργανα σε όλες τις περιπτώσεις, συμπεριλαμβανομένης και της περίπτωσης που αυτοί λειτουργούν εκτός της συνήθους αρμοδιότητας ή αποστολής τους.

Η παρατήρηση αυτή ισχύει ομοίως και για τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ. Ιδρύοντας την Τρόικα και προσυπογράφοντας τις προτάσεις της, τα κράτη αυτά παραβίασαν την υποχρέωσή να συμπαρασταθούν στην Ελλάδα ώστε να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Παραβίασαν, επίσης, την υποχρέωση των κρατών να απέχουν από ενέργειες που παρακωλύουν την ικανότητα ενός άλλου κράτους να τηρεί τις υποχρεώσεις του όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα κράτη-μέλη δεν μπορούν, σε καμία περίπτωση, να θεωρηθούν ότι αποδεσμεύονται από την υποχρέωση αυτή ακόμη κι όταν ενεργούν μέσω διακριτών διεθνών οντοτήτων, τις οποίες τα ίδια δημιούργησαν, όπως η Τρόικα. Παρά το γεγονός ότι τα πραγματολογικά στοιχεία αυτής της έκθεσης αναφέρονται ειδικά στην Ελλάδα, τα συμπεράσματά της σχετικά με τις ευθύνες εκτείνονται πολύ πέραν της ελληνικής περίπτωσης. Αφορούν εν δυνάμει όλες τις χώρες που προσφεύγουν σε οικονομική βοήθεια για την αντιμετώπιση μιας σοβαρής οικονομικής ύφεσης. Η έκθεση εκθέτει τους κινδύνους που ενυπάρχουν σε μια κατάσταση όπου λαμβάνονται μέτρα τα οποία δεν υπολογίζουν την πιθανότητα να υπονομεύσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις δημοκρατικές αρχές στις κάθε φορά εμπλεκόμενες χώρες.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι αδύνατο να παραβλεφθεί το γεγονός ότι αυτό που ξεκίνησε ως ένα οικονομικό και χρηματοδοτικό πακέτο στήριξης μετατράπηκε σε μια πρωτοφανή προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών προδιαγραφών στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες με παρόμοια μοίρα. Ενώ οι κυβερνήσεις, υπό την πίεση των διεθνών δανειστών, θεσπίζουν, ως απάντηση στην οικονομική

δυσπραγία που βιώνει ο λαός τους, αυστηρά μέτρα λιτότητας αποσκοπώντας να ξανακερδίσουν την εμπιστοσύνη των χρηματοπιστωτικών αγορών και να αποκαταστήσουν την οικονομία, γίνεται ολοένα πιο σαφές, τόσο στους εμπειρογνώμονες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και στην κοινή γνώμη, ότι αυτό που συρρικνώνεται, παράλληλα με τους δημόσιους προϋπολογισμούς, στην Ελλάδα και άλλες χώρες της Ευρώπης, είναι ο χώρος των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Αυτά, σε αντίθεση με τους εθνικούς προϋπολογισμούς, δεν μπορούν να επωφεληθούν από διεθνείς διασώσεις.²⁹⁵

Καθώς οι περιορισμοί στα ανθρώπινα δικαιώματα επιβάλλονται με αυξανόμενο ρυθμό και τα οικονομικά εμπόδια αναφέρονται ως αιτία την επιβολή περισσότερων περιορισμών, οι θεμελιώδεις αρχές της δημοκρατίας και του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, στις οποίες στηρίζονται, διακυβεύονται επικίνδυνα και ανεπανόρθωτα.

Η Ευρώπη δεν μπορεί να επιτρέψει πλέον στον εαυτό της να αγνοεί παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σαν κι αυτές που παρατηρούνται σήμερα στην Ελλάδα ως αναπόφευκτη παράπλευρη απώλεια στην επιδίωξη της οικονομικής και της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Είναι απαραίτητο να αλλάξει τάχιστα αυτή η προσέγγιση, προκειμένου να αποφευχθεί μια επικίνδυνη και ενδεχομένως μη αναστρέψιμη στροφή από τα ίδια τα ιδρυτικά θεμέλια της Ένωσης. Είναι καιρός η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της να δράσουν ώστε να διασφαλίσουν ότι δεν είναι μόνο η οικονομία αυτή που πρέπει να διασωθεί αλλά και οι ίδιες οι καταστατικές τους αρχές. Αυτό πρέπει να το πράξουν προτού η Ευρώπη διολισθήσει από αυτές τις αρχές σε καταστάσεις που η Ιστορία έχει διδάξει ότι επέρχονται όταν οι εν λόγω αρχές ακυρώνονται.

Η FIDH, η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου απευθύνουν έκκληση προς την Ελλάδα, την Ευρωπαϊκή Ένωση και ιδιαιτέρως τα κράτη-μέλη της, να εξετάσουν από κοινού τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις συναφείς ευθύνες που παρουσιάζονται στην έκθεση αυτή. Προτρέπουμε επίσης, όλους τους παραπάνω, να δράσουν προληπτικά για την αποτροπή παρόμοιων παραβιάσεων σε άλλες χώρες που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση. Αυτό πρέπει να γίνει, μεταξύ άλλων, διασφαλίζοντας την έναρξη ενός πανευρωπαϊκού ουσιαστικού διαλόγου για τον βέλτιστο τρόπο συλλογικής αντιμετώπισης των προκλήσεων που τίθενται από την οικονομική κρίση, ο οποίος θα διασφαλίζει τον σεβασμό, την προστασία και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Συγκεκριμένα, η FIDH και η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου συστήνουν:

295. Αυτό επίσης εξαρτάται εν μέρει από το γεγονός ότι τα μέτρα λιτότητας έχουν επιβληθεί από τους διεθνείς δανειστές χωρίς να ληφθεί καθόλου υπόψη το συγκεκριμένο πλαίσιο στις χώρες όπου παρενέβησαν και χωρίς να αντιληφθούν τις κοινωνικό-οικονομικές και πολιτικές ιδιαιτερότητες στις χώρες αυτές. Ως αποτέλεσμα, οι ίδιες λύσεις έχουν εφαρμοστεί σε εξαιρετικά διαφορετικά περιβάλλοντα, επιδεινώνοντας με τον τρόπο αυτό προϋπάρχοντα προβλήματα, προδικάζοντας παράλληλα την αποτυχία τους.

VII. Συστάσεις

Προς την Ελλάδα:

– Να διασφαλίσει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα κατέχουν κεντρικό ρόλο σε οποιοδήποτε τρέχοντα ή μελλοντικό διάλογο και διαπραγμάτευση με τους διεθνείς πιστωτές σχετικά με προγράμματα τα οποία αποσκοπούν στην παροχή οικονομικής βοήθειας στη χώρα, η οποία βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης

– Να διασφαλίσει, στις περιπτώσεις που αναλαμβάνει διεθνείς οικονομικές υποχρεώσεις, καθώς και στο πλαίσιο προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, ότι οι υποχρεώσεις αυτές είναι σύμφωνες με τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεν παραβιάζουν ούτε περιορίζουν την ικανότητα του κράτους να σέβεται τις σχετικές συνταγματικές, περιφερειακές και διεθνείς δεσμεύσεις. Η Ελλάδα πρέπει να αποχωρήσει και να μην εισέλθει σε οποιαδήποτε άλλη συμφωνία οικονομικής βοήθειας, με την οποία αναλαμβάνει υποχρεώσεις που παραβιάζουν ή περιορίζουν την ικανότητά της να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

– Για τον σκοπό αυτό, η Ελλάδα πρέπει να διασφαλίσει ότι θα αποτιμώνται οι επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την έναρξη ισχύος των μέτρων, να αξιολογεί ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις τους στα ανθρώπινα δικαιώματα και να τις αποφεύγει με τον βέλτιστο τρόπο. Η εκτίμηση των επιπτώσεων στον τομέα αυτόν πρέπει να διασφαλίζει τη συμμετοχή εκείνων που ενδεχομένως επηρεαστούν από τα μέτρα αυτά, καθώς και ότι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις επιπτώσεις στις περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες.²⁹⁶

– Στις περιπτώσεις στις οποίες δεν υπάρχουν διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις οι οποίες θα είχαν λιγότερο επιζήμιες συνέπειες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η Ελλάδα πρέπει να αποδεικνύει με δημόσιο και διαφανή τρόπο ότι δεν υπήρχαν εναλλακτικές οι οποίες να διασφαλίζουν την πραγμάτωση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι η επιλογή που επιλέχθηκε ήταν η λιγότερο επιζήμια για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων αυτών. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα θα πρέπει να φροντίζει να έχουν καταβληθεί όλες οι προσπάθειες ώστε να χρησιμοποιηθούν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι προκειμένου να εκπληρώσει τις ελάχιστες βασικές υποχρεώσεις. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να παρέχει αποδείξεις ότι κάθε περιοριστικό μέτρο που υιοθετήθηκε ήταν απαραίτητο για το δημόσιο συμφέρον, αυστηρά προσαρμοσμένο στην ικανοποίηση αυτού του συμφέροντος, ενώ ταυτόχρονα προκαλεί τη μικρότερη δυνατή βλάβη. Επίσης, ότι τα περιοριστικά μέτρα είναι χρονικά περιορισμένα και ότι όσοι επηρεάζονται θα μπορούν ενεργά, ελεύθερα και ουσιαστικά να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

– Να εκπληρωθούν οι διεθνείς οικονομικές υποχρεώσεις της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αποτελούν μέρος του προγράμματος οικονομικής βοήθειας, χωρίς η χώρα να καταφύγει σε περαιτέρω περικοπές των δημοσίων δαπανών ή σε άλλα μέτρα λιτότητας, τα οποία ενδεχομένως υπονομεύσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, και ιδιαίτερα τα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, όπως συστήνει και ο πρώην Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ, Cephias Lumina, στην έκθεσή του προς το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τον Μάρτιο του 2014 έπειτα από επίσκεψή του στην Ελλάδα.

– Να διασφαλίσει ότι κατά την υιοθέτηση και εφαρμογή μέτρων λιτότητας διατηρούνται αρκετοί πόροι για τη διασφάλιση των ελάχιστων απαραίτητων επιπέδων οικονομικών και

296. Οι Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ για την αξιολόγηση των επιπτώσεων που έχουν στα ανθρώπινα δικαιώματα των συμφωνιών για το εμπόριο και τις επενδύσεις θα μπορούσαν να παρέχουν καθοδήγηση σε αυτό το πλαίσιο. UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the Right to Food, Olivier De Schutter: Guiding principles on human rights impact assessment of trade and investment agreements, UN Doc. A/HRC/19/59/Add. 5 (19 December 2011).

κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως συστήνει ο πρώην Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ, Cerphas Lumina, στην έκθεση του τον Μάρτιο του 2014, και ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο θεματικό του έγγραφο *Safeguarding Human Rights in Times of Economic Crisis* τον Νοέμβριο του 2013. Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα πρέπει να διασφαλίσει:

- Ότι οποιαδήποτε μεταρρύθμιση στο σύστημα δημόσιας υγείας και οποιαδήποτε περικοπή στον προϋπολογισμό για την υγειονομική περίθαλψη δεν υπονομεύει το θεμελιώδες δικαίωμα των ατόμων στην υγεία, όπως ορίζεται στο άρθρο 12 του ICESCR. Για τον σκοπό αυτό, να διασφαλίσει ότι δημιουργούνται οι συνθήκες οι οποίες θα διασφαλίσουν για όλους επαρκείς ιατρικές υπηρεσίες και μέριμνα σε περίπτωση ασθένειας. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει και τα άτομα τα οποία δεν καλύπτονται από ασφάλιση υγείας.
- Ότι οποιαδήποτε μεταρρύθμιση στην αγορά εργασίας δεν υπονομεύει το θεμελιώδες δικαίωμα των ατόμων στην εργασία, όπως ορίζεται στα άρθρα 6 και 7 του ICESCR. Για τον σκοπό αυτό, η Ελλάδα θα πρέπει να συστήσει εξειδικευμένες υπηρεσίες οι οποίες θα υποστηρίζουν τα άτομα, βοηθώντας τα να βρουν τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας, όπως συστήνεται από την CESC (Γενική Παρατήρηση 18). Επίσης, να διασφαλίσει ότι οποιαδήποτε μεταρρύθμιση στην αγορά εργασίας δεν έχει ως αποτέλεσμα την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, ιδιαίτερα όσον αφορά το δικαίωμα σε δίκαιο μισθό και το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής και αποδοχής εργασίας, τα οποία έχει θέσει σε κίνδυνο η πρόσφατη αλλαγή συσχετισμού ισχύος μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων. Σχετικά με το δικαίωμα σε δίκαιο μισθό, η Ελλάδα θα πρέπει να συμμορφωθεί με την απόφαση της Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία θεώρησε ότι οι περικοπές στον κατώτατο μισθό, ιδιαίτερα για τα άτομα κάτω των 25 ετών, είναι ασυμβίβαστες με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Θα πρέπει να τεθούν σε ισχύ μέτρα, τα οποία να περιορίζουν τις δυσανάλογες συνέπειες τις οποίες η παρούσα κατάσταση στην αγορά εργασίας προκαλεί στις ευπαθείς κατηγορίες, και να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες και οι διακρίσεις στον χώρο εργασίας. Πρέπει να υιοθετηθούν ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που συναντά η νεότερη γενιά κατά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, καθώς και δίκαιες και ευνοϊκές συνθήκες εργασίας χωρίς διακρίσεις. Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις πρέπει να αποκατασταθούν, σύμφωνα με τις συστάσεις της Επιτροπής Συνδικαλιστικών Ελευθεριών της ΔΟΕ στην έκθεσή της τον Νοέμβριο του 2012. Το δικαίωμα στην απεργία πρέπει να είναι εγγυημένο.

– Να λάβει μέτρα τα οποία θα αντιμετωπίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στα ανθρώπινα δικαιώματα. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να υιοθετηθεί προγράμματα για την αποκατάσταση των κοινωνικών δικαιωμάτων και των θεσμών κοινωνικού διαλόγου, όπως συστήνει η Υποεπιτροπή για τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη της Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE) της Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, Υγείας και Βιώσιμης Ανάπτυξης στη Διακήρυξή της που υιοθετήθηκε στην διάσκεψη Υψηλού Επιπέδου για τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη στις 17-18 Οκτωβρίου 2014. Πρέπει, επίσης, να υιοθετηθεί μέτρα τα οποία θα βοηθήσουν στην αντιστάθμιση των δυσανάλογων επιπτώσεων που είχε ο συνδυασμός της κρίσης και των μέτρων λιτότητας στις ευάλωτες ομάδες.

– Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τους μηχανισμούς προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, η Ελλάδα πρέπει να άρει όλες τις εθνικές επιφυλάξεις και ρήτρες μη συμμετοχής που αφορούν συγκεκριμένα άρθρα του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, σύμφωνα και με τις συστάσεις της Υποεπιτροπής της PACE, στη Διακήρυξή της τον Οκτώβριο του 2014.

– Να επικυρώσει βασικές διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις οποίες δεν αποτελεί ακόμα συμβαλλόμενο μέρος, και συγκεκριμένα το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο ICESCR, όπως συστήνει ο πρώην ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας, Cerphas Lumina, στην

έκθεσή του τον Μάρτιο του 2014.

– Να εφαρμόσει αποφάσεις και συμπεράσματα διεθνών μηχανισμών και οργάνων των Συνθηκών, συμπεριλαμβανομένης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων και της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

– Να διασφαλίσει ότι οποιαδήποτε διαδικασία που οδηγεί στην υιοθέτηση περαιτέρω μέτρων, τα οποία μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα, σέβεται τις αρχές της συμμετοχής, της υπευθυνότητας, της διαφάνειας και τη ρήτρα κατά των διακρίσεων. Συγκεκριμένα να διασφαλίσει την ενεργή, ελεύθερη και ουσιαστική συμμετοχή με στόχο την εκπόνηση σχεδίων εξόδου από την κρίση από τα άτομα που ενδεχομένως επηρεάζονται από τα μέτρα.

– Να διασφαλίσει το σεβασμό των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων στη χώρα, τα οποία επίσης έπληξε το κλίμα που δημιούργησε η τρέχουσα κατάσταση της κρίσης. Συγκεκριμένα:

- Να εγγυηθεί το δικαίωμα στην ειρηνική συνάθροιση και στη δημόσια διαμαρτυρία, διασφαλίζοντας ότι οι διαδηλώσεις μπορούν να λαμβάνουν χώρα χωρίς άλλους περιορισμούς πέραν των επιτρεπόμενων και σαφώς οριζόμενων από τον νόμο, καθώς και ότι η ζωή και η ασφάλεια όλων των ατόμων γίνεται σεβαστή και προστατεύεται κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να διασφαλιστεί ότι οι κρατικοί λειτουργοί που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου θα απέχουν από τη χρήση βίας εναντίον των διαδηλωτών, εκτός από τις περιπτώσεις που επιτρέπει ο νόμος·
- Να διασφαλίσει, σε κάθε περίπτωση, ότι οι πάντες, συμπεριλαμβανομένων και των κρατικών λειτουργών που είναι επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου, σέβονται απολύτως την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης·
- Να διασφαλίσει ότι δεν πραγματοποιούνται αυθαίρετες συλλήψεις κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων και ότι οποιαδήποτε σύλληψη ή κράτηση σέβεται τα διεθνή κριτήρια, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων για μια δίκαιη δίκη·
- Να διασφαλίσει ότι καταβάλλονται προσπάθειες για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας και ότι όλες οι καταγγελίες για κατάχρηση στην οποία προβαίνουν κρατικοί λειτουργοί επιφορτισμένοι με την επιβολή του νόμου ερευνώνται εγκαίρως, εξονυχιστικά και αμερόληπτα. Για τον σκοπό αυτό να ιδρύσει ένα ανεξάρτητο και αποτελεσματικό θεσμό καταγγελιών ή να μεταρρυθμίσει τους υπάρχοντες θεσμούς, ώστε να διασφαλίσει ότι πληρούνται τα κριτήρια· Να αντιμετωπίσει την αύξηση της ρατσιστικής βίας και να διασφαλίσει ότι καταβάλλονται προσπάθειες για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας των δραστών των εγκλημάτων που έχουν διαπραχθεί με ρατσιστικό ή άλλο κίνητρο που οφείλεται σε διακρίσεις·
- Για τον σκοπό αυτό, να διασφαλίσει ότι πραγματοποιείται έγκαιρη, εξονυχιστική και αμερόληπτη έρευνα για όλες τις καταγγελίες και ότι όλα τα θύματα έχουν πραγματικά τη δυνατότητα προσφυγής, χωρίς αποκλεισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να διασφαλιστεί ότι όλα τα θύματα, συμπεριλαμβανομένων αυτών που δεν διαθέτουν άδεια διαμονής σε ισχύ, μπορούν να καταγγείλουν τα εγκλήματα υπό ασφαλείς συνθήκες, καθώς και να ασκήσουν το δικαίωμά τους να παρίστανται ενώπιον του δικαστηρίου χωρίς το φόβο της ποινής ή της απέλασης·
- Να λάβει μέτρα για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού σύμφωνα με το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως συνέστησε ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο θεματικό έγγραφο του τον Νοέμβριο του 2013. Να αντιμετωπίσει τις εγκληματικές πράξεις που διαπράττονται από εξτρεμιστικές ομάδες και να διασφαλίσει ότι παρόμοιες πράξεις υπόκεινται σε έγκαιρη, εξονυχιστική και αμερόληπτη έρευνα και ότι οι ένοχοι λογοδοτούν. Να αντιμετωπίσει τη ρητορική βίας των ομάδων αυτών, συμπεριλαμβανομένης της ρητορικής μίσους, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα.

- Να διασφαλίσει τον σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης, της πληροφόρησης και της ελευθερίας των μέσων ενημέρωσης, διευκολύνοντας την πρόσβαση στην πληροφόρηση και αίροντας όλους τους περιορισμούς αυτών των δικαιωμάτων. Να διασφαλίσει τον σεβασμό της διαδικτυακής ελευθερίας της έκφρασης. Να διασφαλίσει μια πολυφωνική και ανεξάρτητη αγορά των μέσων ενημέρωσης.

Στα κράτη-μέλη της ΕΕ:

Να εκπληρώσουν τη θετική υποχρέωση που έχουν σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο να βοηθήσουν την Ελλάδα και άλλες χώρες που λαμβάνουν οικονομική βοήθεια να συμμορφωθούν με τις δεσμεύσεις τους για τα ανθρώπινα δικαιώματα, διασφαλίζοντας ότι αυτά λαμβάνονται υπόψη κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, τη σύναψη και τη χρηματοδότηση των προγραμμάτων που αποσκοπούν στην παροχή βοήθειας.

- Να μεριμνούν να μην περιορίζουν την ικανότητα της Ελλάδας και άλλων χωρών που λαμβάνουν οικονομική βοήθεια, να σέβονται τις διεθνείς δεσμεύσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης, σύναψης και χρηματοδότησης προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας τα οποία δεν λαμβάνουν υπόψη τις υποχρεώσεις τους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα οποία τα κράτη-μέλη γνωρίζουν, ή οφείλουν να γνωρίζουν, ότι αποτελούν δυνητικές εστίες παραβιάσεων δικαιωμάτων.
- Να μη συμμετέχουν, να μη χρηματοδοτούν και να αποχωρήσουν από προγράμματα οικονομικής χρηματοδότησης τα οποία θα οδηγούσαν σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Να διασφαλίσουν ότι οι επιπτώσεις των μέτρων στα ανθρώπινα δικαιώματα θα αποτιμώνται πριν, κατά τη διάρκεια και έπειτα από την έναρξη ισχύος των μέτρων, να αξιολογούν τις ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις τους στα ανθρώπινα δικαιώματα και να τις αποφεύγουν με τον ικανότερο τρόπο. Η εκτίμηση των επιπτώσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να διασφαλίζει τη συμμετοχή εκείνων που ενδεχομένως επηρεάζονται περισσότερο από τα μέτρα αυτά, καθώς και ότι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις επιπτώσεις στις περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες.
- Να απέχουν από την ίδρυση και τη χρήση μηχανισμών, όπως ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ) και οι προκάτοχοί του, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ) και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης (ΕΜΧΣ), οι οποίοι επιτρέπουν την καταστρατήγηση των υποχρεώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που οι μηχανισμοί αυτοί δημιουργούνται και χρησιμοποιούνται για την εκπόνηση, διαπραγμάτευση και εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας τα οποία επιτρέπουν στα μέλη τους να έχουν πρόσβαση σε ζωτικούς χρηματοδοτικούς πόρους που να εξαρτάται από προϋποθέσεις οι οποίες, σε περίπτωση που είχαν επιβληθεί από τα κράτη-μέλη, μεμονωμένα ή από κοινού, θα αποτελούσαν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Να διασφαλίσουν τον σεβασμό στις αρχές της συμμετοχής, της υπευθυνότητας, της αμεροληψίας και της διαφάνειας κατά τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας. Πρέπει να διασφαλίζεται η αποτελεσματική, χωρίς αποκλεισμούς και ουσιαστική συμμετοχή των ατόμων που ενδεχομένως επηρεάζονται και μια ανοιχτή και διάφανη συζήτηση σχετικά με τις πολιτικές επιλογές και τις εναλλακτικές τους. Επίσης, να αντιμετωπίσουν το κενό υπευθυνότητας που απορρέει από το γεγονός ότι η Τρόικα δεν λογοδοτεί στα εθνικά κοινοβούλια ή το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εδραιώνοντας έναν τακτικό διάλογο ανάμεσα στην Τρόικα, τα εθνικά κοινοβούλια και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ο οποίος θα διασφαλίζει ότι η Τρόικα θα καταθέτει εκθέσεις σε αυτά. Αυτό έχει απαιτήσει με

τον ίδιο τρόπο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο *Ψήφισμα σε σχέση με τη διερευνητική έκθεση για το ρόλο και τις εργασίες της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα προσαρμογής*, τον Μάρτιο του 2014. Σε κάθε περίπτωση, να διασφαλίσουν την πρόσβαση σε έγγραφα ώστε να επιτρέπεται ο δημόσιος έλεγχος.

– Να απαιτήσουν και να ζητήσουν από τα άλλα κράτη-μέλη να απαιτήσουν, από τους διεθνείς οργανισμούς των οποίων είναι μέλη (και συγκεκριμένα, τον ΕΜΣ, την ΕΕ και το ΔΝΤ), ότι όλα τα προγράμματα που προτείνονται για την Ελλάδα ή άλλες χώρες οι οποίες λαμβάνουν οικονομική βοήθεια είναι συνεπή και σέβονται το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο στην ουσία όσο και στη διαδικασία.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση:

– Να δρομολογήσει τη συζήτηση σε επίπεδο ΕΕ για τον βέλτιστο τρόπο συλλογικής αντιμετώπισης των προκλήσεων που έχουν τεθεί από την οικονομική κρίση και να διασφαλίσει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα κατέχουν κεντρική θέση σε κάθε συζήτηση.

– Να διασφαλίσει ότι κάθε συμφωνία για οικονομική βοήθεια της οποίας η διαπραγμάτευση και η σύναψη γίνονται ανάμεσα στα θεσμικά της όργανα και τα κράτη-μέλη είναι συνεπής με τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει για τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως κατοχυρώνονται στο διεθνές δίκαιο, τις ιδρυτικές της συνθήκες (ιδιαίτερα τα άρθρα 2, 3(1), (3), (5) και 6 της ΣΕΕ) και τον Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ. Αυτό πρέπει να περιλαμβάνει τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και οι οργανισμοί λειτουργούν εκτός της αυστηρής αρμοδιότητας της ΕΕ, όπως η περίπτωση που ενεργούν μέσω της Τρόικας. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ένωση πρέπει να διασφαλίσει ότι τα θεσμικά της όργανα και οι οργανισμοί της σέβονται το δίκαιο της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, κάτω από οιοσδήποτε συνθήκες, όπως επίσης έχει συστήσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο *Ψήφισμα σε σχέση με τη διερευνητική έκθεση για το ρόλο και τις εργασίες της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα προσαρμογής*, τον Μάρτιο του 2014.

– Να διασφαλίσουν ότι οι επιπτώσεις των μέτρων στα ανθρώπινα δικαιώματα θα αποτιμώνται πριν, κατά τη διάρκεια και έπειτα από την έναρξη ισχύος των μέτρων, να αξιολογούν τις ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις τους στα ανθρώπινα δικαιώματα και να τις αποφεύγουν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Η εκτίμηση των επιπτώσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να διασφαλίζει τη συμμετοχή εκείνων που ενδεχομένως επηρεάζονται από τα μέτρα αυτά, καθώς και (να διασφαλίζει) ότι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στις επιπτώσεις στις περιθωριοποιημένες και ευπαθείς ομάδες -κατά τη διαπραγμάτευση των προϋποθέσεων που συνοδεύουν τα δάνεια σταθεροποίησης, να αποφεύγει να θέτει προϋποθέσεις οι οποίες θα οδηγούσαν σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή εμποδίζουν την αποτελεσματική πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

– Κατά την παρακολούθηση της εφαρμογής του δεύτερου προγράμματος οικονομικής βοήθειας για την Ελλάδα και την αξιολόγηση του κατά πόσο το κράτος πέτυχε τους στόχους που περιείχονταν σ' αυτό, να διασφαλίζει ότι λαμβάνονται υπόψη οι συνέπειες τις οποίες είχαν ή ενδεχομένως έχουν στα ανθρώπινα δικαιώματα τα μέτρα που θεσπίζονται από το κράτος για την εφαρμογή των προγραμμάτων. Επίσης, να αντιμετωπίσει όλες τις αρνητικές συνέπειες, ιδιαίτερα σε σχέση με τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Να απαιτήσει η εκτίμηση των επιπτώσεων στα ανθρώπινα δικαιώματα να διεξάγεται από τη χώρα όπου εφαρμόζεται το πρόγραμμα πριν από την υιοθέτηση των μέτρων του προγράμματος και, επίσης, ότι κάθε αρνητική συνέπεια θα εκτιμάται και θα αποφεύγεται.

- Κατά την παροχή τεχνικής βοήθειας στην Ελλάδα για την εφαρμογή του προγράμματος μέσω της Ομάδας Δράσης για την Ελλάδα, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ο σεβασμός και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για τον σκοπό αυτό, η πραγματογνωμοσύνη για τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να ενσωματωθεί στη Ομάδα Δράσης ώστε να βοηθήσει την Ελλάδα στο δύσκολο έργο της εφαρμογής των προγραμμάτων με παράλληλο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Να διασφαλίσει ότι οι στόχοι που τέθηκαν στα προγράμματα οικονομικής βοήθειας είναι σύμφωνοι με αυτούς που θέτει η ΕΕ στην ίδια και στα κράτη-μέλη της σε άλλους τομείς πολιτικής όπως η απασχόληση, η κοινωνική ένταξη, η ισότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων. Οι στόχοι αυτοί περιλαμβάνουν την προώθηση της απασχόλησης και των βελτιωμένων συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, την κοινωνική προστασία, τον διάλογο ανάμεσα στη διοίκηση και τους εργαζόμενους, καθώς και την καταπολέμηση του αποκλεισμού, όπως προβλέπεται στο άρθρο 151 ΣΛΕΕ.
- Συγκεκριμένα, να διασφαλίσει ότι η επιδίωξη της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας δεν υπονομεύει την κοινωνική σταθερότητα, το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο και τα κοινωνικά δικαιώματα εντός της ΕΕ, σύμφωνα με τις συστάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο *Ψήφισμα σε σχέση με τη διερευνητική έκθεση για το ρόλο και τις εργασίες της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΑΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα προσαρμογής*, τον Μάρτιο του 2014.
- Κατά την αξιολόγηση των χωρών, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού εξαμήνου για την παρακολούθηση των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών, να διασφαλίζει ότι πραγματοποιείται αξιολόγηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η επίτευξη του στόχου της απασχόλησης και των κοινωνικών στόχων από την Ελλάδα έχει επηρεαστεί από μέτρα τα οποία έχουν εφαρμόσει προγράμματα οικονομικής βοήθειας. Η παρακολούθηση αυτή δεν θα πρέπει να αναβάλλεται κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος οικονομικής βοήθειας ούτε να υποκαθίσταται από παρακολούθηση η οποία διεξάγεται στο πλαίσιο αυτό.
- Να διασφαλίσει ότι κάθε πρόγραμμα οικονομικής σταθεροποίησης και κάθε μηχανισμός που ιδρύεται για διαχειριστεί τη σταθεροποίηση, καθώς και η διαδικασία μέσα από την οποία υιοθετούνται και εφαρμόζονται τα προγράμματα, τηρεί αυστηρά το δίκαιο της ΕΕ και το νομικό πλαίσιο της ΕΕ. Να διασφαλίσει ότι καμία απόφαση για οικονομική βοήθεια που λαμβάνεται, κανένα μέτρο που υιοθετείται και εφαρμόζεται και κανένας μηχανισμός που δημιουργείται δεν παραβιάζει, είτε ουσιαστικά είτε διαδικαστικά ή και με τους δύο τρόπους, τις υποχρεώσεις της ΕΕ ή των κρατών-μελών σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (τον Χάρτη). Να διασφαλίσει ότι κάθε απόφαση που λαμβάνεται και κάθε πράξη που διενεργείται εκτός των θεσμικών οργάνων της ΕΕ, ακόμα και στην περίπτωση που διενεργείται εκτός της αυστηρής αρμοδιότητας της ΕΕ, συνεπάγεται τη δική τους ευθύνη ή την ευθύνη της Ένωσης στις περιπτώσεις στις οποίες οι υποχρεώσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ ή τον Χάρτη δεν γίνονται σεβαστές.
- Σε κάθε περίπτωση, να απέχει από την ίδρυση ή τη συμμετοχή σε μηχανισμούς, όπως ο ΕΜΣ και οι προκάτοχοί του ΕΜΧΣ και ΕΤΧΣ, οι οποίοι επιτρέπουν την καταστρατήγηση των υποχρεώσεων της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με σκοπό να αποφύγουν την ευθύνη για πράξεις οι οποίες, σε περίπτωση που είχαν διαπραχθεί από τα θεσμικά της όργανα, θα παραβίαζαν της υποχρεώσεις της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Να διασφαλίσει ότι ο ΕΜΣ λογοδοτεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο.
- Να διασφαλίσει τον σεβασμό στις αρχές της συμμετοχής, της διαφάνειας, της υπευθυνότητας και την αμεροληψία σε κάθε διαδικασία που οδηγεί στην εκπόνηση και την εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, καθώς και στην ίδρυση και λειτουργία μηχανισμών επιφορτισμένων με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων. Στο πλαίσιο αυτό,

πρέπει να διασφαλίζεται η συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των ατόμων τα οποία ενδεχομένως επηρεάζονται από τα μέτρα, η διαφάνεια στις πολιτικές και τις διαδικασίες και η υπευθυνότητα με τη μορφή του δημόσιου έλεγχου και της δημοκρατικής εποπτείας των προγραμμάτων και των πολιτικών, όπως επίσης επισήμανε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο *Ψήφισμα σε σχέση με τη διερευνητική έκθεση για το ρόλο και τις εργασίες της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα προσαρμογής*, τον Μάρτιο του 2014. Συγκεκριμένα, να διασφαλίσει ότι η Επιτροπή φέρει απόλυτη ευθύνη όταν ενεργεί υπό την ιδιότητά της ως μέλους της Τρόικας και ότι υποβάλλει τακτικά εκθέσεις στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπως απαιτεί το Ψήφισμα.

– Να διερευνήσει τις εναλλακτικές στα τρέχοντα προγράμματα οι οποίες θα διασφαλίσουν την οικονομική ανάκαμψη της Ελλάδας και τη μείωση του χρέους, ενώ ταυτόχρονα θα αντιμετωπίσουν και θα περιορίσουν τη ζημία που αυτά επέφεραν στον πληθυσμό από πλευράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης, να εμπλέκει τον πληθυσμό σε κάθε συζήτηση για τις εναλλακτικές.

– Κατά την κατάρτιση των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, να δρα σε συνέργεια με τους άλλους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς και μηχανισμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, οι ειδικές διαδικασίες του ΟΗΕ και της ΔΟΕ, καθώς και να εφαρμόζει τις συστάσεις τους.

– Κατά την εκπόνηση προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, να διασφαλίζει ότι οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίες είναι αρμόδιες για την απασχόληση, τις κοινωνικές υποθέσεις και τα θεμελιώδη δικαιώματα εμπλέκονται στις συζητήσεις και τη διαβούλευση. Επίσης, ότι οι υπηρεσίες αυτές συνεισφέρουν προκειμένου να διασφαλίζεται ότι αυτές οι απόψεις λαμβάνονται υπόψη καθώς και ότι η οικονομική βοήθεια δεν αυτονομείται από τους υπόλοιπους στόχους πολιτικής της ΕΕ και είναι σύμφωνη με το δίκαιο της ΕΕ και τον Χάρτη.

– Να μεριμνήσει για τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε κάθε συζήτηση σχετική με την εκπόνηση, διαπραγμάτευση και εφαρμογή των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, καθώς και την ίδρυση και λειτουργία των μηχανισμών οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την εκπόνηση, τη διαπραγμάτευση και την εφαρμογή των προγραμμάτων.

– Να εφαρμόσει τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπως εκφράστηκε στο *Ψήφισμα σε σχέση με τη διερευνητική έκθεση για το ρόλο και τις εργασίες της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα προσαρμογής*, τον Μάρτιο του 2014, να διεξαγάγει μελέτη σχετικά με τις οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες –συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων– των προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας στις χώρες στις οποίες εφαρμόστηκαν, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, με στόχο την καλύτερη κατανόηση και χαρτογράφηση των βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων επιπτώσεων. Κατά τη διεξαγωγή αυτής της μελέτης, να συμβουλευέται τα αρμόδια όργανα, όπως ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, και την κοινωνία των πολιτών, καθώς και να συνεργάζεται πλήρως με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

– Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πρέπει να εξετάσει τη υιοθέτηση ψηφίσματος το οποίο θα αναφέρεται στις επιπτώσεις της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας στα οικονομικά, ατομικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες οι οποίες έλαβαν οικονομική βοήθεια. Το ψήφισμα θα πρέπει να αντικατοπτρίζει το αντίστοιχο που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον Απρίλιο του 2013 σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης σε τρίτες χώρες.

Στα διεθνή χρηματοοικονομικά ιδρύματα (ΔΧΙ):

– Να διασφαλίσουν ότι κάθε οικονομική βοήθεια υπολογίζεται με βάση τους δείκτες για τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεν εξαρτάται από πολιτικές οι οποίες ενδεχομένως υπονομεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως έχει συστήσει ο πρώην Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ Cephias Lumina, στην έκθεσή του τον Μάρτιο του 2014 έπειτα από επίσκεψή του στην Ελλάδα. Δηλαδή:

- να απέχουν, κατά τη διαπραγμάτευση και εφαρμογή των όρων που συνοδεύουν τα δάνεια σταθεροποίησης, από την επιβολή προϋποθέσεων οι οποίες θα οδηγούσαν σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή περιορίζουν με άλλο τρόπο την ικανότητα της δανειολήπτριας χώρας να σέβεται τις διεθνείς υποχρεώσεις της για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον βασικό πυρήνα αυτών των υποχρεώσεων·
 - να απέχουν από την επιβολή όρων οι οποίοι θα στερούσαν από τον πληθυσμό το δικαίωμα να συμμετέχει και να εκφράζει τη βούλησή του σχετικά με τις πολιτικές επιλογές ουσιαστικά και έγκαιρα·
 - να μεταρρυθμίσουν τους εσωτερικούς κανόνες και διαδικασίες ώστε να διασφαλίζεται ότι οι πολιτικές και οι στρατηγικές συμμορφώνονται με τα κριτήρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για τον σκοπό αυτό, οι όροι που συνοδεύουν τα δάνεια πρέπει ρητά να ενσωματώνουν τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η εκτίμηση των.
- Να διασφαλίσουν ότι οι όροι που επιβάλλονται στις δανειολήπτριες χώρες είναι συμβατοί με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για τον σκοπό αυτό, οι όροι που συνοδεύουν τα δάνεια πρέπει να αναθεωρούνται ώστε να διασφαλίζεται ότι οι αυτοί, και ιδιαίτερα εκείνοι που απαιτούν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις ως αντάλλαγμα για την οικονομική βοήθεια, είναι σύμφωνοι με τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και ότι δεν περιορίζουν την ικανότητα του κράτους να τηρήσει τις υποχρεώσεις του όσον τα ανθρώπινα δικαιώματα.
- Να απαιτήσουν από τις χώρες με τις οποίες διαπραγματεύεται το ΔΝΤ και συνάπτει προγράμματα οικονομικής βοήθειας επαρκείς εγγυήσεις σχετικά με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να απέχουν από τη σύναψη συμφωνιών, ή να αποσύρονται από αυτές, με χώρες οι οποίες δεν προσφέρουν τις εν λόγω εγγυήσεις.

Στον ΟΗΕ:

- Να διασφαλίσει την παρακολούθηση της εφαρμογής των συστάσεων του πρώην ανεξάρτητου εμπειρογνώμονα, Cephias Lumina, που περιέχονται στην έκθεσή του προς το Συμβούλιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα τον Μάρτιο του 2014, έπειτα από επίσκεψη του στην Ελλάδα.
- Να διασφαλίσει ότι σε κάθε έλεγχο που πραγματοποιείται από τα αρμόδια όργανα των συνθηκών και στις ειδικές διαδικασίες εξετάζονται ιδιαίτερος οι αρνητικές επιπτώσεις που έχουν τα μέτρα λιτότητας στα ανθρώπινα δικαιώματα, και συγκεκριμένα τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως επίσης και τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, καθώς και ότι εκδίδονται συστάσεις προς την Ελλάδα αποσκοπώντας στην καταπολέμηση των επιπτώσεων αυτών.
- Να διασφαλίσει ότι οι εξειδικευμένοι οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων αυτών που εντάσσονται στον Όμιλο της Παγκόσμιας Τράπεζας, συμβιβάζονται με τα οικουμενικά πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και ότι υπάρχει επαρκής παρακολούθηση για τη διασφάλιση του παραπάνω.

Sida

Η έκθεση αυτή συντάχθηκε με την υποστήριξη της Σουηδικής Ένωσης για τη Διεθνή Ανάπτυξη και Συνεργασία (Swedish International Development Cooperation Agency). Η ευθύνη του περιεχομένου της έκθεσης ανήκει αποκλειστικά στη FIDH και δεν αντανακλά καθ' οιονδήποτε τρόπο τις απόψεις της Σουηδικής Ένωσης για τη Διεθνή Ανάπτυξη και Συνεργασία.

Αποδεικνύοντας τα γεγονότα

Αποστολές διερεύνησης και δικαστικής παρατήρησης
Η FIDH έχει αναπτύξει επακριβείς και αδέκαστες διαδικασίες για την απόδειξη των γεγονότων και τον επιμερισμό ευθυνών που εκτείνονται από την αποστολή δικαστικών παρατηρητών στην οργάνωση διεθνών διερευνητικών επιτροπών. Οι ειδικοί που εργάζονται στο πεδίο προσφέρουν τον χρόνο τους στην FIDH εθελοντικά.
Τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια, η FIDH έχει πραγματοποιήσει περισσότερες από 1.500 αποστολές σε 100 και πλέον χώρες. Αυτές οι δραστηριότητες ανατροφοδοτούν τις εκστρατείες ευαισθητοποίησης και νομικής αρωγής της FIDH.

Υποστηρίζοντας την κοινωνία των πολιτών

Εκπαίδευση και ανταλλαγή

Η FIDH οργανώνει πολυάριθμες δραστηριότητες, σε συνεργασία με τα μέλη της, στις χώρες στις οποίες εδράζονται, με κύριο στόχο την ενίσχυση της επιρροής και της ικανότητας των ακτιβιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να προωθούν αλλαγές σε τοπικό επίπεδο.

Κινητοποιώντας τη διεθνή κοινότητα

Μόνιμη άσκηση πίεσης στα διακυβερνητικά όργανα

Η FIDH υποστηρίζει τα μέλη της και τους τοπικούς συνεργάτες της στις προσπάθειές τους ενόπιον των διακυβερνητικών οργάνων. Η FIDH ενημερώνει τους διεθνείς οργανισμούς για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και παραπέμπει μεμονωμένες υποθέσεις σε αυτούς. Η FIDH επίσης συμμετέχει στην ανάπτυξη διεθνών μηχανισμών δικαίου.

Πληροφορώντας και Υποβάλλοντας εκθέσεις

Κινητοποίηση της κοινής γνώμης

Η FIDH ενημερώνει και κινητοποιεί την κοινή γνώμη μέσα από δελτία Τύπου, συνεντεύξεις Τύπου, επιστολές προς τις αρχές, εκθέσεις των αποστολών, επείγουσες εκκλήσεις, αναφορές, εκστρατείες και ιστοσελίδες.

Η FIDH χρησιμοποιεί κάθε τρόπο επικοινωνίας, προκειμένου να ενισχύσει την επαγρύπνηση γύρω από την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΛΕΔΑ) είναι η παλαιότερη και μεγαλύτερη οργάνωση γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ελλάδα. Η Ένωση είναι σωματείο οργανωμένο σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα με καταστατική αρμοδιότητα επί του συνόλου των ζητημάτων των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σύμφωνα με το καταστατικό της, η Ένωση «δραστηριοποιείται στον χώρο της διάδοσης, υπεράσπισης και ανάπτυξης των αρχών που αναγνωρίζουν στους ανθρώπους, ενταγμένους σε κοινωνικούς σχηματισμούς, δικαιώματα και ελευθερίες».

Η Ένωση ιδρύθηκε το 1936 και διαλύθηκε από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Ξαναϊδρύθηκε το 1953 και λειτούργησε έως το 1967, όταν η στρατιωτική δικτατορία τη διέλυσε εκ νέου. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας (1967-1974) μέλη της Ένωσης υπήρξαν βασικοί μάρτυρες εναντίον της ελληνικής κυβέρνησης στη διαβόητη «Ελληνική Υπόθεση» στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Ύστερα από την πτώση της δικτατορίας η Ένωση επανασυγκροτήθηκε και έκτοτε λειτουργεί αδιαλείπτως. Από την ίδρυσή της το 1953 η Ένωση είναι μόνιμο μέλος της International Federation for Human Rights.

Η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου προώθησε τους στόχους της παρότι ιδρύθηκε και αναπτύχθηκε σε συνθήκες συρρίκνωσης και παθογένειας των δημοκρατικών θεσμών, όταν η μάχη για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν πολιτικά επικίνδυνη. Η μεταπολιτευτική περίοδος αναμφίβολα παρείχε ασφαλέστερες συνθήκες για τους υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εντούτοις, αυτή η νέα εποχή αποκάλυψε νέες προκλήσεις στην κατανόηση, την πρόληψη και την αντιμετώπιση των νέων μορφών παραβιάσεων που προκύπτουν από τις σύνθετες κοινωνικές συνθήκες των καιρών μας.

Η κρίση χρέους που βύθισε την Ελλάδα, μετά το 2009, και η διαρκής ύφεση της ελληνικής οικονομίας φέρνουν πρωτοφανείς προκλήσεις στο προσκήνιο σε ό,τι αφορά την προστασία των δικαιωμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η στρατηγική προώθησή τους αποτελούν τους πυλώνες των δραστηριοτήτων της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

www.hlhr.gr

Βαλτετσίου 16

10680 Athens - Greece

FIDH - International Federation for Human Rights

17, passage de la Main-d'Or - 75011 Paris - France

CCP Paris: 76 76 Z

Tel: (33-1) 43 55 25 18 / Fax: (33-1) 43 55 18 80

www.fidh.org

Υπεύθυνος της έκδοσης: Karim Lahidji

Επιμελητής: Antoine Bernard

Συγγραφείς: Elena Crespi, Sylvain Aubry, Mayra Gomez, Bret Thiele, Matthias Sant'ana

Συντονίστρια: Elena Crespi

Διόρθωση: Fiona Prolingheuer

Ελληνική μετάφραση: Αφροδίτη Γαβριήλ

Διόρθωση στα ελληνικά: Στρατής Μπουρνάζος

Η FIDH
αντιπροσωπεύει 178
οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων
σε 5 ηπείρους

ασφάλεια. **Άρθρο 4:** Κανείς δεν επιτρέπεται να ζει υπό καθεστώς δουλείας, ολικής ή μερικής. Η δουλεία και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή απαγορεύονται. **Άρθρο 5:** Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική. **Άρθρο 6:** Ο καθένας έχει το δικαίωμα να αναγνωρίζεται παντού ως πρόσωπο ενώπιον του νόμου. **Άρθρο 7:** Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου και δικαιούνται δίχως καμία διάκριση ισότιμη πρόσβαση στην προστασία του νόμου. Όλοι οι άνθρωποι δικαιούνται προστασίας έναντι κάθε διάκρισης που παραβιάζει αυτή τη Διακήρυξη και έναντι κάθε υποκίνησης σε τέτοια διάκριση. **Άρθρο 8:** Ο καθένας έχει δικαίωμα στην αποτελεσματική δικαστική προστασία ενώπιον των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων για πράξεις που παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που του παρέχονται από το Σύνταγμα ή τον νόμο. **Άρθρο 9:** Κανένας δεν πρέπει να υφίσταται αυθαίρετη σύλληψη,

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ FIDH

Η FIDH πρωτοστατεί στην προστασία των θυμάτων των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην πρόληψη των παραβιάσεων και στην παραπομπή των υπαιτίων στη δικαιοσύνη.

Διευρυμένες Αρμοδιότητες

Η FIDH εργάζεται για τον σεβασμό όλων των δικαιωμάτων όπως ορίζονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: τα ατομικά και πολιτικά, όπως και τα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά δικαιώματα.

Ένα παγκόσμιο κίνημα

Η FIDH ιδρύθηκε το 1922 και σήμερα αριθμεί 178 μέλη σε περισσότερες από 100 χώρες σε όλο τον κόσμο. Η FIDH συντονίζει και υποστηρίζει τις δραστηριότητές τους, παρέχοντας ταυτόχρονα την εκπροσώπησή τους σε διεθνές επίπεδο.

Ένας ανεξάρτητος οργανισμός

Η FIDH, όπως και τα μέλη της, δεν συνδέεται με κάποιο πολιτικό κόμμα ή θρησκευτικό δόγμα και είναι ανεξάρτητη από κάθε κυβέρνηση.

fidh

Βρείτε πληροφορίες για τα 178 μέλη της FIDH στο www.fidh.org